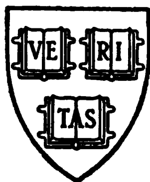

VE
RI
TAS

HUNGARY

MAGYARORSZÁG ALAPTÖRVÉNYEI

KÖZJOGI FEJTEGETÉSEKKEL

ÉS

FÖLVILÁGOSITÁSOKKAL.

IRTA

EGY JURISTA.

PEST, 1861

KIADJÁK LAUFFER ÉS STOLP.

MAGYARORSZÁG ALAPTÖRVÉNYEI

KÖZJOGI FEJTEGETÉSEKKEL

ÉS

FÖLVILÁGOSITÁSOKKAL.

IRTA

EGY JURISTA.

PEST, 1861

KIADJÁK LAUFFER ÉS STOLP.

For Tr

M

Pest 1861. Nyomatott Herz Jánosnál.

TARTALOM.

Lap.

HATODIK FEJEZET.

HETEDIK FEJEZET.

NYOLCZADIK FEJEZET.

IV.

BEVEZETÉS

az alaptörvények ismeretének szükségessége főleg a jelen korszakban.

Minden időben, minden a hazáját hűn és valódi bensőséggel szerető honpolgárnak, elvitázhatlan érdeke van, sőt kötelessége is, hogy ismerje azon nemzeti törvényeket, melyek nemzetének sarkalatos jogait tartalmazzák, s a melyek épen azért alaptörvényeknek neveztetnek.

A jelenben azonban épen rendkivűlileg nagy fontosságú szükség forog fenn aziránt, hogy ezen alaptörvények mindenikünk előtt részletesen ismertek legyenek; ezen ismeret a mostani időkben valódi életkérdésül levén tekinthető.

Mindenikünk előtt nagyon is ismeretes lerajzolhatlan szenvedéseivel, előszámlálhatlan jogsérelmeivel azon 11 évi szomorú időszak, melynek küszöbét csak imént hágtuk át.

Ezen hosszú évtized alatt nemzetünknek ezredéves alkotmányos élete megszüntettetett; a

nemzetnekannyi koronás fejedelem által esküvel szentesített politikai szabadsága érvényen kivül helyheztetett; mindazon törvények, melyek önállásunkat, politikai létünket biztositó nemzeti jogok felett a fejedelem, és nemzet között valódi viszonyos, két oldalu szerződést képeztenek, egyoldalulag megsemmisíttettek.

Most azonban elérkezett azon idő, mely az elnyomott igazságot ismét visszaállitja, a jognak az ő elidegenithetlen érvényét ujra visszaadja, midőn a nemzet régi alkotmánya ismét visszahozatik az életre.

És e ténynél, melynek küszöbén még egy lehető szebb jövő kecsegtető reményei, egy átalános s alkalmasint utolsó nemzeti bukás kíntelljes aggályaival a legelszomoritóbb, megrázkódtatóbb ellentétben találkoznak, e válságos, nemzetünk létére eldöntő perczekben, mindenekfelett azon kérdés áll elő, hogy melyek tehát azon jogok, melyeket a nemzet visszakövetel, s melyeknek visszaadásával kecsegtetnek bennünket; miben áll azon politikai szabadság, melyre a nemzet ezredéves gyakorlat alapján igényt támaszt; és miben rejlenek azon nemzeti szabadalmak, melyeknek újolagos érvényesitésével ősi alkotmányunk ismét valódilag visszaállitandó lehetne?

Az ismeretes okt. 20-ki diploma oly tényezőül állittatott előnkbe, mely a magyar alkotmányt visszaállitja, életre hozza.

Tudjuk azonban, mikép az egész nemzet minden kivétel nélkül, tökéletes öszhangzással

azt nyilvánitotta, mikép azt, mi azon diplomában igértetik, nem ismerheti el annak, mi nemzetünk ősi alkotmányát képezhetné; mikép azon jogok, melyek a diplomában tartalmaztatnak, távolról sem mindazok, melyek a nemzetet szerződésekben szentesített alkotmánya értelmében megilletik, s melyekre jogosultsága folytán jogos igényt tartani soha sem szünhetend meg.

Mi tehát az, mi e diploma tartalmában a nemzet ősi jogai közül még mindig hiányzik? Mi az, mi szentesített alkotmányosságunk kiegészitésére még kivántatik? Melyek azon jogok, melyek még vissza nem adattak, és a melyeket a nemzet folyvást követel?

Hogy mindezen — életbe vágó kérdésekre megfelelhessünk, nem máshova, mint egyedül csak országunk alaptörvényeihez folyamodhatunk. — Csak ezek adhatnak felvilágositást aziránt, hogy van-e a nemzetnek még azon diplomán túl is követelni valója, és hogy melyek azon jogok, melyek a nemzettől szerződés-törés nélkül el nem tagadhatók s meg nem vonhatók.

Ime! mily nagy fontosságú ok, hogy a jelen válságos korszakban alaptörvényeinket ismerjük.

Azon okt. 20-ki diploma az alkotmányosság szelleméből kiindulván, a nemzetnek annyi éveken keresztül jogtalanul elvont országgyülésének létrehozatalát biztositotta — a mint összejövetelének határnapja már csakugyan ki is hirdettetett.

Mi leend ezen országgyülésnek fő hivatása?

Kétségen kivül az alkotmányozás, azaz ősi alkotmányunknak tökéletes visszaállitása, s ennek minden tekintetben valósitása.

És ez mikép lehetne eszközölhető máskép, mint egyedül az alaptörvények alapján — melyekben van t. i az alkotmány megalapítva, és az összes alkotmányos jogok elősorolva ? Tehát azokból kell az alkotmányozó országgyülésnek előkeresni azon elemeket, melyekből az oly hoszszas ideig megszüntetett alkotmány ismét előteremthető legyen.

Mikor lehetne tehát az alaptörvények ismeretére nagyobb szükség, mint épen most az alkotmányozás perczeiben ?

Ezen alkotmányozó országgyülésen a törvényhozóknak mindenekfelett arra kellend lelkiismeretes gondjaikat fordítani, hogy előállitsák és szentesíttessék azon biztositékokat, melyek jövőben a nemzet önállásának s függetlenségének jogait biztositsák, melyek a nemzeti jogok lábbal tiprását, a mennyire csak lehet, ezentúl lehetlenitsék.

Ily biztositékok : a *királyi eskü* és *koronázási hitlevél.*

Miután ezekben nemzetünk ősidők óta nemzeti szabadságának legfontosb eszközeit vélte feltalálhatni , természetes, mikép legközelebbi országgyülésünk főbb hivatását is az képezendi, megalapitani, mikép szerveztessenek azon közjogi tényezők, hogy nemzetünk szabadságának teljes biztositékául szolgálhassanak.

Hogy megváltoztatható-e a koronázási hitlevél, hogy a 48 előtti legyen-e alkalmazandó, s hogy lehet-e és szükséges-e tartalmát ujabb pontokkal, a nemzeti jogok mindannyi ujabb biztositékaival szaporitani — mind oly kérdések, melyek a jövő országgyülésen mellőzhetlenek.

Es ennek felismerhetésére, a kitüzött kérdések olyképi megoldására, hogy a nemzet jövője újabb veszélyeknek kitéve ne legyen, kiindulási pontokul mi szolgálhatna más, mint alaptörvényeink, melyek politikai létünket egy ezredéven át biztositották?

A 11 év szomoru eseményei után a nemzet és fejedelem között kiengesztelődésre leend szükség, mely a multakra a feledés homályát boritva, a jövőt tiszta derűben tüntesse elő.

E kiengesztelődés csak a koronázási hitlevélnek, mint viszonos, két oldalú szerződésnek terén létesithető. Itt kell a korona jogainak megalapíttatni, melyek a nemzet intézkedési és befolyási jogainak határait mérik ki; mig ott kellend a nemzeti jogoknak is szentesíttetni, melyek a koronára nézve viszonos kötelezettségekül szolgáljanak.

E határvonalak a korona s nemzet jogai között — ismét csak az alaptörvényekből láthatók.

Mily számos és mily fontos okok, hogy alaptörvényeinket ismerjük, hogy azoknak segélyével a teendők iránt tisztába jöjjünk.

Ezeket fogjuk a következőkben megismertetni.

Átalános ismeretek.

Habár maga ezen kifejezés : az államnak *alaptörvényei, leges fundamentales,* elég nyilvánossá teheti azon értelmet, melyet az magában rejt; mind a mellett nem épen fölösleges megemliteni, mikép azok alatt azon nagy jelentőségü törvények értetnek . melyek a törvéuyes országgyülés utján a fejedelem és ncmzet között, mintegy viszonos szerződés által alapittatván meg, mint ilyenek a felségi hatalom és kormányzat formáját s minőségét határozzák meg. Ily nemzct s fejedelem közti szerződések tárgyai szoktak lenni : a nemzetnek törvényhozási s kormányzati jogai, átalában mind azon viszonyok, melyek az ország közjogi állapotjára vonatkoznak, s különösen : az uralkodók öröködési rendje, nagykoruság, gyámság s uralkodói helyettesités szabályai, a nemzeti jogok biztositékai, a nemzetnek szabadalmai stb. stb.

Semmi kétséget scm szenvedhet, hogy Magyarországnak is vannak ily alaptörvényei.

Elég bizonyságul szolgálhatnak erre. már megok az 1848-ig divatozott *koronázási oklevelek* is, melyek — főkép az austriai uralkodás ideje alatt, miután mind tartalmuk, mind diplomatikai formájuk folytán, a magyar nemzet és fejedelmeik közti világos és valódi viszonos szerződés természetét viselik. minden kétségen kivül Magyarország alaptörvényei közé sorolandók.

Magyarország alaptörvényei következők:

1. Az *arany bulla.*
2. A *koronázási kir. hitlevél.*
3. A *Sanctio Pragmatica* s többi öröködési törvények.
4. A *bécsi* s *linczi békekötések* s az 1791. 26. t. cz.
5. Az *1791 : 10. 12. 13. 14. 19.* t. cz. a nemzet *függetlenségéről*, közjogi szabadságairól.
7. Az *ország területi épségéről*;
8. *A kir. koronázásról* szóló törvények.

Ezek azon törvényeink, melyek legnevezetesb jogtudósaink és államférfiaink összhangzó véleménye szerint alaptörvényeknek tekintendők.

Megvalljuk azonban, mikép azokon kivül vannak még törvények, melyek nagy fontossagu jogokat biztositottak, olyakat, melyek bizonyos tekintetekben az elősorolt alaptörvények rendelkezései mellé állithatók lehetnének, mint nevezetesen a hires *I. r. 9.* czime s több egyebek. Hogy azonban ezek miért nem soroltatnak, vagy sorolhatók az alaptörvények közé, annak helyén elő fogjuk adni.

Az *1848-ki posonyi országgyülési* törvényczikkelyek nemzeti életünkben valódi korszakot képeznek. Azok oly köz- és magán jogi változatokat teremtettek, melyek ősi alkotmányunk leglényegesb alkatrészeit érintik.

Mily tekintet alá sorolandók ezek? Mily jogi állás tulajdonitandó azoknak törvényeink sorában? És tekintendők-e azok is alap törvényekül? Kétségtelenül oly kérdések, melyeknek

nagyszerü jelentőségét félreismerni senkinek sem szabad.

Ez okból lentebb ki fogjuk fejteni azt is: valjon az 1848-ki törvények tekinthetők-e alaptörvényeknek?

Nem mellőzhetjük figyelem nélkül az *okt. 20-ki diplomát* sem — miután közjogi életünkben, mint tényező fordul elő, melynek fontossága szinte tagadhatlan.

Meg fogjuk kisérleni kijelölését azon közjogi állásnak, melyet ezen okirat elfoglalhat nemzeti életünkben.

ELSŐ FEJEZET.

Az arany bulla.

Az *arany bulla* II. András királyunknak 1222-ik évben kelt azon törvénye, [1]) mely a törvényes országgyülés közbejöttével és a fejedelem szabadakaratu beleegyezésével, a magyar nemzetnek lényegesb szabadalmairól, a kormány-hatalom irányábani jogairól, s magának a népnek is jogállapotjáról s biztositékairól rendelkezvén, megalapitotta és szentesitette azon szabályokat,

[1]) Nagy nemzeti veszteség, hogy ezen nemzeti szabadságaink biztositékául századokon keresztül szolgált okmány mindeddig eredetiben még fel nem találtathatott. Némely tudósaink azon hitben vannak, mikép eredetije leghihetőbben Rómában, hová a pápának II. András szavai szerint egy eredeti példány küldendő volt, a vatikáni levéltárban lenne fellelhető. Ha csak valamely véletlen reá vezetne, mint vezeté az angolokat *Magna Chartájok* eredetijének feltalálására, és pedig egy becsületes szabó mühelyében. Azon vatikáni levéltárból került elő ugyan azon II. Andrásnak egy más decretuma 1231-ről, mely némely uj czikkelyeken kivül majdnem szórólszóra megegyezik az Arany Bulla szövegével, csak hogy az ismeretes ellentállási záradék (31. cz. 2. §.) nem foglaltatik benne.

melyek szerint köteleztessenek a fejedelmek jövőben a magyar nemzetet kormányozni.

Arany bullának neveztetik, mert azon fejedelmi oklevél, melyben tartalmaztatik, a király arany pecsétjével erősittetett meg.

Hasonlittattik mindig az *angolok* u. n. *nagy kartájához* [1]) — Magna charta Angliae — miután mint ez, ugy az is a nemzet politikai szabadságát szentesitette.

Lényegesen megjegyzendő ugyan, mikép arany bullánk nem szól kizárólag egyedül a nemességnek jogairól s politikai hatalmáról; hanem az ahhoz nem tartozó, vagyis mint azelőtt szokás volt mondani, az alkotmány sánczain kivül álló nép javadalmairól is.

Azon ellenvetések s alapok, melyek politikai szabadságunknak ezen *Magna Chartája* ellen hozattak fel, s részben mostan is ismételtetnek, soha sem lehetének képesek annak érvényességét meggyöngiteni, vagy épen még le is rontani.

Mert maga az, mikép ezen palladiumunk okmánya minden fejedelmeink által uralkodásuk kezdetén ünnepélyesen megerősittetett, hogy ezen megerősités világos törvények által eskü alatt kötelességgé tétetett [2]) és hogy az minden alkalommal a koronázási okmány s fejedelmi eskü-

[1]) Nem is ok nélkül, mert nem csak egykoru azzal, hanem ahhoz mind tartalmára mind alakjára nézve is nagyon hasonló.

[2]) A régibb magyar királyok alatt csak a jogszokás s gyakorlat alapján, mint Verbőczi II. r. 14. bizonyitja, csak később rendelték azt irott törvényeink.

tételi dekretum által nyilván szentesittetett, — teljesen elégséges bizonyiték — kizárván egészen mind a hitelesség hiányának minden gyanuját, mind a netán képzelhető kierőszakolás legcsekélyebb vádját is, — mind ez elégséges annak kétségenkivüli kimutatására, hogy az Magyarországnak valódi alaptörvényét képezi.

Az eskü általi szentesités koronázáskor az austriai házból származott fejedelmeink által is mindig teljesittetett egész a legujabb időkig — V. Ferdinandig; csakhogy azon kivétellel, mikép I. Lipót óta azon nagyjelentőségű záradék a nemzet ellenszegülési jogáról s hatalmáról, mely az arany bulla 31. czikkének 2 §-ban foglaltatik, világosan kihagyatik.

Ismertessük meg tehát tartalmát.

Az *arany bullának* tartalma hű magyar forditásban [1]) következő:

„A szent háromság és oszolhatlan egység nevében.

„Endre, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátország, Ráma, Szerbia. Galliczia örökös királya.

Mivel mind országunk nemeseinek, mind másoknak is szent István királytól alapitott szabadsága némely királyok hatalma által, kik néha

---

[1]) *Szalay László* nagy tekintélyü történetbuvárunk által. kivevén a czikkelyek fejezetéül szolgáló czimeket. Lásd : Magyarország története I. köt. 307 s köv. lap.

haragukban boszut állottak, néha gonosz emberek hamis tanácsira is hallgattak, vagy saját hasznukat keresték, igen sok részben rövidséget szenvedett; nemeseink fenségünk és elődeink, az ő királyaik füleit gyakran verdesték kérelmeikkel és folyamodásaikkal országunk javitása iránt.

„Mi tehát tartozásunkhoz képest, az ő kérelmöknek mindenben eleget tenni akarván, kivált mivel közöttünk és közöttök e miatt már többször nem csekély keserűségek támadtak, mit, hogy a királyi méltóság teljesebben megőriztessék, illik kikerülni (mert ez jobban senki által sem eshetik meg, mint ő általok) megadjuk mind nékik mind országaink egyéb embereinek a szent királytól megadott szabadságot;

„és országunk állapotának javitására tartozó egyéb dolgokat is üdvesen rendelünk ekképen:

I. cz. A szent király ünnepének évenkint való megüléséről.

„Rendeljük, hogy évenkint a szent király ünnepét, ha csak némi sulyos foglalkozás vagy betegség által nem akadályoztatunk, Székesfehérvárott tartozunk ülleni, és ha mi jelen nem lehetünk, a nádor kétségkivül ott lesz helyettünk, s képünkben meg fogja hallgatni az ügyeket; és minden nemesek [1]) tetszésök szerint oda gyülekezzenek.

---

[1]) Az eredeti latin szövegben: *Servientes*-eknek mondatnak, miről, mint némely egyéb tudni valókról is,

II. cz. Az idézés nélküli el nem marasztathatásról.

„Akarjuk azt is, hogy sem mi, sem utódaink, bár mi időben le ne tartóztassák s el ne nyomják a nemeseket valamely hatalmasnak a kedveért, hanem ha előbb megidéztettek, és törvény rende szerint elmarasztattak.

III. cz. A nemesek s egyházak tehermentességéről.

„Továbbá semmi adót, semmi szabad denárokat nem szedhetünk a nemesek örökségein, sem házaikban, sem falvaikban meg nem szállunk, hanem ha meghivatunk. Az egyházak népeitől is teljességgel semmi adót sem szedetünk be.

IV. cz. A nemesek szabad rendelkezhetési jogáról birtokaik felett.

„Ha valamely nemes meghalálozik fi nélkül, leányát illesse; a többiről tetszése szerint rendelkezzék.

„És ha a közbejött halál miatt nem rendelkezhetik, a hozzá közelebb álló rokonokra szálljon; és ha teljességgel semmi nemzetsége nincsen, szálljon a királyra.

---

melyek az arany bulla tartalmára vonatkoznak, a lejjebb következő latin szövegnél közlendjük a szükséges felvilágositásokat s megjegyzéseket..

V. cz. **A megyei főispánok s királyi bilochusok hatóságáról.**

„A megyei főispánok a nemesek örökségei körül ne hozzanak itéletet, hanem csak pénz és tizedügyeikben;

„Az alispánok a nemesek felett egyátalában ne biráskodjanak, hanem csak illető várnépök felett.

„Az orvokat s tolvajokat itéljék a királyi *bilochusok*, de a főispán elnöklete alatt.

VI. cz. **A népség közvádjának bizonyitékairól az orvok irányában.**

„Továbbá a népségek közvádja, eltérőleg az eddigi szokástól, orvnak senkit sem bizonyithasson.

VII. cz. **A seregnek király általi országon kivülre való viteléről.**

„Ha a király sereget akar vinni az országon kivül, a nemesek ne tartozzanak vele menni, hanem — ha az ő pénzeért és a dij nélkül vele menni vonakodók hadi birságra itéltessenek.

„Ellenben pedig, ha sereg jőne az országba, mindnyájan tartozzanak menni.

„Továbbá ha az országon kivül akarunk sereget vinni, és magunk megyünk a sereggel, valamennyi várispánok pénzünkért tartozzanak velünk menni.

VIII. cz. **A nádor hatóságáról s helyetteseiről.**

„A nádor országunk minden emberei felett különbség nélkül biráskodjék;

„de a nemesek főben s birtokban járó ügyeit a királynak tudomása nélkül el ne végezhesse.

„Helyettese csak egy legyen, s az is curiájában.

IX. cz. **Az udvarbiró hatóságáról.**

„Udvarbiránk, mig udvarunkban vagyon, mindenki felett biráskodhassék, s az udvarunkban elkezdett pert mindenütt befejezhesse;

„de mikor jószágán mulatozik, pristaldust ne adhasson, (a végrehajtást el ne rendelhesse) s a feleket ne idéztethesse.

X. cz. **A hadban elestek fiainak megjutalmaztatásáról.**

„Ha valamely urnak a hadban történik halála, fia vagy testvére hasonló tisztséggel ajándékoztassék meg.

„És ha valamely nemes azonképen hal el, annak fia a király tetszése szerint jutalmaztassék.

XI. cz. **Külföldieknek méltóságokra való emeltetésükről.**

„Ha külföldiek, tudniillik tisztességes embe-

rek jőnek az országba, az ország tanácsa nélkül méltóságokra ne emeltessenek.

XII. cz. Az elhunytak hitveseinek hitbéréről.

„A halállal kimulók, vagy itélet erejénél fogva halálra itélttek, vagy párbajban, vagy más okból elhalók hitvesei ne fosztassanak meg hitbéröktől.

XIII. cz. A szegényeknek urak általi el nem nyomattathatása s ki nem fosztogathatásáról.

„Az urak ugy kövessék a király udvarát, hogy a szegények el ne nyomassanak általuk, s ki ne fosztassanak

XIV. cz. A várnépeit nyomorgató főispán büntetéséről.

„Továbbá ha valamely főispán nem oly tisztességesen viseli magát, mint helyzete kivánja, vagy várnépeit nyomorgatja, fosztassék meg, ha ez bebizonyul ellene, az ország szine előtt csufságosan méltóságától, és a mit elvett tőlük, adja vissza.

XV. cz. Lovászok, peczérek s kaszásokról.

„Lovászaink, peczéreink s kaszásaink ne merjenek a nemesek falvaira szállani.

XVI. cz. **Egész vármegyék vagy méltóságok örökre adásáról.**

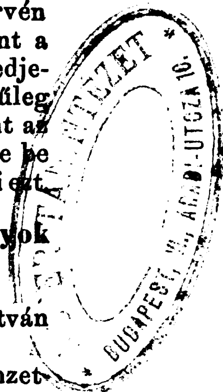
„Egész vármegyéket vagy bármely méltóságokat örök birtokul nem adunk.

XVII. cz. **Szerzett birtokokról.**

„Azon birtokaitól, melyeket valaki jogos szolgálata által nyer, soha meg ne fosztassék.

XVIII. cz. **A nemeseknek a királyi fiu előtti perlekedésükről.**

„Továbbá a nemesek engedelmet nyervén tőlünk, szabadon mehessenek fiunkhoz, mint a nagyobbtól a kisebbhez, és e miatt ne szenvedjenek kárt birtokaikban. A kit fiunk jogszerűleg elmarasztott, azt nem fogadjuk be, valamint az előtte inditott pert sem, mig szintén előtte be nem rekesztetett; más részről fiunk sem teendi ezt.

XIX. cz. **Mikép tartassanak a várjobbágyok s a külföldiek.**

„A várjobbágyok tartassanak a szent István király által szerzett szabadság szerint;

„hasonlókép a külföldiek is, bármi nemzetbeliek legyenek, a kezdettől fogva nekik engedményezett szabadság szerint tartassanak.

XX. Cz. **A tizedek megváltásáról.**

„A tizedek ne váltassanak meg pénzen, ha-

nem mit mikép terem a föld, bort vagy gabnát, azzal történjék a fizetés;

„és ha a püspökök ellenmondanak, nem segitjük őket.

XXI. cz. **A püspökök s népeik tized adási tartozásaikról.**

„A püspökök a nemesek örök birtokaitól ne adjanak tizedet lovaink számára, sem a királyi birtokokban azok emberei ne tartozzanak tizedeket behordani.

XXII. cz. **Királyi sertvések legeltetéséről.**

„Továbbá sertvéseink a nemesek erdeiben vagy rétjein, ezek akaratának ellenére ne legelhessenek.

XXIII. cz. **Az uj pénz érvényéről.**

„Továbbá a mi uj pénzünk esztendeig legyen érvényes, husvéttól husvétig;

„és a denárok olyanok legyenek, minők voltak Béla király idejében.

XXIV. cz. **Ismaeliták és zsidók hivatalképességéről.**

„A pénzek kamara grófjai, a só és vám tisztek országunk nemesei legyenek;

„ismaeliták és zsidók ne válhassanak azokká.

XXV. cz. **A' só hol tartásáról.**

„Továbbá só az ország közepén ne tartassék, hanem csak Szabolcson és Szegeden és a végekben.

XXVI. cz. **Fekvő birtoknak országon kivülieknek való adományozásáról.**

„Továbbá fekvő birtok az országon kivülieknek ne adományoztassék.

„Ha némik adományoztattak, vagy eladattak, az ország népének adassanak vissza megváltás végett.

XXVII. cz. **A nyest börök fizetéséről.**

„A nyest bőrök a Kálmán királytól szabott adó szerint fizettessenek.

XXVIII. cz. **Elmarasztottak oltalmazásáról.**

„Azt, ki törvény szerint marasztatott el, semmiféle hatalmas ember se oltalmazhassa.

XXIX. cz. **A főispánok királyi illetőségekről.**

„A főispánok érjék be tisztök illetőségeivel egyebek, mik a királyé, tudniillik csöbrök, adók; ökrök és a várak kétharmada járjanak a királynak.

XXX. cz. Két méltóság viselhetéséről.

„Továbbá ezen négy főuron kivül, tudniillik a nádor, a bán, a király és a királyné udvarbirói, két méltóságot senki se viseljen.

XXXI. cz. Az elöre bocsátott s okiratolt rendelkezések megerösitése és különböző helyeken öriztetéséről.

„És hogy ezen engedményünk és rendelésünk mind magunk mind utódaink idejében örökké érvényes legyen, *hét oklevél párba* irattuk, és arany pecsétünkkel erősitettük; ugy hogy egyik pár küldessék pápa urnak, és ő irassa át lajstromába; második a hospitáléba (a Jánosvitézeknél), harmadik a templom mellett (a templomosoknál), negyedik a királynál, ötödik az esztergami káptalanban, hatodik a kalocsaiban, hetedik a nádornál, ki idő szerint leend, őriztessék.

1. Ugy hogy az irást mindenkor szemei előtt tartván, sem ő ne tévedjen le a felebb mondottak valamelyik pontjáról, sem a királyt vagy a nemeseket, vagy másokat ne engedjen letévedni, hogy mind ők örüljenek szabadságuknak, és azért hozzánk és utódaink iránt mindig hivek maradjanak; mind a királyi koronától a tartozó engedelmesség meg ne tagadtassék.

2. Hogyha pedig mi, vagy utódaink valamelyike bármikor ezen rendelésünk ellen véteni akarnának, álljon szabadságukban ezen levél erejénél fogva, minden hűtelenségi vétek nélkül, mind a püspököknek, mind más uraknak, s az

ország nemeseinek *összvesen és eggyenkint, jelenleg s jövőben és jövendőben, nekünk és utódainknak ellenállani és ellenmondani örökre.*"

3. „Kelt Kletusnak, udvarunk kanczellárjának, az egri egyház prépostjának keze által, a megtestesült igének Ezer kétszáz huszonkettedik évében, midőn főtisztelendő János esztergami, tisztelendő Ugrin kalocsai érsekek — Dezső csanádi, Rupert veszprémi, Tamás egri, István zágrábi, Sándor váradi, Bertalan pécsi, Kozma győri, Briccius váczi, Vincze nyitrai püspökök voltak, országlásunk tizenhetedik évében."

A 31. cz. 2. §-ban foglalt záradék tartalma a (nemesi) nemzet politikai szabadságának egyik leglényegesb sarkalatos jogát képezé. I. Lipót óta, mint emlitők, a kir. esküből kihagyatik. Az *ellenmondási jog* azonban a megyék által azontul is gyakoroltatott — nevezetesen a rendeleteknek tiszteletteljes félretétele által. Ez azon jog, melyre nagy rész ma is nemzeti szabadságunk biztositása érdekében fontos sulyt helyhez, és azt a magyar *municipalitás* legdrágább gyöngyének, a politikai szabadság legfőbb biztositékának tekinti. Az ok. 20. óta alakult megyék folytatják ugyanezen ellenmondási, lényegileg ellenállási, joggyakorlatát, a teljes municipalitással azt is rehabilitálván, ámbár kétségtelen, mikép ezen jog érvényesités a *felelős kormány* alapeszméjével homlokegyenest ellenkezik, s kiegyenlithetlen ellentétben áll, és a melyre mind a mellett szinte mint a nemzet legfőbb kivánalmára és a politikai szabadság lényeges biztositékára történik hivatkozás.

Ezen nagy jelentőségű okmányt, mely, mint idézett hires történetbuvárunk mondja, István intézkedéseinek felelevenitésével, jólétet és szabadságot volt biztositandó a nemzetnek, s melyre századokon át önkény és elnyomás ellenére hivatkoztak az utódok — épen ezen századokra kiható nagy jelentősége folytán, kell, hogy eredeti latin szövegében is idézzük s közöljük, mely következő:

In nomine Trinitatis stb.

§. 1. Andreas Dei gratia Ungariae, Dalmatiae stb. stb. Rex in perpetuum.

§. 2. Quoniam libertas tam Nobilium Regni nostri, quam etiam aliorum, instituta a S. Stephano Rege [1]) per aliquorum Regum potentiam ulcis centium aliquando iram propiam, aliquando etiam attendentium Consilia falsa hominum iniquorum, vel sectantium propria lucra, fuerat in quam plurimis partibus dui minuta; multories ipsi

---

[1]) A nemesség kiváltságainak s előjogainak alapitója tehát nem András, hanem maga sz. István volt, mi könnyen is érthető, mint igen természetszerü dolog. Mert ha sz. István hazánk államszerkezetét s közjogi rendszerét megalapitá, szükségkép kellete a nemesség jogviszonyait s közjogi állását szabályoznia, miután azon államrendszer csakugyan a nemességre mint legfőbb elemre alapittatott. Mivel azonban azon okmány, törvény, melyben sz. István az érintett nemesi kiváltságokat szentesité, mindeddig fel nem találtathatott, s igy nem is ismertetik, természetes lett, hogy az arany bulla a legnagyobb közjogi tekintélyre és erőre emelkedjék, mint olyan, mely a nemzeti szabadságok s jogok egyedüli forrásául s igy alapjául is szolgál.

Nobiles nostri, Serenitatem nostram, et praedecessorum nostrorum Regum suorum aures, precibus et instantiis multis pulsarevunt, super reformatione Regni nostri.

§. 3. Nos igitur eorum petitioni satisfacere Cupientes in omnibus, uti tenemur, praesertim quia inter nos, et eos, occasione hac jam saepius ad amaritudines non modicas est processum: Quod ut regia honorificentia plenius conservetur, Convenit evitari (Hoc enim per nullos alios melius fit quam per eos.) Concendimus tam eis quam aliis hominibus Regni nostri, libertatem a sancto Rege [1]) concessam.

§. 4. Ac alia ad statum Regni nostri reformandum pertinentia, salubriter ordinamus in hunc modum.

Articulus 1. **De solemnitate Sancti Regis Stephani annuatim celebranda.**

Statuimus ut annuatim in festo Sancti Regis nisi arduo negotio ingruente, vel infirmitate fuerimus prohibiti, Albae teneamur solennisare.

Et si nos interesse non poterimus, Palatinus procul dubio ibi erit pro nobis; et vice nostra Causas audiet: et omnes *servientes* [2]) qui voluerint, libere illic conveniant.

---

[1]) Ez alatt mindig *sz. István* államrendszerünk alapitója értetik.

[2]) A *servientes* alatt a nemesek rendje értetik, kik t. i. sz. István által s annak folytán András által is az ismeretes nagy nemesi szabadalmakkal s jogokkal ruháztattak fel. A *servientes* udvari lovagok — *equites anlici* és *familiares Regis* nevezet alatt is jönnek elő. A király

Articulus 2. **Quod nemo condemnetur, nisi fuerit citatus.**

Volumus etiam, quod nec nos, nec posteri nostri, aliquo tempore *Servientes* capiant, vel destruant, favore alicuius potentis, nisi primo citati fuerint, et ordine judiciario convicti. [1])

Artic. 3. **De libertate praediorum, Servientium atque Ecclesiarum**

Item nullam collectam, nec libras denariorum colligi faciemus supra praedia Servientium.

oldala mellett jelennek meg mihelyt a háboru kiütött — legutolsók kik mellőle visszavonultak. — Ezek érdemeikért főkép hadi erényeikért az u. n. *jobbagyiones castri* osztályból emeltettek ki a nemesi rendbe, mi által a vár hatósága alól egészen kivétettek, saját biráikkal birván, kiktől a királyi *Curia* elé folyamodhattak. — Ezen megkülönböztetés *Nagy Lajos* koráig tartott, midőn a *nemesek* nevezetében s jogaiban mind a servientes, mind a jobbagyones Castri összeolvadtanak; mi később már nemcsak a birtokos, hanem a puszta okleveles — armális — nemeseket is magában foglalta. Azon szabadalmak tehát, melyek az arany bullában a servienseknek adattak, a nemesség kiváltságait képezték, s a nemesi előjogok forrásaiul szolgáltak.

[1]) Ez azon kiváló nemesi szabadság, mely a nemesi szabadalmaknak — mint Verbőczi mondá — egyik legsarkalatosb kiváltságát képezé, mely azon átalánosan ismert hires I. r. 9. cz. tartalmát képezi, melyet alább meg fogunk ismertetni. Ez ugyanaz az *angolok* hires *Habeas Corpus* szabadságával. Oly jog azonban, mely a mi korunkban ott hol polgári szabadság létezik, hol a zsarnok uralom nem nyeli el a nemzet minden jogait és szabadságait, nem a nemesi osztálynak, hanem minden polgári osztálynak, minden honlakosnak szent és sérthetetlen jogát kell hogy képezze. Ez napjainkban a személy és vagyonbiztosságnak nélkülözhetlen feltétele.

§ 1. Nec in domos, nec Villas descendemus nisi vocati.

§. 2. Super populos etiam *Ecclesiarum* [1]) ipsarum nullam penitus collectam faciemus.

Art. 4. **De facultate Servientium disponendi de rebus et possesionibus suis.**

Si quis Serviens sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia obtineat; de residuo sicut ipse voluerit, disponat.

§. 1. Et si morte praeventus, disponere non poterit, propinqui sui, qui eum magis contingunt, obtineant, et si nullam penitus generationem habuerit, Rex obtinebit.

Art. 5. **De facultate *comitum-parochialium* et Bilochis Regalibus.**

Comites Parochiani praedia Servientium non discutiant nisi causa monetarum et decimarum.

§. 1. *Comites Curiae Parochiani* [2]) nullum penitus discutiant nisi populos sui castri.

§. 2. Fures et latrones *Bilochi Regales* [3]) discutiant ad pedes tamen Comitis.

---

[1]) Itt ezek alatt a később u. n. *praedialis nemesek* t. i. az érseki, apáti s más egyházi nemesek értetnek.

[2]) A *Comes parochianus* az egész megyének — parochia — főispánja, birája volt, hatósága kiterjedve minden pereire az összes megyelakosságnak — a Servientes Regis kivételével, kikre hatóságuk ki nem terjede, kiknek jószágai csak a tized és érczek tekintetéből voltak biráskodása alá vetve. — A *comes curialis castri* vagy *parochianus*, mint egy judex comitis aulicus, annak helyetteséül szolgált, s csak a megyenép csekélyebb ügyeiben bíráskodott.

[3]) *Bilochi*, máskép *Biloti*, némelyek szerint a *Birák*

Art. 6. **De populis conjuratis quod fures non nominent.**

Item populi conjurati in unum, fures nominare non possint, sicut consueverant.

Art. 7. **De exercitu extra Regnum ducendo per Regem.**

Si autem Rex extra Regnum exercitum ducere voluerit, Servientes cum ipso ire non teneantur, nisi pro pecunia ipsius. Et post reversionem, judicium exercitus super eos non recipiat.

§. 1. Si vero ex adversa parte exercitus venerit, super Regnum, omnes universaliter ire teneantur.

§. 2. Item si extra Regnum exercitum ducere voluerimus, et cum exercitu iverimus, omnes qui Comitatus habent, pro pecunia nostra nobiscum ire teneantur.

Art. 8. **De Authoritate Palatini et de vicariis Judicum.**

Palatinus omnes homines Regni nostri indifferenter discutiat.

---

szótól, de hitelesebben másokként tót eredetű szóból. Ezek a megyékben szintén egy birói állomást foglaltak el őseinknél, kik azonban nem a nemesek — servientes — peres ügyeik elintézésére voltak rendelve, mint némelyek hitték, hanem csak egyedül *bünvádi biróságot* képeztek, rendeltetve t. i. *ut in furum et latronum scelera animadversetent* — melyekhez a gyilkosságok s más bűntettek is tartoztak, de csak ha azok a várbeliek — *castrenses*, szolgák és más alacsony sorsuak között forogtak fenn. — A *bilochi* biráskodtanak ily ügyekben vagy magok, vagy a *comescurialis* s megyei gróf elnöklete mellett: *ad pedes ipsius comitis.*

§. 1. Sed causas nobilium, quae ad perditionem Capitis vel ad destructionem possessionum pertinent sine conscientia Regis terminare non possit.

§. 2. Judices vero vicarios non habeant nisi unum in curia sua.

Art. 9. De facultate Comitis curialis.

Curialis Comes noster, donec in Curia manserit, omnes possit judicare, et causam in Curia inchoatam ubique terminare.

§. 1. Sed manens in praedio suo, *Pristaldum* [1]) dare non possit, nec partes facere citari.

Art. 10. De renumeratione filiorum Baronum bello occumbentium.

Siquis *Jobbagio* [2]) habens honorem in exer-

[1]) *Pristaldus* — Szegedi szerint a magyar szótól *perestoldo* ered. — Bél s mások szerint szláv eredetű ettől: *pristogim* adsisto, adsto — vagy ezen orosz szótól *Pristaw* mandatarius, comissarius. — E név származás a *pristaldok* hivatásával öszhangzásban is van. Mert a király, nádor, főispán vagy más biró megbizottját, küldöttjét, biztosát képezé, ki a peres felekkel vagy nélkülök a helyszinére kiküldve tanuságára hivatott. hogy a biró itélete teljesen s pontosan végrehajtatott-e, közhitelü személyek valának, kikre szükség volt, hogy a birák biztosak legyenek itéleteik végrehajtásáról, s ha valaki a forró tüzes vas próbája alá vettetett, — examen ferri candentis — az itélet szóval vagy irásban a pistaldusra bizatott, ki azzal s a felekkel elment az illető helyre, p. o. N.-Váradra a káptalanhoz, s hol az itéletet bemutatta vagy előadta, miért jelentek meg, s azután tanuja volt a forró vaspróba végrehajtásának. Azért tanuképes személyeknek kelletett lenniök. — Nem voltak tehát *kibékitők* vagy *választott* birák, mint némely tudósok véleményezték.

[2]) Itt a *jobbagio* ország báróját, főnemesét jelenti

citu fuerit mortuus, eius filius, vel frater congruo honore sit donandus.

§. 1. Et si serviens eodem modo fuerit, mortuus, eius filius, sicut Regi videbitur donetur.

Art. 11. Hospites, seu alienigenae ad dignitates quomodo promoveantur?

Si hospites videlicet boni homines, ad Regnum venerint, sine Consilio Regni ad dignitates non promoveantur.

Art. 12. De dotibus uxorum quomodocunque decedentium.

Uxores decedentium vel damnatorum ad mortem per sententiam vel in duello succumbentium vel quacunque alia causa non frandentur dote sua.

Art. 13. Quod rustici per potentiores non opprimantur nec alii pauperes.

Jobagiones ita sequantur Curiam, vel quocunque proficis cuntur, ut pauperes per eos non opprimantur nec spolientur.

Art. 14. De comite castri sui populos destruente.

Item siquis Comes honorifice se juxta co-

— a középkori értelem szerint — ellenében a *Servienseknek*. Bizonyitja ezt a 30. cz. tartalma is.

mitatus sui qualitatem non habuerit, vel destruxerit populos castri sui, convictus super hoc, coram omni Regno dignitate sua turpiter spolietur cum restitutione ablatorum.

Art. 15. **De agasonibus, caniferis et falconariis.**

Agasones, caniferi et falconarii non praesumant descendere in villis ***servientium.***

Art. 16. **Quod integri Comitatus honores in perpetuum non conferantur.**

Integros Comitatus vel quascunque dignitates in praedia seu possessiones non conferemus perpetuo.

Art. 17. **Quod possesionibus acquisitis nemo privetur.**

Possessionibus etiam quas quis justo servitio obtinuerit, aliquo tempore non privetur.

Art. 18. **De facultate Servientium eundi ad Filium et de causis coram Filio Regis inchoatis.**

Item Servientes accepta Licentia a nobis possint libere ire ad Filium nostrum, ut a majore ad minorem, nec ideo possessiones eorum destruantur.

§ 1. Aliquem justo judicio Filii nostri condemnatum, vel causam inchoatam coram ipso, prius quam terminetur coram eodem, non recipiemus, nec e converso Filius noster.

Art. 19. **De libertate Rusticorum et Hospitum.**

Jobagiones castrorum, [1]) teneantur secundum Libertatem a Sancto Rege Stephano institutam.

§. 1. Similiter et Hospites cuiuscumque nationis secundum libertatem ab initio eis concessam, teneantur.

Art. 20. **De decimis.**

Decimae argento non redimantur sed sicut terra protulerit, vinum vel segetes persolvantur.

---

[1]) Ezek részint lovas, részint gyalog kátonák voltak, kik a megye vára alá tartoztak, hadviselés s más katonai szolgálatok terhével, kik a megye főispánja alatt álló hadnagyok alá voltak rendelve. Számukra részint a vár mellett, részint a megye más helyein földek voltak kiosztva. Azok tehát a servientesek után a megye kiválóbb néposztályát képezék, kiktől a castrenses, cives, civiles, servientes castri — colonusok — megkülönböztetendők, Ámbár e 19-ik czikk czimezett *rusticus* név alá sorolja — mi, mint a tudós Kollár megjegyzé, az összes régi bizonyitékok tanuságával cllenkezik. Különben a castri jobbagiones neveztettek : *naturaleseknek*, kik t. i. még sz. István által adományoztattak földekkel, mit akar a 19. cz. I-ső pontja kifejezni, vagy neveztettek *de castrensibus excemti* kik későbbi királyoktól nyernek földeket — szintén örökjoggal. E javadalmak tehát mind nemesi javadalmak valának.

§. Et si Episcori contradixerint, non juvabimus ipsos.

Art. 21. **Quod Episcopi non dent decimas equis Regalibus, nec Populi eorundem, decimas impossent ad praedia regalia.**

Episcopi super praedia Servientium, equis nostris decimas non dent: nec ad praedia regalia populi eorundem decimas suas apportare teneantur.

Art. 22. **De porcis Regalibus.**

Item porci nostri in silvis vel pratis Servientium non pascantur, contra voluntatem eorum.

Art. 23. **De nova moneta.**

Item nova nostra moneta per annum observetur a Pascha ad Pascham.

§. 1. Et denarii tales sint, quales fuerunt tempore Regis Belae.

Art. 24. **Quod Ismaelitae et Judaei non teneant officiolatus.**

Comites Camerarii monetarum Salinarii et Tributarii, Nobiles Regni nostri sint.

§. 1. Ismaelitae et Judaei fieri non possint.

Art. 25. De Salibus.

Item Sales in medio Regni non teneantur, nisi tantum in Zahólch, et Szeged, et Confiniis.

Art. 26. De possessionibus non conferendis extra Regnum.

Item possessiones extra Regnum non conferantur.

§. 1. Si sunt aliquae collatae vel venditae, populo Regni ad redimendum reddantur.

Art. 27. De marturinis solvendi.

Marturinae juxta consuetudinem a Colomanno Rege constitutam solvantur.

Art. 28. De convictis in judicio non defendendis.

Si quis ordine judiciario fueris condemnatus, nullus potentum possit eum defendere.

Art. 29. De proventibus Comitis et Regalibus.

Comites jure sui Comitatus tantum fruantur; Caetera ad Regem pertinentia, scilicet, cibriones, tributa, boves et duas Partes Castrorum, Rex obtineat.

Art. 30. **Quod praeter Palatinum, Banum et Curiales Comites Regis et Reginae nullus duas dignitates teneat.**

Item praeter hos quatuor Jobagiones [1]; scilicet Palatinum, Banum, Comites Curiales Regis et Reginae, duas dignitates nullus teneat.

Art. 31. **Quod articuli praemissi, scripto et sigillo aureo roberentur, et ad diversa loca servandi assignentur et reponantur.**

Et ut haec nostra tam concessio quam ordinatio sit nostris nostrorumque successorum temporibus in perpetuum valitura, eam conscribi fecimus, in septem paria literarum, et aureo sigillo nostro roborari: ita quod unum par mittatur domino Papae, et ipse in registro suo scribi faciat; Secundum penes Hospitale; Tertium penes Templum; Quartum apud Regem; Quintum in Capitulo Strigoniensi; Sextum in Colocensi; Septimum apud Palatinum, qui pro tempore fuerit, reservetur.

§. 1. Ita quod ipsam Scripturam prae oculis semper habens, nec ipse deviet, in aliquo praedictorum, nec Regem vel Nobiles, seu alios consentiat deviare, ut et ipsi gaudeant sua Libertate, ac propter hoc, Nobis, et Successoribus

[1]) Az az *ország bárói* kik az ország legfőbb méltóságait képezék a legujabb időkig.

nostris semper existant fideles, et Coronae Regiae obsequia debita non negentur.

§. 2. Quodsi vero Nos, vel aliquis Successorum nostrorum, aliquo unquam tempore, huic dispositioni nostrae contrarie voluerit, liberam habeant harum authoritate, sine nota alicuius infidelitatis, tam Episcopi, quam alii Jobagiones, ac Nobiles Regni, universi et singuli, praesentes et futuri, posterique, resistendi, et contradicendi Nobis, et Successoribus nostris in perpetuum facultatem.

§. 3. Datum per manus Cleti aulae nostrae Cancellarii et Agriensis Ecclesiae Praepositi Anno verbi incarnati 1222. stb. stb.

Megjegyzések az arany bullára és némely javaslatok az alkotmányzó országgyülésre.

Az *arany bullának* tartalmából, melyet imént ismertetének, világosan láthatni, mily nevezetes s nagy fontosságu jogok voltak azok, melyek abban megállapittattak s a szent István ótai gyakorlat alapján megerősittettek.

Tartalmazza az különösen a nemességnek azon nagy érdekü négy jogát, melyek mint a nemesi szabadság sarkalatos jogai ismeretesek, s mint ilyenek *Verbőczi* hármas törvénykönyve I. rész. 9. cz. foglaltatnak.

Az arany bulla II. cz. tartalmazza azon kiváló sarkalatos jogot, hogy senki sem háborgattassék vagy tartóztattassék le személyében, ha-

csak nem idéztetett s törvény utján el nem itéltetett; *Nemo nisi prius citatus et ordine juris convictus in persona sua capi aut detineri possit.*

Ugyan az tartalmazza azon másik sarkalatos jogot is: hogy *még a fejedelemnek sem legyen szabad valakit személyében háborgatni, ha csak a rendes birák és törvény rendes utján nem.*

Nem szükséges bővebben fejtegetni, mily rendkivüli fontosságu e két sarkalatos jog, melyek az arany bulla által szentesittettek, a polgári mind személy mind vagyon szabadságra nézve.

A polgári szabadság tökéletesen meg lenne semmisülve, ha a honpolgár azon veszélynek lenne kitéve, hogy bármikor a rendes biróság közbenjőtte nélkül, elfogattathatnék s letartóztattatnék. Hasonló lenne a veszély akkor is, ha minden idézés és elmarasztalás nélkül lehetne valakit személyes szabadságától megfosztani. Természetes, hogy ily állapotban az élet és személy biztonságnak meg kellene semmisülni, mert a legszabadabb tér nyilnék a hatalomnak és a hatalmasoknak, hogy önkényeiket minden korlát nélkül gyakorolhassák a nép irányában. Ezen önkény ellenében legfőkép csak az szolgálhat biztositékkal, ha a személynek és szabadságnak közvetlen megtámadhatása azon szoros formákhoz s biztositékokhoz köttetik, melyek a rendes biróságok szerkezetével és az elnöki rendes eljárással vannak összekötve.

Midőn tehát az arany bulla ezen biztositékokkal szentesiti, egyszersmind azt is tanusitja, miképp őseink már 6—7 századdal előbb fölis-

merték azt, hogy mi kivántatik a polgári szabadság biztositására, ámbár még századunkban is vannak számos államok, melyek azon biztositékokkal maig sem birnak, ámbár a civilisatio legfőbb forrásainak kivánnák magokat tekintetni.

Az arany bulla alapitotta meg a nemességnek azon *harmadik* sarkalatos jogát is, mely egyrészt a *köz teher viseléstől való mentességet*, másrészt a *vagyon és jövedelmei feletti szabad rendelkezhetés jogát*, és igy a valódi tulajdon jogot — szentesitette, mint ezt különösen az arany bulla III. IV. czikkjeiből láthatni.

És ugyan az szentesitette azon sarkalatos jogot is, mely a politikai szabadság élvezetében rejlik, mely az ország ügyeire való közvetlen befolyást adja meg, s melynek nagyszerü kifolyása az állam törvényhozói fönséges hatalma. E jognak alapjait mutatja fel a bevezetés tartalma, főkép azon biztositék mellett, mely a 31. czikk záradékában foglaltatik, és habár ezen záradék biztositéka eltöröltetett, maga az alap és sarkalatos jog azonban, mely a törvények alkotására, a közügyek elintézésére való befolyásban rejlett, s mely nem csak az országgyülésen, hanem a megyék gyüléseiben is gyakoroltatott, megmaradt a' nemzet szent joga egészen a legujabb időkig, midőn az egy önkényszerü szerencsétlen, minden szabadságot elnyomó kormányrendszer által erőszakosan megsemmisittetett.

Miután tehát az arany bulla ily nagy fontosságu. ily életbevágó jogokat szentesitett, miután igy az a nemzet összes kifejlődésének, mely t. i.

a polgári és politikai szabadságtól elválaszthatlan, gyökereit rejti magában, természetes, hogy az minden időkben a nemzeti jogok legfőbb palládiuma gyanánt tekintetett és tiszteltetett.

Az igaz, mikép azon jogok, melyek mint nemzetünk sarkalatos jogai az arany bulla által megalapittattak, s melyek a polgári szabadságnak főbiztositékait képezik, azon arany bulla által csak a nemességnek adattak meg; nem pedig a népnek is, mely azon korban az alkotmány sánczain kivül állt. Azért azon jogok, melyek különben minden nemzetnél a szabadságnak, az anyagi és szellemi kifejlődésnek, a jólétnek; vagyonosodásnak. és minden tekintetbeni nagyra emelkedésnek múlhatatlan feltételeét képezik, hazánkban századokon keresztül Verbőczy szerint csak a nemesség sarkalatos jogait képezék. Innen van, mikép a nemességünknek kiváló kiváltságai e jogokban kerestettek.

Az igaz az is, hogy az 1848-ik törvények a kiváltságokat, melyek a közös haza kiszámithathatlan kárára osztályt osztály ellenében állitottak, megszüntették, és a honpolgárok jogegyenlőségét, a törvény előtti egyenlőségét kimondották.

Ezen egyenlősités különösen nyilvánult abban, hogy a nem nemesek részéről mind a személy, mind a föld szabaddá tétetett.

Abból azonban, hogy a kiváltságok megszüntettek, hogy az osztály közti különbségek eltörültettek, korántsem következik, hogy az I. rész 9-ben foglalt sarkalatos jogok, melyek az arany bulla által megalapittattak, az egyenlősités

által szinte eltörültettek s érvényen kivül helyzendők lettek volna. Sőt ellenkezőleg azt állitjuk, hogy azon sarkalatos jogok nem megszüntetendők, hanem, épen azon 1848-ik reformok következtében kiterjesztendők, t. i. a nép minden osztályának megadandók.

Az arany bullának ideje korántsem járt le, hanem elérkezett az idő, hogy malasztjaiban az összes nép részeltessék. Az habeas Corpus actává alakitandó, melynek biztositékai mellett minden honpolgár boldognak s erősnek érezze magát.

Ezt különösen kell a következő alkotmányozó országgyülésünk figyelmébe ajánlanunk.

Ennek, hogy az imént kifejtett elvek valósittathassanak, hogy az arany bulla az összes nemzet áldásává váljon, a következő határozatok kimondására és szentesitésére kell törekednie; nevezetesen:

hogy a jogegyenlőség s törvény előtti egyenlőség elve világosan kimomdatván, a személy szabadság birtositása minden honpolgár irányában szentesittessék;

hogy ezen elv következtében azon törvényi szabály: miszerint idézés s birói itélet nélkül senki el ne fogattassék, senki személyes szabadságában ne háborgattassék — átalában, kivétel nelkül minden néposztályra kiterjesztessék. Ezen elv valósitása közvetlenül a büntető jogi codificatió feladatához tartozik melynek az elfogatások, előleges fogságban tartás, kezesség melletti szabadon bocsátatás és szabad láboni védelem, és a házi kutatások sat. körül oly szabályokat kel-

lend felállitania, melyek a polgári szabadságra ártalmasakká, sőtt épen veszélyesekké is soh sem válhassanak. Azonban ezen elv oly lényeges befolyással van az önkény kiterjeszkedései s hatalmaskodásai ellenében, miszerint kell, hogy azon elv magában az alkotmány levelében lényeges helyet foglaljon el. Továbbá

hogy a jogegyenlőség elve a birósági rendszerre nézve is valósittassék, kimondatván, miképp a biróságok, főkép a bűnvádiak az osztályok szerint különbözők nem lehetnek.

hogy azon elv, mely egyike a legfontosb álkotmányos elveknek, miszerint rendes birája elől senki el ne vonattathassék, miszerint a legfelsőbb hatalom a törvény rendes utja, s a szokott biróságok hatóságá nélkül senkit meg ne támadhasson, senki ellen föl ne léphessen; miszerint tehát az u. n. *kabinéti igazság szolgáltatás* végkép, minden kivétel nélkül eltiltassék, akkép szentesittessék, hogy az ne csupán a nemességnek kiváltsága legyen, mint volt az arany bulla értelmében, hanem a honnak minden néposztályára különbség nélkül egyformán érvényesittessék; továbbá

hogy a valódi tulajdon jog és a vagyon feletti szabad rendelkezhetés joga mindenkinek biztasitassék, attóli kivételek kiválólag egy osztálynál sem létesittessenek;

hogy ugyanezen elv következtében azon jog, minélfogva a szabad rendelkezhetés korlátjául, az utódokrai vagyon átszállás tekintetéből hitbizományok alapittathassanak, ne legyen többé

szinte a nemesi osztály kiváltságos tulajdona, hanem azt egyaránt minden más osztálybeliek is alkalmazhassák s érvényesithessék; végre

hogy a politikai szabadságnak élvezete szintén egyenlőn kiterjesztessék és szentesitessék minden osztályra.

A politikai jogok már az 1848-i törvényekben is kiterjesztettek a nem nemes osztályokra, midőn azok az alkotmány sánczai közé felvétettek — nem azonban minden különbség nélkül, mint ugyanazon törvények határozataiból láthatni. A jogegyenlőség elvéből kiindulva, a nép képviselőinek az alkotmányozó országgyülésen arra kell törekedniök, hogy e téren is minden megkülönböztetések a nemesek s nem nemesek között eltávolitva legyenek, és elő ne fordulhassanak.

Azonkivül fontos körülménynek mutatkozik az is, miszerint a nemességnek 1848 előtti alkotmányos szabadsága, politikai jogai, törvényhozói hatalma magok az alaptörvények által volt biztositva. Mi tehát azt hisszük, mikép a jog-egyenlőség megkivánja, hogy azon törvény, miszerint a politikai jogok az összes népre kiterjesztve vannak, nagyobb biztositékul szintén az ország alaptörvényei közé igtattassék.

A nemzet, mint politikai történetünk tanusitja, minden időben nagy sulyt helyheztetett és nagy biztositékot talált abban, hogy törvényhozói s más politikai jogai az alaptörvényekben szentesittessenek. Ennélfogva a jogegyenlőség

tökéletes jogot ad minden osztálynak, hogy azon biztositékot élvezhessék.

Ugyanezen elvet kellend alkalmazni az alkotmányosság minden biztositékainál, melyek a törvényhozás által alkalmazandóknak fognak találtatni. Egyenlőnek, minden osztályra kiterjedőnek kell lenni a biztositásnak, mind a kormány felelőssége tekintetéből, ha netán ez tűzetnék ki az alkotmányrendszer alapelvéül, mind az arany bulla 31. cz. záradékiban tartalmazott ellenmondási jogra nézve is, ha netán a municipalis authonomia állitatnék fel a kormányzat elvéül.

Ekkép kellend az arany bullának és szabadalmainak jövőben is fentartatniok, illetőleg kiterjesztetniök — a polgári jogegyenlőség következtében, melynek nagy szolgálat tétetett az által is, hogy az arany bullában megalapitott teherviselési mentesség nemessé részéről az 1848-ki törvények által megszüntetett, mi által a nemességnek egyik legfőbb sarkalatos joga eltöröltetett.

MÁSODIK FEJEZET.

A koronázási[1] *királyi hitlevél.*

(Diploma inaugurale.)

Hazánk valódi alaptörvényei közé tartozik azon *királyi hitlevél* is, melyet a törvényes örökösödési rend, az előbbi századokban pedig a nemzet szabad választása utján az uralkodásra jött fejedelmeink a koronáztatás s felavatás előtt az ország rendjeinek sajátkezüleg aláirva és pecséteikkel ellátva kiadnak, s mely hitlevél azután az országgyülés szentesitett törvényczikkelyei közé igtattatik.

Ezen *hitlevél* alatt pedig — tartalmát véve, hazánkban — azon a fejedelmek által ünnepélyesen adott biztositás értetett mindig, miszerint az országlás elfoglalásánál magokat az ország szabadalmainak, a nemzeti alkotmány megtartására s az országnak ily alkotmányos módon s az alap-

[1]) Vagy inkább — főkép az ujabb közjog elvei szerint — koronázás és királyi felavatás *elötti* hitlevél, sőt elterjedett szokásként: *szent hitlevél.*

törvények szerinti kormányzására lekötelezik, s azután arra ünnepélyesen esküt is tesznek le.

Miután tehát e kir. hitlevél által a fejedelem és nemzet között mintegy viszonos szerződés alakul ünnepélyes módon, természetes, hogy azt valódi alaptörvényeink közé sorolhatjuk.

A mi ezen kir. hitlevél eredetét s legelső lételét illeti, az iránt tudósaink határozott bizonyosságra mindeddig nem jöhetének. A történetirók szerint már sz. István biztositott a nemzetnek különös szabadságokat, melyeket a legelső koronázás ünnepélyénél örök szövetségileg meg is erősitetett. Ugyanezt utódjairól is mondhatni. Azonban a koronázási kir. hitlevél, mint azt leirtuk, s mint veszszük is mindig I. Ulászló előtti korból még fel nem találtathatott. [1]) A legrégibb, mely eddig biratik — *I. Ulászló* hitlevele. [2])

Ezen kir., mint mondani szokás volt szent hitlevél hajdant vagy a megválasztás előtt adatott ki fejedelmeink által, mint tevé azt p. o. I. Ulászló, Szilágyi Mihály a Mátyás nevében; vagy midőn a körülmények ugy hozták magokkal, akkor midőn az országlás átvételére az országban megjelentek, mint V. László, II. Ulászló.

A mi korunkban az vált szokássá, hogy legközelebb a koronázás előtt állittatott ki s terjesztetett az ország Rendjei által a fejedelem

---

[1]) Ámbár némely tudósaink szerint azt már II. András arany bullájában feltalálhatni.

[2]) Gr. Cziráky Antal emlitett munkájában: Conspectus Juris publ. Regni Hungariae ad A. 1848. Viennae 1851. T. I. §. 102.

elébe, ki azt akkor aláirta, s nagyobb pecsétjével megerősitette. És e szokás már II. Mátyás korától kezdődött s tartott folytonosan.

Tartalma a nemzet szabadságára s jogaira vonatkozó legfőbb biztositékokat foglalja magában.

Azon kir. hitlevelek, melyek a legrégibb idők óta ránk maradtak, azt tanusitják, mikép ezen nagyfontosságu közjogi okmány foglalatjára nézve a lényeges biztositéki pontokban a legrégibb hitlevelek és a legujabb korunkban kiállitottak között tökéletes hasonlatosság és összhangzás található. A nemzeti szabadság és alkotmányos jogosultság biztositékai, melyek az ujabb hitlevelekben léteznek, szinte már II. Mátyás, II. Ulászló hitleveleiben is benfoglaltatnak. A kifejlődés e jogintézvényre nézve is ugyanazon alapokon fekszik, ugyanazon lényeggel bir.

Nem csekély bizonyitéka nemzeti alkotmányosságunk és szabadságunk érvényének és erősségének.

Igy nevezetesen II. Ulászlónak 1490-i megválasztatásakor kiadott s alább eredeti szövegében látható hitlevelében, miután az I. cz. megemliti, hogy dicső emlékű Mátyás elhunytával, a nemzet tagjai „kiket illet — mondja, — az ország legrégibb szabadsága és szokásai folytán az uj király megválasztatásának joga" őt emelék a többi trón-vágyók fölébe és őt „Cum in frascriptis conditionibus pactis et articulis" királyuknak megválasztották,

a 2-ik czikkelyben már azon biztositást adja,

hogy Magyarországot a többi alája tartozó tartományokkal, továbbá a főpapokat, az ország báróit, minden egyházakat s egyházi személyeket és nemeseket, városokat, valamint az ország többi lakosait s itt tartózkodóit ősi jogaikban, kiváltságaikban, mentességeikben, szabadságaikban és helybenhagyott szokásaikban, melyeket az előbbi fejedelmek alatt élveztek, hasonlóan fentartja, ugy hogy bár mily ürügy alatt semmi oly ujitásokat nem létesitend, melyek ősi szabadságaikkal ellenkeznének.

3. cz. igéri, hogy mindazon javakat s jogokat, melyek az előbbi fejedelem vagy mások által a törvény utján kivül elfoglaltattak kellő vizsgálat után az illetőknek visszaadja, és mások által is visszaadatja.

4. cz. Hogy a szent korona bent az országban tartassék, s a nemzet ősi szokása és joga szerint az ország választottjai által őriztessék, semmi szin s ürügy alatt meg nem engedvén annak kivülrei eltávolitását.

Az 5. 6 s 7. czikkekben kötelezi magát, hogy Morvaország, Silézia s Lusania a sz. koronától *el nem fog idegenitetni*, mint Austriát s a Mátyás által Stiriában. Karinthiában, Karnióliában szerzett várakat s városokat sem fogja visszaadni, ha pedig az ország rendje beleegyeztével valamely egyesség jönne létre, az az által *nyert területet a sz. koronához csatolandja.*

8. cz.ben kötelezi magát, hogy legnagyobb részt bent az országban fog lakni; a 9—12-ikben pedig, hogy a tanácsosi, kanczellári s általában

minden nagyobb s kisebb hivatalokra s egyházi javadalmakra — s a végvárak s az erdélyi vajdaság, temesi pozsonyi megyék, ugy a tót, horvát, dalmát, nándorfehérvári s szerémi bánság vezetésére — csupán magyarokat nevezend ki, s az ország ügyeiben csak is az ő tanácsaikkal élend.

13. cz. A nemesi birtokot s birtokjogokat csak belföldieknek adományozza.

14. cz. Eszközlendi, hogy az ország rendes birái az oktavalis törvénykezési időszakokban személyesen jelen legyenek, és hogy ők s helyetteseik teljes és korlátlan szabadsággal birjanak, az igazságot minden ügyfeleknek, tekintet nélkül bármily rendhez, méltósághoz s osztályhoz tartozzanak — minden félelem nélkül az ország ősi és megerősitett szokásai szerint hűn és igazán kiszolgáltatni. És hogy senkit a birák közül nem kényszeritendi, hogy valaki kedvéért az országos szokásokat s jogrendet megváltoztassa vagy zavarja.

A 15. czikkely azon nevezetes jogbiztositást tartalmazza, mikép egyszerü panasz s feladásra a hon lakosai közül, senki, bármily rend s osztályhoz tartozzék, személyében, birtokában s egyéb jogaiban bármikép is a törvény utján kivül és a felek kihallgatása nélkül ne háborgattassék.

17. Hogy a jelen pénznem meg nem változtatik, s a netaláni megváltoztatása csak a főpapok s országbárók tanácsával történjék.

Végre a 20. czikkben királyi szavára, keresztényi szent hitére s becsületére fogadja, hogy

az érintett czikkeket minden részeik s pontjaikban szentül és sértetlenül minden változtatás nélkül mind maga megtartandja, mind a királyné s alárendeltjei által megtartatni eszközlendi, minek erősségéül a jelen kir. pecséttel megerősittetett hitlevelet adja ki, saját aláirásával ellátva.

És ezekkel a leglényegesebben megegyeznek azon czikkelyek melyek a legujabb korban a kir. hitlevél tartalmát képezni szokták. Korunkban ugyanis 1848-ig a hitlevél következő czikkelyekből állt, u. m. kötelezik magokat.

I. czikkben, hogy az ország összes szabadságait, kiváltságait, szabadalmait, köz statutumjait, jogait, törvényeit és szokásait, — melyek eddig keletkeztek vagy jövőben is keletkezendnek — II. András ellenállási záradékának kivételével — sérthetetlenül megtartandják s mások által megtartatják.

II. Hogy az ország koronáját az ország határai között őriztetendik az ország rendjei által saját kebelükből valláskülönbség nélkül koronaőrökül megválasztott személyek által.

III. cz. Hogy az országnak vagy hozzá tartozó részeknek visszaszerzett vagy visszaszerzendő részeit az országhoz visszacsatolandja.

IV. Hogy a király választási jog visszaszálland a nemzetre, ha az egész most uralkodó család végkép kihalna.

V. cz. Végre biztositás adatik, hogy az országlásbani utódok minden a meghatározott idő alatt okvetlenül teljesitendő koronáztatás alkal-

mával a jelen hitleveles biztositást elfogadni, s a felett esküt letenni köteleztetnek.

Ha e két, bár századok által egymástól elválasztott hitlevel tartalmát összevetjük, lehetetlen nem látnunk azoknak a leglényegesebb pontokban való összhangzását, és azoknak hason alapokon való történeti kifejlődését. Igy nevezetesen

Megegyeznek abban, hogy mindkettő kifejezi a kötelezettséget a nemzet ősi jogai, szabadalmai s szabadságai hű fentartására — a régi a II-ik s az ujabbkori az I. czikkelyben.

Megegyeznek, hogy az ország koronájának bent a honban való tartását igérik, és hogy az az ország rendjei kebeléből választottak által őriztessék — régiben 4-ik, az ujabban II. czikk szerint. Sőt

Megegyeznek abban is, hogy az ország területi épségének biztositását, miben csorbitásának eltávolitása és a visszanyert részeinek vissza csatolandása egyiránt benfoglaltatik, összhangzólag kivánják eszközöltetni, mint 5. 6. 7-ik és az ujabbnál a III. cz. világosan kifejezi.

E pontok elégséges bizonyitékai e közjogi intézmény öszhangzó történeti kifejlődésének.

Ennek történeti adataiból azonban még érdekesnek találjuk megemliteni, mikép II. Ferdinandnak 1622. évben elfogadott s kiadott hitlevelében azon czikkelyek, melyeket megerősitett s elfogadott világosan: *feltételeknek* (conditiones) neveztetnek, az egész tartalmat 17 ily feltétel képezvén. És ezek között már helyet foglal a *vallás szabad gyakorlatának* érvényesitése és biz-

tositása is. És pedig már az 1-ső *conditióban*, midőn az ország jogai, kiváltságai és szabadságai megtartását igéri, azok közé sorolja: jura et consuetudines *simul et conclusionem Tractatus Viennensis*, omnesque articulos in eodem comprehensos; mely biztositás a 12-ik feltétel alatt ujra ismételtetett A 2-ik feltételben az ország sérelmeinek orvoslását az országgyüléseken igéri eszközöltetni, melyek legalább minden 3-ik évben tartandók legyenek.

Hogy ezen öszhangzást, mely ősi szabadságaink folytonos érvénye mellett harczol, még világosabban kitüntessük; de más okból is, nevezetesen, hogy megismertessük a törvényi alapokat, melyekre az érintett biztositások fektettek, valamint azon kül formát is, melyben azok megjelentek; nem találjuk érdektelennek a királyi szent hitlevelek közül egy párt — nevezetesen a régibb s az ujabb korból — eredeti szövegükben felidézni. II. Ulászlóé p. o. igy szólt:

Nos Uladislaus Dei gratia Ungariae, Bohemiae stb.

§. 1. Quod cum his diebus superioribus serenissimus Princeps quondam Dominus Mathias Rex Hungariae, Bohemiae etc. Praedecessor noster bonae memoriae ab hac luce absque haeredis legitimi solatio decessisset: d. praelati et Barones, caeterique Primores et universi incolae Regni eiusdem. ad *quos scilicet jus eligendi novum Regem ex vetustissima Regni ipsius libertate* et consuetudine devolutum existerat, animadvertentes se Principe orbates esse, nec posse com-

mode et sine omni detrimento Regni diutius capite carere; post plures tractatus de novo eligendo Rege et praeficiendo, inter se habitos, oculos mentis ipsorum in nos coniecerunt et caeteris omnibus christianis Principibus. competitoribus scilicet nostris, qui videlicet Regnum ipsum similiter ambiebant, nos praetulerunt, sibique cum infrascripsis conditionibus pactis et articulis in Regem dominumque et Principem elegerunt et solenniter pronunciaverunt; ac tandem missis Nobis obviam, de eorum medio nonnullis Praelatis et Baronibus in ipsum Regnum Hungariae feliciter coronandum introduxerunt. Quorum quidem articulorum primus est.

§. 2. Quod Regnum Hungariae cum Caeteris Regnis Provinciis sibi subiectis, Dominosque praelatos et Barones, omnes Ecclesias, Ecclesiasticasque Personas, ac nobiles et civitates, nec non caeteros Incolas, et inhabitatores ipsius Regni conservabimus in antiquis juribus, privilegiis, immunitatibus, libertatibus et consuetudinibus approbatis, in quibus scilicet per divos quondam Reges conservati, quibusque gavisi, et usi fuerunt; ita quod nullas prorsus novitates in eorundem detrimentum et oppressionem, ac contra huiusce modi antiquas libertates ipsorum, sub aliquo quaesito colore introducamus. Introductas vero per ipsum quondam Sereniss. D. Mathiam Regem aboleamus; contributionem autem seu taxam 1 floreni nulla ratione exigamus, sed antiquis justis, ordinariis, et consuetis proventibus regalibus contenti esse debeamus.

§. 3. Item quod bona et alia quaecunque jura aliorum per praefatum condam D. Mathiam regem et reginalem maiestatem ac etiam per alios quoscunque male et praeter viam juris occupata, visis et examinatis juribus talium, remittamus et faciamus etiam per alios remitti, his, quorum exstiterunt.

§. 4. Item quod coronam Regni de manibus dominorum Praelatorum et Baronum nulla ex causa vel quaesito colere, nulla etiam industria vel arte auferamus, sed permittamus et patiamur, quod juxta veteram consuetudinem et libertatem ipsorum, caerti de eorum medio per ipsos unanimiter ad hoc eligendi, et deputandi illam teneant et conservent. Quodque Castrum Visegradiense pro conservatione ipsius coronae ab antiquo deputatum ad manus ipsorum conservatorum eiusdem coronae, dari et assignari faciamus.

Az 5. 6. s 7-dik §§-ra nézve elég lehet a fent idézettekre hivatkoznunk, azok csupán mint történeti, jelen korunkkal összefüggésben nem lévő adatokul szolgálhatván.

§. 8. Item quod pro maiori parte in Hungaria maneamus, ut commodius faciliusque necessitatibus Regni consulere et providere possimus. Cum autem causa requirente, exire voluerimus, Regnum illud bono ordine atque dispositione relinquamus, usque ad felicem nostrum reditum.

§. 9. Item quod dum in Hungaria manebimus, Consiliarios, Cancellarios, Thesaurarium, Cubicularios, Dapiferum, Pincernam, Comites Came-

rarum et generaliter omnes officiales, majores et minores, Hungaros habeamus et teneamus.

§. 10. Item quando de rebus et negotiis Regni Hungariae aut partium sibi subiectarum agetur, non cum aliis, praeterquam cum Hungaris Consiliariis tractemus et consultemus, et alios Forenses, aliasque Nationes ad talem consultationem taleque consilium non admittamus.

§. 11. Item quod beneficia Ecclesiastica, praesertim vero Archiepiscopatus, Abbatias, Praepocituras caeterasque Praelaturas non nisi Hungaris, vel qui sunt coronae ab antiquo subiecti, absque expresso consensu et libera ac spontanea voluntate Praelatorum, et Baronum Regnique Consiliariorum conferre valeamus; conferamus autem personis probis et bene meritis.

§. 12. Item quod Waivodam Transsylvaniensem et Comitatum Siculorum et Themesiensem, Posoniensem, praeterea Banatum, Sclavoniae, Dalmatiae ac Croatiae nec non Zewriniensem, Nandor Albensem et de Jaicza, aliaque loca et castra finitima, nec non civitates Regales non aliis praeterquam Hungaris pro officiolatu dare, et conferre valeamus; bene tamen meritis.

§. 13. Item possessiones et jura possessionaria non Forensibus sed bene meritis, incolis tantum Regni, et Coronae Hungariae subiectis, juxta eorum merita et obsequia conferamus.

§ 14. Item quod in celebrationibus Octavarum, Judices Regni ordinarii personaliter inter sint, nisi ex causa legitima, in arduis negotiis Regni praepediti fuerint, vel alter illorum fuerit.

Ipsi autem et eorum Vices-Gerentes et Coassessores, liberam plenam et omnimodam habeant facultatem omnibus causantibus maioribus, et minoribus, cuiuscunque status et conditionis seu dignitatis existant; absque omni timore, veram et sinceram juxta Regni antiquam et aprobatam consuetudinem justitiam administrandi. Et quod neminem Judicum compellamus, vel adstringamus in favorem alicuius, consuetudines et communem observantiam, ac Juris ordinem immutare seu perturbare.

§. 15. Item — quod ad simplicem quaerelam vel suggestionem neminem Regnicolarum nostrorum cuiuscunque status et conditionis existant in persona, possessionibus, seu quibuscunque rebus, aliquomodo praeter viam Juris et partibus non auditis impediamus.

§. 16. Item quod neque motu proprio, neque ad quorumque delationem vel quaerelam contra quempiam Regnicolarum nostrorum cuiuscunque Status seu dignitatis sit, aliquam occasionem nocendi sive in rebus concipiamus vel exquiramus.

§. 17. Item quod moneta praesens ad tempus non mutetur; quando vero mutari deberet, hoc fiat cum Consilio Praelatorum, Baronum, et non aliter.

§. 18. Item quod quidquid D. Praelati et Barones cum caeteris incolis Regni Hungariae pari voto et communi deliberatione pro libertate ac tranquilla quiete, atque conservatione eiusdem Regni, usque ad tempus Coronationis Con-

ceperint, conscripserint ac concluserint, more ab antiquo consueto, et semper observato, quod Regni decretum apellatur, teneamur litteris efficacibus acceptare, confirmare, roborare, ratifacere et approbare. Quem ad modum alii Reges, Praedecessores nostri, ex laudabili et approbata consuetudine Regni semper fecerunt; quodque semper observemus, et per omnes alios observari faciamus.

§. 19. Item — exquo d. Praelati et Barones, urgentibus arduis necessitatibus Regni pro solutione stipendiariorum praefati condam d. Mathiae Regis, qui in Silesia fuerant, coacti sunt notabilem summam florenorum conquirere, ut Regnum ipsum integrum et illaesum nobis manutenere et assignare possint. Et caerta loca et certos proventus regales nonnullis personis quae summam illarum pecuniarum mutuarunt, inscripserunt et impignoraverunt stb. — Ut nos praefatam redemtionem locorum et proventuum impignoratorum, ac etiam dictam futuram summam pecuniarum dictis stipendiariis persolvere, cum omnibus pactis, conditionibus obligationibusque ex hinc factis et secutis in nos recipiamus — ac totum Regnum huiusmodi solutionibus et pactis exonerare et sublevare dignaremur.

§. 20. Nos itaque Uladislaus Rex praefatus considerantes singularem illam devotionem et affectionem D. Praelatorum, et Baronum, caeterorumque Regnicolarum quam erga Nos in eiuscemodi electione habuerunt, volentes eisdem

aliqualem gratitudinem nostram ostendere; ex alioquin animadvertentes praemissam ipsorum ordinationem ac deliberationem justam, et honestam esse, praeinsertos articulos, et omnia in eis contenta, laudavimus approbavimus, et ratificavimus, laudamusque, acceptamus, approbamus et ratificamus; promittimusque in verbo nostro Regio, ac fide nostra christiana mediante, et sub honore nostro, quod eosdem articulos, in omnibus eorum clausulis et punctis, semper, inviolabiliter, et absque omni immutatione observabimus et tam per Reginalem Maiestatem, quam etiam per omnes alios nobis subjectos simili modo faciemus observari. Harum nostrarum, quibus sigillum nostrum est appensum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum stb. stb.

Azon kir. hitlevél pedig, melyet *V. Ferdinand* adott az ország rendjeinek, következő czikkelyekből áll:

Először: Hogy régóta reánk szállott király öröködésünkön kivül mind az 1791-dik évi országgyülési határozat 3 szakasza értelmében megkoronáztatásunkat, mind pedig ezen magyarországunk s kapcsolt részeinek minden néven nevezendő szabadságait, szabadalmait, végzeményeit, közös jogait, törvényeit és törvényes szokásait a hajdani Magyar királyok s legdicsőbb emlékü eldődeink által az ország lakosainak adományozott és megerősitett, és ezután engedményezendő, mi általunk pedig megerősitendő közjogait (melyekre az ország Karai és Rendei boldog emlékü elődünk néhai I. Ferdinand király

koronázási oklevelének előszavában iktatott esküformának kiterjesztését elnyerték) azonban a dicsőemlékü II. András király 1222-dik évben kelt nyilt Rendelet záradéka következő szavainak „*Quod si vero nos*“ — egészen ezen szavakig „*perpetuum facultatem*“ — kihagyásával minden pontjaiban, czikkeiben és száradékaiban, a mint azoknak használata és értelme felett (fenntartatván azonban azokra nézve, mik az 1741-ik 8-ik §-ssal kivétettek, ugyan azon törvények rendelete) a Király és országgyülésileg egybehitt Karok és Rendek kölcsönös megegyezése folytán egyezség jön létre erősen és szentül megtartandjuk, és minden mások által sértetlenül megtartatni fogjuk.

Másodszor: A magyar szent koronát az ország lakosainak ősi szokása és hazai törvényei szerint bizonyos (a kebelükből) közakarattal minden vallási külömbség nélkül azon czélra választandó s kiküldendő világi személyek által az ország határain belől öriztetendjük.

Harmadszor: Az eddig visszaszerzett, és Isten segedelmével ezután visszaszerzendő minden az anyaországhoz és kapcsolt részekhez tartozó javakat, s részbirtokokat már az esküforma értelmében is, az emlitett anyaország s kapcsolt részeihez egészben visszacsatolandjuk

Negyedszer: Azon esetben, ha, mitől Isten őrizzen, az austriai főherczegeknek és pedig különösen boldog emlékü ős atyánk VI. Károly, ezután pedig néhai dicső I. Jósef, s ezek magvaszakadtával néhai dicső I. Leopold császárok s

Magyarország királyai ivadékainak végképeni mind két ágoni magszakadása állna elő, — ugyan csak a fent érintett 1723-ik évi országgyülés 1-ső és 2-ik törvényczikkeinek rendeleténél fogva a fent emlitett Karok és Rendek királyválasztási s koronázási joguk előbbi érvényébe s állapotjába vissza jövend, és ezen Magyarország s emlitett részei mellett s ősi szokásaiban sértetlenül megmaradand.

Ötödszor: Hogy, mint az 1-ső pontban előre bocsáttatott, valahányszor ilyszerü az ország határin belől végbe menendő király avatás jövendőben az országgyülésen előforduland, mindanynyiszor Örököseink és Utódaink mint ujonnan megkoronázandó örökös Királyok, előrebocsátván a jelen hitlevélbeli biztositásnak elfogadását, ugyanarra megesküdni tartoznak.

Mi tehát Magyarország és kapcsolt részei összes Karai és Rendeinek fentemlitet kérelmét kegyesen meghalgatván, szives hajlamunkból és azokiránti jó indulatból ösztönöztetve, az előbbiekben foglalt összes ozikkelyeket és minden azokban foglaltakat helyesek és kedveseknek ismerjük, azokbai beleegyszésünket és kegyes elismerésünket nyilvánitjuk, és mind azokat, mind az azokban foglaltakat kegyelmesen elfogadtuk, helyeseltük, szentesitettük és megerősitettük, igérvén és biztositván az érintett Karokat és Rendeket *királyi szavunkkal*, miszerint az előrebocsáttottakat mind mi magunk megtartandjuk, mind a többi más bármi rangu és rendü hű alattvalóink által megtartatjuk — mint mi jelen Okleve-

lünk erejénél fogva elfogadjuk, helyeseljük, szentesitjük és megerősitjük. Melynek hitelére és tanuságára jelen saját kezünk aláirásával és pecsétünkkel megerősitett Oklevelünket kiadattuk. Kelt stb.

A *latin eredeti* szövege pedig következőleg hangzik :

Primo: Quod praeter ab antiquo deductam haereditariam Regiam succesionem tam coronationem ad mentem art. 3. Dietae A. 1791. quam reliquas universas et singulas communes istius Regni Hungariae Partiumque eidem adnexarum libertates, immunitates, privilegia, statuta, communia jura, leges et consuetudines, a divis quondam Regibus Hungariae et gloriosissimae memoriae praedecessoribus nostris hactenus concessas ac confirmatas in futurumque concedendas, et per hos confirmandas (ad quas et quae dicti status et ordines formulam quoque juramenti ad initium Decretorum serenissimi olim Principis D. Ferdinandi I. gloriosae reminiscentiae Antecessoris nostri positam extentam et reductam habent) exclusa tamen et remota articuli decreti divi Andreae Regis II. de a. 1222. clausula incipiente: Quod si vero nos usque ad verba: perpetuum facultatem, in omnibus suis punctis, articulis et clausulis prout super eorundem usu et intellectu (salva tamen semper quoad ea, quae per. art. 8. 1741. excepta sunt, eiusdem legis dispositione) Regio et communi statuum consensu diaetaliter Conventum fuerit firmiter et sancte

observabimus, per aliosque omnes et singulos inviolabiliter observari faciemus.

Secundo: Sacram Regni coronam juxta veterem consuetudinem ipsorum Regnicolarum, legesque Patrias, per certas de eorum medio unanimiter, sine discrimine Religionis, ad hoc delectas et deputatas Personas saeculares in hoc Regno conservabimus.

Tertio: Hactenus recuperatae et ex post Deo adjuvante, recuperanda quaevis huius Regni Partiumque eidem adnexarum tenuta et partes, ad mentem etiam juramentalis formulae praenotata Regni et partibus eidem adnexis de toto reincorporabimus.

Quarto: Quod in casu, quem Deus procul avertere velit, defectus utriusque Sexus Archiducum Austriae praeprimis quidem a gloriosae reminiscentiae Abavo nostro Carolo VI. dein in huius defectu a divo olim Josepho I. his quoque deficientibus ex lumbis divi olim Leopoldi I. Imperatorum et Regum Hungariae descendentium juxta etiam dictamen praecitatorum primi et secundi articulorum praefatae Dietae A. 1723. praerogativa Regiae Electionis coronationisve antefatorum Statuum et ordinum in pristinum vigorem statumque redibit et penes hoc Regnum Hungariae et praedictas Partes, eiusdemque antiquam consuetudinem illbiate remanebit.

Quinto: Ut supra puncto I. praemissum est toties quoties eiusmodi inauguratio regia intra ambitum saepefati Regni Hungariae successivis temporibus diaetaliter instauranda erit, toties

Haeredes et successores nostri, futuri neocoronandi haeraditarii Reges, praemittendam habebunt praesentis diplomaticae Assecurationis acceptationem, deponendumque superinde Juramentum.

Nos itaque praedicta universorum statuum et ordinum Regni Hungariae, Partiumque eidem adnexarum instantia benigne admissa, pro benigna animi nostri propensione, ipsisque benigne gratificandi voluntate, praeinsertos universos articulos, ac omnia et singula in iisdem contenta grata et accepta habentes, eisdem nostrum consensum benevolum pariter, et assensum praebuimus, et illos ac quaevis in eis contenta clementer acceptavimus, approvabimus, ratificavimus et confirmavimus, promittentes et assecurantes status et ordines in *Verbo nostro Regio* quod praemissa omnia tam nos ipsi observabimus quam per alios fideles subditos nostros cuiuscunque status et conditionis existant, observari faciemus, uti vigore huius Diplomatis nostri acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus atque promittimus. In cuius fidem et testimonium literas has manu propria subscripsimus et sigilli nostri appensione muniti fecimus. Datum stb.

A koronázási diploma körüli alapelvek.

a. *Az országgyülésnek annak megalapitására vonatkozó joga.*

Szükségesnek tartjuk azon elveket megemliteni, melyek a történeti kifejlődés folytán fő-

leg a gyakorlat által a kir. hitlevél előállitására nézve megalapittattak.

Ilyen az nevezetesen; *mikép a kir. hitlevél csak az országgyülésen, tehát csak a nemzet képviselőinek befolyásával alapitathatik meg;*

Ilyen az is: *hogy a hitlevél tartalmát örök időkre változhatlannak tekinteni nem lehet.*

Az első elv a nemzet folytonos alkotmányos jog gyakorlata által alakult.

Mert a kir. hitlevél mindig minden században az országgyülés vitatásához tartozott. Egy hitlevél sem keletkezett Magyarországban az országgyülés jelenléte nélkül. Azon biztositások, melyek mint láttuk a hitlevél tartalmát képezik mindig a nemzet képviselőinek adattak, kik t. i. az országgyülésen összegyülekezének.

Ezen elv és közjogi szabály különös érvényre s erőre emeltetett az $18^{32}/_{36}$ országgyülésen, mely azt megerősitette, hogy a királyi hitlevél csak országgyülésen alapittathatik meg. Ez által lett oly nevezetessé az akkori országgyülésen a kir. meghivó levélnek azon kifejezése, mikép ő felsége fönséges elsőszülött fiát (Ferdinandot) a *megállapitott kir. kötéslevél elfogadása mellett* kivánja megkoronáztatni.

Azon kitétel világosan mint feltételt ismeri el a nemzetnek, az az azt képviselő országgyülésnek megegyezését. Mert a *megállapitás* csak az országos rendek által történhetett, mi ön magában föltételezi a nemzet beleegyezését.

Ez is volt mindig a gyakorlat. Mert a közegyezéssel megalapitott biztositási feltételek (con-

ditiones mint p. o. II. Ferdinand diplomájában mondatik) a választási jog következtében a trónra s uralkodásra hivatott fejdelem-jelöltnek elébe terjesztetnek, hogy azokra megegyezését adja, és ezzel érvényre emelje és kötelező erővel lássa el. Tehát a nemzet képviselői akaratának kifolyásául kellett szolgálnia.

És ez a dolog természetében is felküdt. Mert a kir. hitlevél azon feltételeket tartalmazta mindig, melyek alatt nyilatkozott a nemzet hajlandónak Magyarország trónját s uralmát valakinek átadni; és a mely feltételek elfogadására kelle hajlandónak nyilatkoznia annak, ki hazánk királyi hatalmát elnyerni akarta. E hitlevél tehát a feltételek világos s határozott létele mellett — valóságos két odalu szerződést képezett mindig, melyben t. i. a nemzet az ön maga feletti felségi uralmat felajánlá, ha a másik részről bizonyos feltételek teljesittetni fognak. Azért a kir. hitlevél hazánkban: *kötéslevélnek* is neveztetett, mert valóban, *kötést*, az az viszonyos, mind két részrőli lekötelezettséget foglalt magában.

Ha pedig a hitlevél valódi *kötésül,* kétoldalú *szerződésül* szolgált t. i. a nemzet és a fejedelem-jelölt között, akkor kétségtelenül csak is az országgyülés közbenjöttével történhetett, mert csak ott képviseltethetik a nemzet, mely az egyik szerződő felet képezi.

b. *A koronázási hitlevél tartalmának megváltoztathatása, különösen az austriai öröködési rend után.*

A fenti elvből önkényt következik azon másik elv t. i. a *hitlevél tartalmának változhatósága*.

Mert ha a kir. hitlevél viszonos beleegyezésen alapuló kötést képez, akkor természetes, miképp semmi sem áll ellent, hogy feltételei változást ne szenvedjenek, mihelyt ahhoz az illető szerződő felek megegyezése hozzájáruland.

Innen látjuk azt, miképp a hitlevél pontjai különböző időkben igen különbözők valának. Azon különböző századokból vett hitleveli példák, melyeket fent elősorolánk, világos tanuságot tesznek e változandóságról. Mihelyt az idők s körülmények valamely tényt fejtenek ki, mely a nemzeti jogok és szabadság biztositására szükséges feltétellé alakult, az a nemzet képviselői által a hitlevél feltételei közé soroltatott, s a választott, megkoronázandó fejedelem által elfogadandóvá vált.

Igy látjuk, miképp az idegenek uralmának megalapitása után a hitlevél biztositásai között jelenik meg az idegen tanácsosok, idegen hatóságok befolyása és használata elleni biztositék, mire az előbbi korban nem lehetett szükség.

Igy jelent meg a hitlevélben a 17-ik században a vallás szabadság biztositása, főleg a bécsi s linczi kötvények alapján.

Igy szenvedett hasanlóan az idők változásá-

val lényeges változtatást a hitlevelekben a híres; *„ellentállási záradék“* is, mely előbb a nemzet szabadság egyik legfőbb palládiumaként tekintetett; mint hasonlóan a király választás szabadságának feltétele is, miután az főleg az austriai öröködési rend s különösen a *sanctio pragmatica* által lényeges átalakulást szenvedett.

Átaljában azt tapasztaljuk a történet adataiból, mikép nemzetünk képviselői mind azt mit az eszmék és körülmények befolyása alatt, a nemzeti jogok és szabadságok biztositására szükségesnek találtak fel, a legnagyobb lelkiismerettel a koronázási hitlevélbe beiktatni igyekezének.

Innen keletkezett azon nevezetes emlékű politikai harcz, mely az 1830-ik országgyülésen a Ferdinand által elfogadandó kötlevél tartalmára nézve keletkezett.

Miután a nemzet képviselői a Ferencz királyunk által szentesitett hitlevélben elegendő biztositékot nem találtak; miután a nemzeti szabadság megőrzése érdekében még több más biztositékok is látszattak igényeltetni; a hitlevél tartalmának több feltételekki bővitése inditványoztatott és sürgettetett.

Nevezetesen sürgettetett, hogy beletétessék:

az 1827 : or. gyülés 3. 4. 5. törv. czikkelyeinek tartalma, melyben az ország alaptörvényeinek — különösen pedig az 1791 : 10. 12. 19. t. cz. szigorú megtartása iránt adatik biztositás; továbbá az országgyülésnek az adó és subsidiumok megajánlására való joga biztosittatik akkép, hogy

az még rendkivüli esetekben sem mellőztethetik: az országgyülésnek minden három évbeni tartása köteleztetik;

— továbbá az 1622. 1655. s 1659 évi hitlevél 17-ik feltétele az uralkodó életében megkoronázott korona örökösöknek a kormányzásbóli tökéletes kizáratásokról;

— Visszakapcsoltatása Dalmátia, Galliczia, Lodomeriának, mint a *partium* név alatt ismeretes Erdélyországi megyéknek is;

— Az 1655: 1. 1608: 3. 1618: 4 stb. törvény csikkely, mely a nádor főhadi kormányzó hivataláról szól;

— Az 1608: 11; 1655: 3 s 19; 1681; 5 s 8 t. czikkely, melyek arról szólnak, hogy a hazában csak magyar katonaság tartassék, s a magyar katonasághoz csak magyar tisztek alkalmaztassanak;

— Az 1622: 24 s 1741: 11 t. cz. mely az egyházi s polgári hivatalokra csupán magyarokat rendel alkalmáztatni;

— Ulászló VI. decretuma 7. cz. mely a hűtlen tanácsosok megbüntetéséről szól;

— 1518: 4. t. cz. a katonaságnál a fejedelem és a nemzet iránti egyenlő hüségre való megeskettetéséről, és annak az illető törvényhatóságok meghivása nélkül a végrehajtásoknáli alkalmaztatása tilalmáról;

— a só árának egyedül az országgyülés által teendő meghatározása;

— az arany-ezüstnek országunkbóli kihordását tilalmazó törvényeink megújitása;

— 1791 : 12 t. cz. a törvénytelen parancsok kiadásának tilalmáról; és az illető kormányhatóságoknak azért felelőségre vonatásukról;

— az 1741 : 8 t. cz. magyarázata;

— a bécsi és linczi békekötések tartalma;

— a IV. Ferdinand s I. Lipót hitleveleiben az országos nehézségek megszüntetéséről szóló feltétel;

— Az 1741 : 8 t. cz. egész terjedelembeni foglalatja;

— Végre azon kivánat, hogy ő felsége gyakrabban, a megkoronázandó ifj: Király pedig állandoúl Magyarországban lakjék: [1])

Ezek a képviselők nagyrészének meggyőződése szerint a nemzeti jogok s alkotmányosság biztositására szükségeseknek nyilvánultak s azért a hitlevélbeni beiktatásuk sürgettetett, mi világosan mutatja egy részt a hitlevél tartalmának változhatóságát, más részt a nemzet képviselőnek a hitlevél szabályozására való befolyásukat.

Azonban az újabb uralkodási korszakban egy különös ellenmondás hozatik fel a kir. hitlevél változhatósága, országgyülési tudósitása iránt.

Az kérdeztetik ugyanis némelyek által:

A habsburgi uralkodóház *öröködési rendjének hazánkat illetőleg is megalapitása s elfogadása után*

[1]) E feltételek azonban nem fogadtattak el, hanem az országgyülés az előbbi 1792-ik hitlevél megtartása s meg nem változtatása mellett nyilatkozott. Innen V. Ferdinand hitlevelének Ferencz királyunkévali öszhangzása.

lehető-e a király koronázási hitlevél feltételeinek megváltoztatása?

E nagy jelentőségü s főkép jelen időkben nagy horderejü kérdésre, némely publicistáink *nemmel* felelnek.

Mi ellenkezőleg azt állitjuk, hogy azon feltételek jelenleg is megváltoztathatók, tehát a nemzeti jogok biztositékainak szaporitásával is kiterjeszthetők.

E véleménykülönbség folytán nemcsak nem lehet fölösleges, sőt nagyon is szükségesnek nyilvánul a feltett kérdésnek fejtegetése, a legfőbb elveknek megpenditése, s a figyelemnek azokrai felébresztése.

Megváltoztathatók — a jelen trón öröködési rend mellett is — a koron. hitlevél feltételei — mert ez magából a kor. hitlevélnek természetéből következik.

Ennek egyik főelve, mint már kifejtettük az: mikép a *kor. hitlevél valódi a nemzet s fejedelem közti kötést, valódi két oldalu szerződést képez,* mi iránt soha semmi kétség sem forgott fenn.

És ebből folyik a másik nagyfontosságu elv; *miszerint a hitlevél feltételei csak a nemzet képviselőinek testülete, az országgyülés beleegyezése által alapittathatnak meg.*

Mert ha áll, mikép a hitlevél jelenleg is *kötést, szerzödvényt* képez, mi kétségbe nem vonható, akkor állni kell annak is, hogy az az egyik félnek -- a nemzetnek — beleegyezésé nélkül meg nem alakulhat.

Ezen elv nyilvánitása tette különösen nevezetessé a mint emlitettük az 1832-ki országgyülésünket, melyen világosan kimondatott, hogy a hitlevél tartalma csak az országgyülésen *alapittathatik* meg.

Ezt ismeri el és tanusitja az akkori kir. meghivó levélnek azon nevezetes kitétele, melyben áll: „*mikép ő Felsége* (Ferencz király) *fönséges elsőszülött fiát* (Ferdinandot) *a megalapitott kir. kötéslevél elfogadása mellett kivánja megkoronáztatni.*“

A megalapitás világosan feltételezi a nemzet — képviselői által — nyilvánulandó beleegyezést.

Ha pediga kor. hitlevél ily természetü egyezményt képez, ha az valódi szerződésül szolgál, akkor semmi sem állhat ellene megváltoztathatásának, miután a felek szerződési akaratjukat s czéljaikat szabadon nyilvánithatják s azok felett szabadon is rendelkezhetnek. Ha a nemzetnek — mint 1832-ben maga a Fejedelem meghivó levele által kimondatott — a hitlevél megalapitására tényleges befolyása van, akkor befolyásának kell lenni a feltételek megalapitására, tehát azok módosithatására is. A mint ez az 1832-ki törvényhozásunk által csakugyan tettleg igénybe is vétetett.

Az *elvre* nézve tehát magára — nézetünk szerint semmi kétség sem foroghat fenn, jelenleg sem, miszerint a hitlevél feltételei megváltoztathatók, főkép midőn a nemzet legszentebb jogainak biztositása, midőn az összes nemzetnek

e biztositáson csüngő megnyutatása, kibékitése forog kérdésben.

Azonban nézetünk mellett szól nemcsak az elv szoros jogi következménye, hanem maga a *gyakorlat* is.

Nincsen ugyanis minden előzményi példa nélkül, hogy a hitlevél tartalma a *habsburgi öröködési rend érvénye alatt is megváltoztatható* s kiterjeszthető. Ily változtatásnak példáira akadhatunk. Ilyen nevezetesen az 1791. évi 3. tcz. mely a Fejedelem megkoronáztatásáról s különösen annak 6 hó alatti eszközöltetéséről rendelkezik. Ezt V. Ferdinand koronázási hitlevele első czikkében találjuk fel — mi elötte nem fordul elő. E tárgynál a nemzet jogbiztositékai leghatározottabban megalapitattak az 1791: 3. tcz.-ben, és e czikk V. Ferdinand alatt a hitlevélbe is befoglaltatott.

Ily például lenne felhozható s igazolható is az 1791. 26. tcz. a mennyiben a későbbi hitlevél által szentesitett alaptörvények közé okvetlenül besorolandó.

Ezt tanusitja V. Ferdinand hitlevelének azon kitétele is, melyben a nemzetnek nemcsak már létező, hanem a jövőben elnyerendő szabadalmait is megerősiti: *libertates ac immunitates hactenus concessas ac confirmatas — in futurumque concedendas, et per nos confirmandas* stb. *observabimus.*" Ez lehetővé teszi a nemzet alkotmányos szabadságainak jövőben való kiterjesztését nemcsak, hanem még azt is, hogy azok hitlevé-

lileg is megerősittetnek, mi a hitlevél tartalmának változtatását is magában foglalja.

Ezt mutatja az 1832-ki országgyülés eljárása is, mely szerint több nagy érdekü tárgyaknak a hitlevélbe való beiktatása sürgettetett; s attól a követek csak némely tekintetek folytán, önkéntes beleegyezés utján álltak el, a változhatlanság elvének bármily részrőli ki nem mondatása mellett.

Ezek alapján a kor. hitlevél tartalmának megváltoztathatása elvül szolgálván, semmi kétséget nem szenvedhet, mikép alkotmányos jogainknak, nemzeti szabadságunknak lehető legnagyobb biztositékai, melyekre még szükségünk van, s melyektől nemzeti jövőnk üdvös s kielégitő kifejlődhetése feltételeztetik, az ezen igények szerint alakitandó hitlevélben kellően feltalálhatók leendnek.

Ez ismét egy oly közjogi tényező, melyet különösen kell alkotmányozó országyülési képviselőink figyelmébe ajánlanunk.

Mert az oly sokféle szerencsétlen körülmények s hatások által fölizgatott nemzet megnyugtatása, csak egyedül a teljes alkotmányos szabadság szentesitésétől várható. A nemzet s fejedelem közti valódi kiengesztelődésnek más eszköze s utja nem képzelhető. Az iránt pedig a biztositék csak a kétoldalu szerződést képző koron. hitlevélben található fel — körülményeink közepette — azon feltétel mellett, ha az akkép átalakittathatik, mint nemzeti közjogi biztosságunk szükségeli.

Királyi eskü.

A koronázási hitlevéllel szoros rokonságban áll azon eskü, melyet a fejedelem koronázása alkalmával tesz le. A *hitlevél* a két oldalu szerződés a fejedelem és a nemzet között, azon feltételek iránt, melyek alatt a nemzet — törvényes országgyülésen összejött képviselői által — az uralkodást kész a fejedelemnek átadni s azt elismerni. A *királyi eskü* pedig ezen hitlevél feltételeinek hit alatti megerősitése. Mindkettő egyenlőn a nemzet biztositására szolgál, s azért mindkettőnek tartalma ugyanazon szellemből indul ki, s ugyanazon közjogi szempontok körül forog.

Ezen királyi eskü ugyanis azon az Isten sz. nevének fölhivásával ihletett igéretet tartalmazza, mikép a király az ország jogait és szabadságait fenntartandja, az arany bullát a már emlitett záradék kivételével megtartandja, az ország határait s mi ahhoz tartozik el nem idegeniti, sőt a mennyiben lehető, öregbitendi s kiterjesztendi stb., a melyekben áll főlényege azon kötelezettségeknek is, melyek a hitlevélbeli szerződés feltételeit szokták képezni.

Azon eskü, melyet V. Ferdinand királyunk tett le, s mely jóformán legnagyobb részt összhangzó az előbbi fejedelmeink esküjeikkel, következőleg hangzott:

„Mi Ferdinand, Isten kegyelméből Magyarország királya stb. stb. esküszünk az élő Istenre, boldogságos szüz Máriára, szentséges annyára és

minden szentekre, hogy az Isten szent egyházait, főpapokat, ország báróit, mágnásokat, nemeseket, szabad városokat s minden honlakosokat, az ő mentességeikben, szabadságaikban, jogaikban, törvényeik és szabadalmaikban, és ősi javadalmaikban s megerősitett szokásaikban fenntartandjuk, mindenkinek igazságot kiszolgáltatunk, dicsőült II. András király törvényeit (mellőzvén s kizárván azonban 31. törvény czikkelye záradékát onnan kezdve „Hogyha pedig mi" azon szavakig „örökre szabadságot") megtartandjuk, Magyarországunk határait, s mi ahhoz bár mily jog vagy czim alatt tartozzék, el nem idegenítendjük, sem meg nem röviditendjük, hanem a mennyiben tehetjük, öregbitendjük s kiterjesztendjük, s mindazt mivelendjük, mit csak a közjóra s minden Rendek s az összes Magyar királyságunk előmenetelére s diszére igazságosan tehetendjük. Az Isten ugy segéljen s az ő minden szentjei!"

Ezen eskü formáját az ország primása mondja előre, s utánna a király felemelt kézzel és pedig az Isten szabad ege alatt, a legközelebbi nyilt téren, mely azon templom közelében esik, hol az arany sarkantyús vitézek felavatását végezé — és az összes nép jelenlétében.

Az esküt tehát akkor teszi le, midőn megkoronáztatása már végrehajtatott. Mint király teszi le ezen ünnepélyes esküt — mely a vallás legszentebb fogalmaival kötelezendi a nemzeti jogok és szabadság hű megőrzésére.

A király még egy esküt köteles letenni, t. i.

az egyházit, mely főleg az egyház védelmének biztositásában áll — maga a koronázási szertartás alatt, felkenetése előtt a sz. egyházban. Ettől tehát a fentérintett királyi eskütétel lényegesen különbözik.

A magyar királyi hatalom birhatásának feltételei. — A kir. hitlevél kiadásának s a kir. eskütételnek lényeges feltételezése.

Az előadottakból láthatni, mily nagy fontosságu biztositék rejlik a nemzet jogai fenntartására nézve a kir. hitlevélben, mely valódi kétoldalu, önkénytesen fel nem bontható szerződést képez, és a kir. esküben, mely azon hitlevél megszentesitésére szolgál — tehát abban is, hogy ezen két tényező a király által valóban létesittessék s el ne mulasztassék.

Innen azon kérdés: valjon köteles-e a fejedelem ezen két közjogi feltételt csakugyan teljesiteni?

E kötelezmény kivilágitására, mely semmi kétséget sem enged meg, szükséges azon feltételeket megemlitenünk, melyek *Magyarországban a királyi uralkodás elnyerésére törvényes érvényére* elkerülhetlenül szükségeltetnek.

Alap törvényeinknek, melyeknek érvénye minden kétségen felül áll, világos értelme szerint, arra hogy a fejedelem Magyarországban a legfelsőbb királyi hatalmat elnyerhesse és tör-

vényesen hirhassa, a következő lényeges feltételek szükségeltetnek és pedig

1-ör A *törvényes öröködési jog* — a lotharingi austriai házból való leszármazás által, és azon öröködési rend szerint, mely hazai alap törvényeink által is szentesittetett. Ezen öröködési rend különösen az 1687-ki és 1723-ki törvényeinknek, az u. n. Sanctio Pragmaticának kifolyása, melyről mint közjogi állapotunknak egyik leglényegesb alapjáról alább egy külön fejezetben tüzetesen fogunk értekezni.

2-or A *római katholika hitvallás.* Ezen feltétel a magyar kiráyság alapitásától veszi kezdetét, a királyi hatalom, átszállása, az alapitó István király utódjaira, csak ily értelemben, ily kellék feltételezése mellett szabályoztatván, mint ezt Sz. István I decr. I. f. és *Verbőczi* törvénykönyve II. r. 3. világosan mutatja. Nem hágy eziránt semmi kétséget az austriai házból származó királyi örökösök irányában sem az 1723. 2. cz. 5. 6. 7. §. §. melyek világosan rendelik „A fiág kihaltával az öröködési jog a Magyar-királyság s koronában s részeiben a nőágra is kiterjesztetik *és pedig az a Károlynak, ezután Jósefnek s végre Lipotnak utódjait és azok törvényes római katholikus mindkét nemből származó örököseit illetendi*" „descendentes, eorundem que *legitimos Romano catholicus successores* utriusque sexus austriae archiduces juxtra stabilitum primogeniturae ordinem transferunt." Ezen alapszanak a magyar király felségi jogai, melyek a kath. egyház feletti patronátus gyakorlatában rejlenek, melyek

egy nehány év előtt a római sz székkel — a törvényhozásunk befolyásán kivül kötött concordatum által tetemes csorbulásnak tétettek ugyan ki, de a melyek jogszerű visszaállitása, azon concordatum felfüggesztése által, alkotmányozó országgyülésünk által, múlhatlanul eszközöltetni fog, mert kell hogy eszközöltessék.

3-or *Végre az ünnepélyes királyi megkoronáztatás.*

Azon alap törvényeinket, melyek szerint a magyar királyi felség jog elnyerésére a törvényszerű — országgyüléseni megkoronáztatás elmulhatlanul lényeges feltételt képez, szinte alább annak helyén részletesen elő fogjuk sorolni.

Itt elég legyen megemliteni, mikép a nemzet sarkalatos jogai értelmében a megkoronáztatás szükségessége iránt semmi kétség sem foroghat fenn.

Ha pedig ez kétségbevonhatlan, akkor közjogi elveink szerint elvitázhatlan az is, hogy a felségi jog birhatásának lényeges feltételét képezik azon közjogi tényezők is, melyek a koronázás lényeges alkat részeiül tekintendők.

Ha az, ki az öröködési rend szerint hivatva van a magyar korona öröklésére, a felségi hatalom teljességének elerésére törvényeink által kötelezve van a megkoronáztatása eszközlésére; akkor e kötelezettségnek ki kell terjednie a koronázási tény elemeire is.

A koronázásnak pedig — a magyar közjog szerint — legfőbb s lényeges alkatrészei 1. A *királyi hitlevél* kiadása és 2. A koronazás ténye,

melyhez tartozik különösen a *kir. eskü* letétele is.

Ennélfogva már a koronázásrai kötelezettség folytán kétségbevonhatlan a trónra lépendő fejedelemnek azon kötelezettsége is, hogy az alaptörvények és sarkalatos jogok hű megtartása felett kir. hitlevelet adjon ki, s hogy e felett esküt is tegyen le.

Azonban a magyarországi királyoknak ebbeli kötelezettségük más közjogi forrásokból is következik.

Ilyen az nevezetesen, miszerint minden fejedelem megkoronáztatása előtt köteles a nemzetet biztositani minden ősi jogai, szabadalmai, törvényei és szokásai megtartása iránt. Igy az 1715: 2 t. cz. 1. §. világosan mondja: *Különben ezen Magyarországnak és részeinek összes s minden köz szabadságait, mentességeit, kiváltságait, statutumjait, közös jogait, törvényeit és szokásait, melyek a dicsőült magyar királyok, dicső emlékü elődjeink által eddiglen adattak, minden pontjaikban, záradékaikban, szorosan és szentül megtartandjuk.* Ez foglaltatik I. Ferencz 2. törv. czik. első pontjában mint V. Ferdinand koron. hitlevele első pontjában is.

Már pedig az, hogy a fejdelem megkoronáztatása — tehát uralkodása megkezdése előtt, a nemzetnek a köz szabadalmak s nemzeti jogok hű megtartása iránt biztositást adjon s e felett kir. hitlevelet állitson ki, valamint hogy tartalma felett esküt is tegyen le, mindig, emlékezet óta a nemzetnek legelső szabadságai és jogai közé

tartozott. Ennélfogva érvényesitésének kötelezettsége — fejedelmek részéről — közjogilag teljes bizonyossággal megalapitottnak tekinthető.

Mindezeken kivül azonban magok az alap törvényeink is világosan emlékeznek a kir. hitlevél kiadásának kötelezettségéről, tehát a nemzetnek azt követelhetési jogáról is.

Ilyen nevezetesen az *1687. 2.* t. czikkely.

Midőn ebben az ország rendjei nyilvánitják és kötelezik, hogy jövőben senkit mást, mint egyedül I. Lipót törvényes utódjainak első szülött fiörökösét fogadandják törvényszerű királyuknak, egyszersmind hozzá tették: *valahányszor ily királyi felavatás lessz, mindannyiszor az előterjesztendő diplomai törvényczikkelyek elfogadásának, vagy is a királyi biztositásnak előrebocsátása és az őseitől követett formában leteendő eskü mellett — országgyülésileg megkoronázandják.*" „Erga semper, totiesque, quoties eiusmodi inauguratio instauranda erit, *praemittendam praeinsinuatorum articulorum diplomaticorum acceptationem, seu Regiam assecurationem,* deponendumque superinde juramentum, in ea qua a majoribus suis praestitum esset firma, diaetaliter intra Regnum hoc Hungariae, rite coronaturi."

Hogy itt az *assecuratio Regia*, vagy is: *acceptio articulorum diplomaticorum* — nem jelent s nem is jelenthet mást mint a koronázás előtti királyi hitlevél — diploma inaugurale — kiadását, szükségtelen fejtegetni, vagy bizonyitgatni.

Igy rendelkezik az 1715 : 2 t. cz. is.

Ennek 9. §. 5-ik pontja igy szól: Valahány-

szor a következő időkben ily királyi megkoronáztatás az emlitett Magyarország határai között országgyülésileg megújitandó lesz, mindannyiszor utódjaink, a jövőleg megkoronázandó örökös királyok kötelesek leendnek ezen biztositó levélnek elfogadását és az a feletti eskü letételét előre bocsátani."

§. 9. Quinto — mint eredeti szövege szól: *Quoties — ut praemissum est — eiusmodi inauguratio regia, intra ambitum saepefati Regni Hungariae successivis temporibus diaetaliter restauranda erit, toties haeredes nostri masculi — futuri neocoronandi haereditarii Reges, praemittendam habebunt praesentis Assecurationis acceptationem, deponendumque superinde Juramentum.*"

Ugyanezt tartalmazza szóról szóra Ferencz boldogult királyunk 2 törv. cz. ötödik pontja — tehát ugyanazon kötelezettség szenseséséről utódjai szamára.

És ezekből látható az is, mikép a magyar közjog szerint a megkoronázandó királyoknál a felségi jog elnyerhetésére a nemzet irányában az eskü letételére is létezik kötelezettség.

És ezek az alapok, melyeknél fogva a kétoldalú szerződést képző kir. hitlevél kiadása s a kir. eskü letétele Magyarországban mindannyiszor követelhető, valahányszor trón megürülvén a magyar trónra egy új uralkodó hivatik meg.

HARMADIK FEJEZET.

A királyi örökösödési rend.

(Sanctio Pragmatica)

Az 1687. 2. s 3. törv. cz. és az 1723. 1., 2. s 3. törv. czikkek alapján.

Magyarországban a királyi hatalom s felség elnyerése, az uralkodói szék elfoglalása kezdettől fogva majd a 17-ik század végeig a nemzet szabad választásának s ebbeli önálló jogának kifolyása volt.

Be van kétségen kivül bizonyitva, mint alább annak helyén látni fogjuk, mikép Magyarországban nem csak a dicső *Árpádi család* s a reá a 14-ik századtól következett uralkodó házak alatt, hanem kezdetben magából az austriai házból is másfél századon keresztül az illetők csak a nemzet szabad megválasztása folytán lettek királyokká [1]) — a nélkül, hogy hazai törvé-

[1]) Nagy becsü e tekintetben *gr. Cziráky Antalnak,* hazánk egykori egyik legkitünőbb államférfiának s törvény-

nyeinkben az örökségi jog s az öröködési rend megalapitva és szentesitve lett volna.

A legelső kivétel e választási rendszertől 1687-ben és utánna azután 1723-ban tétetett.

Ezen évek országgyülési végzései valának a legelső törvények, melyek a királyi örökösödésben az örökségi jogot megalapiták s az öröködési rendet szabályozák és szentesiték. Ugyanis I. Lipót alatt az 1687. 2. s 3. törv. cz. és III. Károly alatt az 1723. 2. s 3. t. cz.

E törvények azok, melyek a nemzet szabad akaratja és beegyezése által, de egyszersmind a nemzet szabadságainak s alkotmányos jogainak biztositása mellett is jelenben a királyi örökösödés alapjaiul szolgálnak, melyek tehát, mint törvényeink s koronázási hitleveleink s a kir. esküük tanusitják, szorosan s alaposan országunk alaptörvényei közé sorolandók.

Ezeket kell tehát itt egyenként megismertetnünk.

I. Az 1687. or.gyülés 2. s 3. t. czikkelye.

A magyar nemzet, az ország rendjei által képviselve, azon segélyezésért s közreműködésért, melylyel I. Lipót hazánknak a török uralomtóli megszabaditását elősegéllé, háláját kivánván tanusitani, elhatározta 1687-ben, hogy lemondván a király szabad választásáról, mely

---

tudójának következő munkája : *Disquisitio Historica de modo Consequendi Summum Imperium in Hungaria a primordiis monarchiae in haec tempora. Budae 1820.*

ugy is temérdelen zavarokkal s veszélyekkel szokott összekötve lenni, azontul királyai örökségi joggal és pedig a fiágból elsőszülöttségi rendben a habsburgi ház austriai és spanyolországi ágaiból legyenek és következzenek. Ez volt a legelső, mely hazánkban az örökösödési rendet fiágon, ágazatilag az elsőszülöttségi sorozatban — tehát még a nőág kizártával megalapitotta. És ez létesitetett az 1687. 2. s 3. t. czikkekben.

Ezen törvényczikkelyek tartalma ugyanis ez.

Az *1687. 2. czikkely* azt foglalja magában, mikép jövőben mást nem ismerendnek törvényes királyokul, mint az uralkodó ausztriai ház fiutódjainak elsőszülöttjét.

Az *1687. 3. czikkely* pedig azt rendeli, hogy ha az ausztriai uralkodó ház fiága kihalna, akkor a királyság a kellő biztositékok t. i. koronázási biztositás és eskületétel feltétele alatt a spanyol király II. Károly fiutódjaira száljon át, szinte elsőszülöttségi uton, és igy a nemzet ősi szokása és kiváltsága, a szabad választhatásra, e két t. i. ausztriai és spanyolországi család fiágának kihaltával éledjen fel ujra s lépjen ismét érvényre.

E czikkelyek nagy jelentősége folytán közöljük azokat egész terjedelmükben:

Az *1687 : 2. czikk.* A jelenben uralkodó császári apostoli királyi felség férfiágú elsőszülöttei Magyarország és kapcsolt részeiben természetes és örökös királyoknak nyilvánittatnak.

Minthogy Ő császári királyi Felségének győztes és dicső fegyverei által a kereszténynév kegyetlen ellensége a Török, gyakori átalános

véres csatákban megtöretett, és Isten segedelmével azoknak naponkint megujúló nyakas megtámadásai megszüntettek és ő jármából, melynek igája alatt eddig az egész nemzet nem csekély kárával oly hosszu idő óta nyögött, ezen ország leghirnevesebb erősségei s ezek közt a hajdant legvirágzóbb királyi fénylak Buda vára is mint az egész ország védbástyája annak legfőbb részével kiszabaditva ezen kedves hazánk felszabaditására ezen s több más fent elősorolt áldozatokat hozni kegyeskedett.

1-ör Ezeknek hálás emlékeül és örök időkig tartó köszönetéül az emlitett ország és kapcsolt részek Karai és Rendei nyilvánitják: hogy mostantól fogva örök időkig senkit mást, mint a cs. kir. Felsége férfi ágon lévő örököseinek elsőszülöttjét fogják törvényes királyuk s uroknak ismerni (miről már magában az *1542-ik országgyülési* törvényben is emlékeznek) és azt mindenkor, valahányszor hasonló király változás, és koronázás előforduland előrebocsáttatván a fentemlitett czikkek okirati elfogadását, az az a királyi biztositást, és az a felett leteendő esküt, azon alakban mint az ősei által letétetett, országgyülésileg ezen Magyarország határai között ünnepélyesen megkoronázandják.

Az *1687 : 3. t. czikk.* Fenttisztelt Ő cs. kir. Felsége férfiágu örököseinek magvaszakadtával, az ország trónjára jutandnak a spanyol királyi ág szinte fiágon lévő első szülött örökösei, és csak azok magvaszakadtával lép vissza érvé-

nyébe az országos Rendeknek ősi király választhatási joguk és megerősitett szokásuk.

Ha pedig (mitől az isteni jóság örökidőkre őrizzen) ugyan fent emlitett Ő cs. kir. Fe ségének fiörökösei végkép kihalnának, akkor jelen uralkodói örökösödés (hasonlag az előlnyilvánitott módon a királyi megerősités biztositékának és az előbbi szakaszokban érintett okleveles czikkelyek s felettüki eskütétel elfogadásának előre bocsátása feltétele alatt) szálljon át Ő Felsége II. Károly Spanyol király szinte fiágára, tehát csak azon esetben (mit a kegyelmes Isten távoztasson) ha mind fentirt Ő cs. kir· Felségének, mind pedig Ő felsége Spanyol királynak fiágú örököseiben magva szakadna — csak is akkor térjen vissza a Karok és Rendek régi és ősi uj király válásztási és koronázási joguk és megerősitett szokásuk

Eredeti latin szövegükben e törv. czikkek igy szólnak :

Articulus 2. Sacrae Caesareae et Regiae modernae Majestatis, Serenissimorum haeredum masculorum: Primogeniti pro naturalibus et haereditariis Regni Hungariae, Partiumque eidem adnexarum Regibus declarantur.

Et siquidem sua Maiestas Sacratissima Caesarea et Regia victricibus et gloriosis Armis suis immanem Christiani nominis hostem Turcam crebris cruentis generalibus conflictibus fusum, Divina praeauxiliante ope ab eorundem quotidie Capitaliter infestatis cervicibus, propulsare; dequo ipsius faucibus, inquibus hactenus a

tanto tempore non absque summa totius huius Nationis pernicie, gemebant; nominatissima istius Regni Fortalicia, interque eadem florentissimam olim sedem Regiam Budam et antemurale toties fati huius Regni cum potiore eiusdem parte eripere, ac in eliberationem istius dulcissimae Patriae, haec et alia superius enumerata, impendere dignata est.

§. 1. In perpetuam proinde recolendorum tantorum beneficiorum memoriam et in aeviternum recognoscendam humillime complacentium animorum suorum gratitudinem praefati universi Status et OO. huius Regni Hungariae et partium eidem annexarum declarant. Quod amodo imposterum neminem alium, quam altetitulatae suae Caesareae et Regiae maiestatis propriis ex Lumbis suis descentium masculorum haeredum Primogenitum in perpetuum (id ipsum etiam statuentibus art. 5. 1547. aliisque superinde exstantibus) pro legitimo suo Rege et Domino sint habituri; et erga semper, totiesque quoties eiusmodi inauguratio instauranda erit, praemittendam praeinsinuatorum articulorum diplomaticorum acceptationem seu Regiam assecurationem, deponendumque superinde juramentum, in ea qua a majoribus suis praestitutum esset forma, diaetaliter intra hoc Regnum Hungarie rite coronaturi.

Art. tertius. In defectu masculini seminis altememoratae suae Caes. et Reg. Maiestatis succedent praescripto in Regimine. Seren. moderni Hispaniarum Regis primogeniti pariformiter masculi haeredes, ac duntaxat iis deficíentibus, avita

et vetus approbata consuetudo praerogativaque SS. et OO. locum sortietur in eliguendis Regibus.

Quodsi vero, (quod divina bonitas ia omnia Saecula clementer avertere dignetur) eiusdem suae Caes. et Reg. Maiestatis *semen masculinum* deficere contingeret, extunc istiusmodi devolvendi et suscipendi Regiminis successio (erga aeque praeviam praedeclaratoque modo praemittendam Reg. affidationem ac acceptandos praementionatos articulos diplomaticos et praestandum desuper juramentum) redundet et transeat in Sereniss. quoque Hispaniarum Regis D. Caroli II. pariformiter masculinum Semen, adeoque duntaxat eo in casu, (quem Divina clementia benignissime arceat) quo tam altenominatae Suae S. Caes. et Reg. Maiestatis, quam praefati serenis. Hispaniarum Regis masculinum semen deficeret, avita et vetus approbata consuetudo praerogativaque Statuum et O. O. praefatorum in electione et coronatione Regum suum habeat locum.

2. Az u. n. Sanctio Pragmatica az 1723. 2. s 3. t. czikkelyek alapján.

A fentidézett 1687-ki törvényczikkek először szabályozák a magyar királyság örökösödési rendjét, azonban csak a fiágon — a leányág kizártával.

Miután III. Károly a nem magyar országaiban 1715-ben az u. n. Sanctio Pragmatica által a leányágra is kiterjeszté az örökösödési rendet; az 1723-i országgyülésünkön az ország rendjei

azon Sanctio Pragmaticát hazánkra nézve is elfogadták, és törvénybe is igtatták, mi által az jogérvényre emeltetett.

Ezen *Sanctio Pragmatica* szerint előbb III. Károlynak, azután I. Józsefnek s végre I. Lipót *leányainak utódjai* hivatvák az örökösödésre, a már megalapitott *első szülöttségi rend* szerint.

Tehát áganként az első szülöttek és pedig mindenek előtt a fiörökösök hivatvák a fejedelmi székre. Mert habár a leányágak, az az a leányok utódjai jogosittattak is fel az örökösödésre, közöttük még is mindig elsőbbségük van a fi-nemzedéknek.

És a nemzet szabad királyválasztási joga csak az érintett 3 leányág összes utódjainak kihaltával fog ismét életbe lépni.

Ugy hogy mint u. ezen évi or. gyülés I. t. cz. 4. §-sa kimondja, az, ki az ausztriai családban megalapitott első szülöttségi rend szerint a fentebbiek értelmében az ausztriai örökös tartományok örököse leend, az ugyanazon örökösödési joggal Magyarországnak és szinte feloszthatatlanul ahhoz tartozó részeknek is kétségbevonhatlan királya leend.

Nagy fontosságu, mikép ő Felsége a 3. czikkelyben különösen megerősiti és megtartandóknak nyilvánitja az ország s részei rendjeinek minden jogaikat, szabadságukat, kiváltságaikat, mentességeiket, előjogaikat, hozott törvényeiket s megerősitett szokásaikat, valamint hogy utódjai is, magyar királyokul megkoronázandók le-

vén, azoknak fentartására s megőrzésére szinte köteleztetnek.

Ezen törvényczikkelyek szövege, melyek hazánk közjogi életébe oly mélyen vágnak be, melyek midőn egy részt törvényes uton jóformán Magyarországnak az ausztriai háztól való elválhatlanságát rejtík magokban, másrészt azok hazánknak a többi ausztriai országokkal való felbonthatlan kapcsolatát alapitják meg — következő:

1723-ik 1. t..czikk — Ő császári királyi Felségének legkegyelmesebb s valóban atyai hajlamát a jelen országgyülésre összehivott és soha nem tapasztalt ily feles számmal megjelent Magyarország s kapcsolt részeinek összes Karai és RR. iránt, és ezek fenmaradására, és az ország s kapcsolt részei közjava gyarapitására, valamint azoknak minden esetben, még az idegen megtámadás ellenében is a többi szomszéd országok és örökös tartományokkal való egyesülésük szilárditására és a belbéke és egyetértés fentartására czélzó gondjait és törekvéseit, ugyan Ő cs. kir. Felségének ezen magyarország s kapcsolt részei Karai és Rendeihez intézett kegyelmes királyi meghivó leveleiből s a legujabb királyi előterjesztvényekből (propositiokból) is alázatos és jobbágyi hódolatos buzgalommal az országos Karok és Rendek megértvén, ezen irántuk legkegyelmesben tanusitott atyai hajlama és kegyelméért, és hogy ellent nem állván mind a Romai szent birodalom sőt egész Europa békéjét érdeklő számtalan nagyszerü gondjai — hű alattvalói közé

jönni és azokat legmagasabb elöttük legkiválóbb tiszteletü személyével atyailag megörvendeztetni, és itt legelőször is s mindenek előtt a hű Karok és Rendek minden abbeli legalázatosabb kérelme előre bocsátása nélkül, csupán azok iránti tiszta atyai indulatának ösztönéből az örökös magyarországa s kapcsolt részek s azokhoz tartozó minden egyéb országok s tartományok összes Karai és Rendeinek minden oklevéllel biztositott, mint minden egyéb más jogaikban, szabadságaikban, szabadalmaikban, mentességeikben, szokásaikban, kiváltságaikban, és törvényeikben, melyek ez ideig engedtettek s alkottattak, s a jelen országgyülés alatt s jövőben hozatni fognak fentartását ajánlani, és azokat s azok mindegyikét legkegyelmesebben megerősiteni méltóztatott volna, legalázatosabb s menynyire telhetik legmélyebb köszönetet nyilvánitnak Ő császári királyi Felségének azon okból is;

1. §. Hogy az Ő felséges austriai házának nőágát is, annak és az attól származott minden utódainak magvaszakadtáig a magyar királyi szent koronára és azon sz. koronához tartozó részek, tartományok s országokban az ország s kapcsolt részei összes Karai és Rendei szabad akaratu szavazattal kikiáltották és ugyan azon KK. és RRnek. Ő cs. kir. apostoli Felségéhez Bécsbe intézett fényes küldöttsége által meghivták;

2. §. És ezen ajánlatot valamint kegyesen szives készséggel és hálás indulattal fogadván

a hű Karok és Rendek szives és üdvös kivánalmait nem csak elfogadni méltoztatott;

3. §. Hanem a magyar sz. korona és a hozzá kapcsolt Részek, Országok s Tartományokban az örökösödést, épen oly elsőszülöttségi renddel, mint a fiágnál, azon szabályok szerint, melyek ő császári királyi Felségének más többi Németországban vagy azon kivül fekvő örökös tartományaiban s országaiban általa már megalapittatott, kihirdetett, megerősitett és elfogadtatott, elválaszthatlanúl, az ugyan azon ág fokozatainak egyenlősége mellet, a fiág elsőségének tekintetbe vételével, irányosan fentartatni és megerősittetni akarná.

4. §. Ugy, hogy az Ő azon fi vagy nő örököse, ki a felséges austriai ház előrebocsátott országai és tartományainak örököse, ugyan azon felséges austriai házban bevett s előbb emlitett első szülöttségi rendszabály szerint létezend, az öröködésnek épen oly örökségü jogával mostani és jővőre előfordulható minden esetekben, csalhatatlanul Magyarország s elválaszthatlanul értett minden kapcsolt részei örökös Királyinak is tekintessék és megkoronáztassék.

II. t. czikk. 1. §. Mivel pedig teljesen át is látnák, hogy a Királyok és Fejedelmek, más emberekkel egyenlőn a halálozási sorsnak szinte alávetve vannak, férfias higgadtsággal megfontolván, annyi és oly nagy mind Ő cs. kir. Felsége elődjeinek, dicsőült atyjának Lipótnak és öcscsének Józsefnek Magyarország legdicsőségesebb királyainak, de leginkább a legkegyelmesebben

országló Ő cs. kir. apost. Felségének a haza köz javának előmozditása s igy gyarapitására, és hű alattvalói örök üdvére, harcz és béke idején végbevitt legdicsőbb tetteit és cselekvényeit, midőn nemcsak ezen örökös Magyarországát és a hozzá kapcsolt részeket országokat és tartományokat, az előlérintett dicsőséges eldődeitől általvett állapotában megtartotta; hanem a legujabb török háboru alkalmával is, annak legdühösebb támadásai ellenében lelkesen védte, győztes és szerencsés fegyvereivel a hozzá csatolt Országokba és Tartományokba nevének halhatatlan dicsőségére, és az országos Karok és Rendeknek és az ország magán honpolgárainak tartós biztositására kiterjesztette úgy, hogy az jövőre minden időben és minden, mind külső megtámodások, mind belső viszályok és veszedelmektől megóvassék, sőt folytonos békességben és őszinte lelki egyességben, minden, még kül erőszak ellen is védetve, legszerencsésebben fen állhasson.

2. §. Azon fölül minden könnyen eredni szokott *belmozgalmakat* és magok az ország Karai és Rendei előtt régtől fogva legjobban ismert *Trónüresedés* (interregnum) alkalmával feltünni szokott roszakat szorgosan eltávolitani kivánván;

3. §. Őseik dicséretes példái által lelkesittetve;

4. §. És magokat Ő cs. kir. Felsége legkegyelmesebb urok iránt hálásoknak és hiveknek kimutatni akarván;

5 §. Ő cs. kir. Felsége *fiágának magvaszakadtával* (mely magszakadást az Isten legkegyel-

mesebben eltávoztatni méltóztassék) *az öröködési jogot* Magyarországban, és szent koronájára nézve, és az ahhoz tartozó részekben, tartományok, és országokban melyek már isten segedelmével visszafoglaltattak, és jővőben visszafoglaltatandnak, a felséges austriaiház *nőivadékaira is* kiterjesztik és pedig első helyen a most dicsőségesen uralkodó Ő cs. királyi felségének;

6. §. Azután annak magvaszakadtával a dicső néhai *Józsefnek*; és

7. §. Ezeknek is kihaltával, néhai dicsőült *Lipótnak*, Császárok s Magyar Királyoknak ágyékiból leszármazott utódjainak s azok törvényes római katholika hitű mindkét nembeli örököseinek austriai Főherczegeknek, a most uralkodó Ő császári királyi Felsége által minden más országaiban és mind németországban mind pedig azon kivül fekvő örökös tartományaiban megállapitott első szülötti fent emlitett jog és renddel, eloszthatlanul és elválaszthatlanul, egyenkint és együtt, Magyarországgal s hozzá kapcsolt részeivel, országok és tartományokkal örökösen birtoklandó uralkodással és kormányzással átadatják;

8. §. És az emlitett örökösödést elfogadják

9. §. És ily módon ugyan azon a felséges austriai házba bevett és elismert *nöági örökösödést* (kiterjesztvén azokra most s akkorra az 1687-ik 2. és 3-ik és hasonlóul az 1715-ik 2. és 3-ik t. czikkeket) a fent mondott rend szerint megalapitják;

10. §. Ugyan azon felséges háznak elölemli-

tett nőága előbb érintett módon kijelelt örökösök és ezek mindkét nembeli utódjai felséges austriai Főherczegek által, elfogadandónak, megerősitendőnek és az előrebocsátottakban szinte előirt módon Ő cs. kir. Felsége által legkegyelmesebben megerősitett oklevelet és az ország s a hozzá kapcsolt részek, Országok s Tartományok Karai és Rendeinek más előbb érintett szabadságaival és előjogaival az előhozott törvényczikkek értelmében, jövendőre s minden időkben, a koronázás alkalmával megtartandónak elhatarozák.

11. §. És csak az előlmondott *nőág* tökéletes kihalta után foghat a Karok és Rendeknek a királyok választása, és koronázása iránti ősrégi megerösült s elfogadott szokása s előjoga életbe lépni.

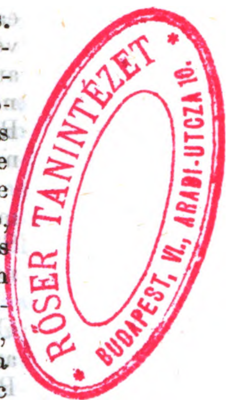
III. t. cz. — Ő cs. kir. Felsége az Ország s ahhoz kapcsolt Részek összes hű Karai és Rendeinek minden, mind okleveles, mint minden más jogait, szabadságait és szabadalmait, mentességeit, előjogait és alkotott törvényeit s megerősitett szokásait (a jelen országgyülés 2. 3. czikkjei értelmében az 1715. évi 1. 2. 3. t. cz. szerint az ugyanott foglalt esküforma alapján értvén, kegyelmesen megerősiti és megtartandja; és

1. §. Hasonlóul utódai mint Magyarország és ahhoz kapcsolt részeknek törvényesen megkoronázandó Királyai, az ország és hezzákapcsolt részeinek Karait és Rendeit ugyanazon előjogaikban s előrebocsátott mentességeik és törvényeikben sérthetetlenül megtartandják;

2. §. Mely törvényeket és jogokat azonkivül Ő cs. kir. Felsége bármily állásu, fokozatu és állapotu alattvalói által megtartatni fogja.

Az eredeti latin szöveg pedig igy hangzik:

1723. art. I. Paternam sane et clementissimam Sacr. Caes. Reg. Maiestatis erga Status et OO. Regni in praesenti Dieta felicissime et in frequentissimo vix aliquando isto numero congregatos propensionem, et ad permansionem Eorundem, ac incrementum publici Status Regni Hung. partiumque eidem annexarum, *proque stabilienda in omnem casum etiam contra vim externam, cum vicinis Regnis et haereditariis Provinciis unione* et conservanda domestica tranquillitate directam curam et solicitudinem, ex benignis eiusdem Sacr. Caes. et. Reg. Maiestatis ad SS. et OO. Regni partiumque eidem annexarum Clementissime emanatis literis Regalibus, ac novissime factis propositionibus, devoto sane homagialis fidelitatis eorundem zelo, et constanti fervore humillime intelligentes; pro hoc erga eosdem clementissime exhibito paterni affectus Gratiarum singulari voto, quodve non obstantibus in adversum quibusvis gravissimis Saer. Rom. Imperium et Europeam quietem tangentibus curis et laboribus in medium fidelium suorum statuum semet conferre, et eosdem in altissima iisdem summe veneranda Persona sua, paterne consolari, et primum ac ante omnia nullaque praevia fidelium SS. et OO. eatenus praemissa humillima supplicatione, ex pura erga Eosdem paterno affectu universos SS. et OO. Regni sui haereditarii Hungariae

Partiumque, Regnorum et Provinciarum eidem annexarum, in omnibus tam diplomaticis, quam aliis quibusvis Juribus, Libertatibus, Privilegiis, Immunitatibus, Consuetudinibus, Praerogativis et Legibus hactenus concessis, ac conditis, et in praesenti Diaeta et in futurum etiam diaetaliter condendis conservaturam offerre, et easdem ac earundem singulas clementissime confirmare dignata fuisset, humillimas et quam possunt maximas Sacr. Caes. Reg. maiestati ideo etiam gratias referunt.

§. 1. Quod foemineum etiam sexum aug. domus suae Austriacae usque ad eiusdem et ab eodem descendentium defectum, ad regiam coronam Hungariae, Partesque Regna et Provincias ad eandem S. Coronam pertinentes unanimi universorum SS. et OO. Regni partiumque eidem annexarum libero votoproclamatum et per solennem eorundem SS. et. OO. ad Sacr. Caes. et Reg. Maiestatem Viennam expeditam deputationem vocatum.

§. 2. Et eiusmodi oblationem tam pie et clementer, gratoque animo acceptare et fidelium SS. et OO. suorum piis ac salutaribus votis, non tantum annuere dignata esset;

§. 3. Sed eiusmodi in Sacra Regni Hungariae Corona et Partibus Regnis et Provinciis eidem annexis Suecesionem eodem quo masculorum Primogeniturae ordine secundum normam in reliquis suae majestatis Sacr. Regnis et Provinciis Haereditariis, in et extra Germaniam sitis, jam per eandem ordinatam stabilitam publicatam et acceptatam inseparabiliter, habitaque in gra-

duum aequalitate, eiusdem Lineae prerogativae masculorum ratione, dirigi servari et custodiri vellet.

§. 4. Ita ut illa vel masculus eiusdem Haeres qui vel quae praemissorum aug. Domus austriacae Regnorum et Provinciarum haeres juxta memoratam normam Primogeniturae in aug. domo austriaca receptam existet, eodem successionis pro his et futuris quibuscunque casibus, Haereditario jure, etiam pro infallibili Rege Hungariae, partiumque eidem annexarum, aeque indivisibiliter intelligendarum habeatur et coronetur.

Art. 2. §. 1. Quia vero apprime etiam perspectum haberent, Reges pariter et Principes aequali aliorum hominum mortalitatis sorti subiectos esse, mature proinde ac consulto perpendentes tot et tanta cum praedecessorum Suae Sacrat. Caes. et Reg. Maiestatis divorum olim Leopoldi Genitoris et Josephi Fratris gloriosissimorum Hungariae Regum tum vel maxime propria clementissime regnantis Suae Sacr. Caes. et Reg. Maiestatis pro incremento boni patrii publici, prove fidelium Civium sorum perenni salute, bello aeque ac Pace exantlata gloriosissima acta et facta, dum non modo haereditarium Regnum hoc suum Hungariae, partesque, regna et provincias eidem annexas, in statu per praeattactos gloriosos Predecessores suos positum, conservavit, sed occasione etiam novissimi Ottomanici belli, contra ferventissimos eiusdem impetus, idem animose tutata, victricibus, felicibusque

armis, in annexa eidem Regna et Provincias cum immortali sui nominis gloria, Statuumque ac OO. et privatorum Regni Civium perenni securitate protenderit, ut successivis quibusvis temporibus, ab omnibus externis ac etiam domesticis confusionibus et periculis praeservari, imo in alma et cuntinua tranquillitate, ac sincera animorum unione adversus omnem vim etiam externam felicissime perennare possit.

§. 2. Quosvis praeterea etiam internos motus et facile oriri solita ipsis Statibus et OO. Regni ab antiquo optime cognita Interrregni mala, sollicite praecavere cupientes;

§. 3. Maiorum suorum laudabilibus exemplis incitati;

§. 4. Volentesque erga S. Caes. Reg. Maiestatem DD. eorum clementissimum gratos et fideles semet humillime exhibere.

§. 5. *In defectu sexus nasculini* S. Caes. et Reg. Maiestatis (quem defectum Deus clementissime avertere dignetur) Jus heereditarium succedendi in Hungariae Regnum et Coronam, ad eandemque Partes pertinentes, Provincias et Regna, jam divino auxilio recuperata et recuperanda, etiam in Sexum Augustae Domus suae Austriacae Foemineum primo loco quidem ab altefata modo regnante Sacr. Caes. et Reg. Maiestate;

§. 6. Dein in huius defectu a divo olim Josepho;

§. 7. His quoque deficientibus ex lumbis divi olim Leopoldi Imperatorum et Regum Hun-

gariae descendentes, eorundemque legitimos R. Catholicos successores utriusque sexus Austriae Archiduces, juxta stabilitum per Sacr. Caes. Reg. regnantem Maiestatem in aliis quoque suis Regnis et provinciis haereditariis, in et extra Germaniam sitis Primogeniturae ordinem Jure et ordine praemisso, indivisibiliter ac inseparabiliter, invicem et insimul ac una cum Regno Hungariae et partibus, Regnis et provinciis eidem annexis, haereditarie possidendit, regendum et gubernandam transferunt;

§. 8. Et memoratam successionem acceptant;

§. 9. Taliterque eandem *successionem foemineam* in augusta domo austriaca introductam et agnitam (extensis ad eam nunc pro tunc articulis 2. et 3. 1687. et pariter 2. et 3. 1715) juxta ordinem supradictum stabiliunt;

§. 10. Per praeattactum foemineum sexum Aug. domus eiusdem, praevio modo declarati haeredes; et successores utriusque sexus archiduces austriae, acceptandam, ratihabendam et una cum praemissis, aeque modo praevio per Sacrat. Caes. Reg. maiestatem clementissime confirmatis diplomaticis aliisque praedeclaratis Statuum et OO. Regni, Partiumque, Regnorum et Provinciarum, eidem annexarum Libertatibus et Praerogativis ad tenorem praecitatorum articulorum, futuris semper temporibus, occasione coronationis observandam determinant;

§. 11. Et nonnisi post omnimodum praedicti Sexus defectum avitam et veterem aprobatamque et receptam consuetudinem, Praerogati-

yamque SS. et OO. in Electione et Coronatione Regum, locum habituram, reservant intelligendam,

Art. 3. Sacr. Caes. et Reg. maiestas universorum fidelium SS. et OO. Regni partiumque eidem annexarum, omnia tam Diplomatica, quam alia quaevis jura, Libertates et Privilegia, Immunitates, praerogativas, legesque conditas et approbatas consuetudines (conformitate art. 2. 3. modernae dietae in sensu art. 1. 2. 3. 1715, formulaeque Juramenti ibidem consentae intelligendorum) clementer confirmat et observabit;

§. 1. Pariterque Successores legitime coronandi Hungariae et Partium eidem annexarum Reges, in iisdem praerogativis et praemissis immunitatibus et Legibus SS. et OO. Regni, Partiumque eidem annexarum inviolabiliter conservabunt;

§. 2. Quas et quae praeterea Sua Majestas Sacr. per suos cuiuscunque Status gradus et conditionis observari faciet.

Jegyzetek az 1547. orsz. gy. 5-ik törvény czikkelyéhez.

Az idézett törvény ezikkelyekben emlités tétetik még az *1547-ki or. gyülés 5. törv. czikkéről* mint olyanról, mely az austriai ház örökösödési jogát alapitotta légyen meg Magyarországra nézve.

Erre nézve felvilágositásul megjegyzendő:

Az *1547-ki orsz. gyülésen* a nemzet képviselői kinyilatkoztatták ugyan, hogy nem csak Ferdinandot akarják királyuknak, hanem a királyi uralkodást hazánkban az ő törvényes utódjaira is kiterjesztetni kivánják. Miután ugyanis az ország rendjei erőteljesen sürgeték, hogy a király már egyszer jőjjön le Magyarországba, és törvényeink értelmében töltse ott az év nagyobb részét, azon esetre, ha netán abban azontúl is akadályozva lenne, azt kivánták, hogy legalább fiát Miksát küldje le a nemzet körébe, ugy mint azt már Pozsonyban is igérte volt. És ezen kivánatot az ország rendjei következőleg indokolták: „*Nam cum sese ordines et Status Regni, non solum Maiestati suae, sed etiam suorum haeredum imperio et potestati in omne tempus subdiderint* — non minori fide studio atque observantia ab omnibus OO. et SS. illi in Hungaria permanenti, parebitur, quam ipsi Personae Suae Maiestatis." Mert miután az ország Karai és Rendei magokat nem csak Ő Felségének, *hanem az ő utódjai uralmának és hatalmának örök időkre alávetették*; az ország KK. s RR. iránta (Miksa iránt) nem kevesb hűséggel s engedelmességgel viseltetendnek, mint Ő Felsége személye irányában.

Ebből azonban távolról sem szabad és lehet következtetni, hogy a nemzet már Ferdinand idejében az austríai öröködési jogot a *nemzet választási szabadságának* kizártával megalapította volna.

Azon nyilatkozattal és alárendeléssel sem

több sem kevesebb nem történt, mint csak az, mit őseink a felettüki uralkodás átruházására nézve mindenkor tettenek. E tekintetből ugyanis nemzetünknél azon századokon át megszilárdult szokás uralkodott, mikép ha valamely család a magyar trónra meghivatott, nem csak az, hanem utódjai is rendesen mindig után következtek uralkodókul, és pedig örökösödésüket a nemzet nem csak a fi utódjaiknál fogadta el, hanem ha ezek nem léteztek, mint több példa tanusitja nemzetünk történetében, még leány magzatjaikat, vagy nőjeiket is engedék örökösödni. Az öröködési uton való király következés tehát hazánkban mind a felséges Árpádi házban, mind a reá jött vegyes családi rendszerben — elfogadott s megerősült szokás volt. [1]) És igy történt s annak kifolyása volt az is, hogy I. Ferdinand alatt az ország rendjei a fejedelem örököseire nézve nyilvánosan tették azon nyilatkozatot, sőt azt törvényhozásilag is szentesitették — mi századok folytonos gyakorlata által ugy is érvényben volt.

Valamint azonban azért, mivel az árpádok s vegyes családok korában, mig a választot tcsa-

---

[1]) Mint ez a *gr. Cziráky Antal* jeles munkájában ki van mutatva. Őseink — mond a nagy államférfiúnk — nehogy a választási szabadság bármily sérelmet szenvedjen, akkor is, midőn a korona oly herczegre ment át, ki az előbbi fejedelemmel vérrokonságban állt, a megválasztás jogát legalább ugyanazon család körében fenntartották magoknak : *De modo consequendi Imperium in Hung.* 158. lap.

lád ki nem halt, annak törvényes utódjai jöttek folyvást az uralkodásra, nem lehet s nem szabad azt állitani, hogy akkor a nemzet király választási szabagsága nem létezett volna; ugy hasonlóan az I. Ferdinand alatti idézett nyilatkozatból sem lehet arra következtetni.

Nem különösen azért sem, mert semmi nyoma sincs, hogy nemzetünk akkor, midőn az austriai házat a magyar királyságra megválasztotta, egyszersmind akár az első szülöttségi jogot, akár a nőág örökösödését is megalapitotta volna. Ez egészen I. Lipót s III. Károly koráig soha sem nem állittatott fejedelmeink által, sem nem ismertetett el országgyüléseinken, miért nincs is arról semmi emlékezés akár az azon kir. okleveleiben, akár az akkori irók munkáiban.

Ha pedig az első szülöttségi jog vagy nő örökösödés nem szentesittetett, akkor átalában nem volt az öröködési rend megalapitva. Ha pedig ez nem volt, akkor a választási szabadság s gyakorlat szükségkép ki uem volt zárathatva.

Mutatják is számos példák, miképp nemzetünk daczára azon 1547-ki nyilatkozatnak, még azontúl is egészen I. Lipótig benmaradt a király választás gyakorlatában; és hogy e jogbirtoklását s törvényességét minden alkalommal hirdették is orsyággyüléseink s kormányférfiaink.

Erre mutat az is, hogy I. Ferdinand maga is szükségesnek találta 1561-ben a főrendeket Bécsbe az örökös kijelölése végett összehívni, sőt ott őket kérni is: hogy kit fogadjanak el utódjául „*Hortando eos* — mond Istvánffy — *ut*

quod jure deberi videretur, ipsi suffragiis suis votisque firmarent." Természetes, hogy Ferdinandnak mindezekre nem leendett szüksége, ha az öröködési rend már akkor megalapitva, az első szülöttségi jog szentesitve lett volna.

Még világosabban tanúskodik nemzetünk akkori választási szabadsága mellett azon nyilatkozat, melyet akkori nádor — *Nádasdy Tamás* — válaszul adott volt: ki előre bocsátván, mikép csak kötelességét véli teljesiteni, midőn a közös szabadság védelmére felszólal — azon nevezetes szavakat ejté ki: *quin successio Regni liberos eius respiciat — aeque id in dubium revocari posse, sic tamen ut penes publica nobilitatis suffragia liberae electionis jus et arbitrium sit* — és később — *quo ad Deus O. M. longissime differat, fatis concedente* — t. i. ha Ferdinand kimulna — *frequens Regni Concilium deliberuturum cuinam Regnum* (t. i. utódjai közül) *sit deferendum.*" Ezen a nemzet joga és szabadsága mellett tett nádori nyilatkozat annyira visszatetszett a fejedelemnek, mikép a tanács kormányt azonnal félbeszakasztotta, s akkorra felhagyott törekvéseivel. [1])

Ugy hogy, midőn ugyanazon Ferdinand 1563-ban utódja kinevezése s koronázása végett Pozsonyba országgyülést hirdetett, a meghivó levelekben világosan elismertetik általa a nemzet választási joga, mert azokban az áll: Maxi-

[1]) Disquisitio hist. de modo consequendi Imperium in Hungaria auctore *Comite A. Cziraky.* Budae 1820. 147—148 lap.

milianum — *accedente omuium consensu, scitu et approbatione Ordinum et Statuum Regni juxta veterem morem et consuetudinem* stb. coronandum."

Nagyon természetes, hogy az ország rendjeinek beleegyezése nem szükségeltetett volna, ha az öröködési rend a választás kizártával már akkor megalapitva lett volna; de akkor nem is lehetett volna a nemzet ősi szokásaira hivatkozni, melyek t. i. mint tudjuk a király szabad választásában központosultak.

Azért utódjaik is Rudolf, Mátyás a 3. Ferdinand, és még maga I. Lipót is országgyülési törvényeinkben az ország rendjei által megválasztattaknak tanusittatnak. Igy p. o. II. Mátyás a koronázás előtti 1608-ki decr. 3. §-ban és az 1609-ki regalisokban magát nyilvánosan átalános megegyezés által megválasztott királynak vallja.[1] Ugyan ezt ismerték el és nyilvánitották is III. Ferdinandról 1625. II. decr. 3. cz. s az ő koronázási oklevelében — mint IV-ről 1647. II. decr. 2. cz. és koronázási oklevelében, de végre *I. Lipótról is*, a kinek koronázási hitlevelében (az 1659. I. decr. 1. czikkjében) világosan ez áll: ut nos in Regem atque Dominum ipsorum *juxta antiquam consuetudinem et libertatem eorundem* (t. i. Statum et OO Regni Hungariae partiumqne eidem annexarum) *semper observatam, paribus votis et unanimi consensu rite et libere eligerent*, proclamarent stb. stb.

---

[1] *Kovachich* jeles munkája: Supplem Vestigia comitiorum. 3. köt. 363. lap.

Mindezekből kétségbevonhatlanul kitünik, mikép egészen I. Lipótig a magyar nemzet a szabad választás jogát folyvást gyakorlotta s arról csak 1687-ben mondott le.

A **Sanctio Pragmatica** közjogi következményei.

Nemcsak annak tekintetéből, hogy ismerjük azon közjogi állást, melyet a magyar nemzet az austriai uralkodó ház irányában foglal el, hanem azért is, hogy megalapittathassanak s kivilágittassanak némely irányeszmék, melyek a legközelebbi országgyülés alkotmányozó intézkedéseiben kiindulási pontokul s irányadóul szolgáljanak, és pedig különösen azoknál, melyek a többi ausztriai országokhozi viszonyainkra s kötelékeinkre vonatkoznak; nagyfontosságunak tartjuk azon kérdés fejtegetését, hogy mily közjogi következmények keletkeztek azon törvényes szabályokból, melyek az előbbiekben megismertetett Sanctio Pragmaticában foglaltatnak?

Nézetünk szerint különösen a következők emelendők ki, mint olyanok, melyek a Sanctio Pragmatica jogi következményeiül tekinthetők; és pedig következése hogy :

1-ör. Az 1687-i öröködési rend megalapitása után következett és szentesitett Sanctio Pragmatica értelmében az *austriai ház tagjainak, mig csak a leányág ki nem hal, kétségbe vonhatlan joguk van a magyar királyság trónjához;*

azonban *azon feltétel alatt, hogy mindazok kik örökösödnek, a nemzet ősi jogait, szabadságait, alkotmányait hűn megtartsák*, s épen azért minden örökös azoknak megtartására magát a koronázás előtt kiadandó királyi hitlevélben kötelezze, és azokra mint feltételekre a kir. esküt le is tegye.

Kitetszik ez legelőször is az 1687. 2. törv. czikkelyből, melyben miután az országgyülés a nemzet nevében azon kötelezettséget alapitja meg, hogy a magyar trón örökösen az austriai ház fiörököseit illesse, s azok legyenek a törvényes királyok; egyszersmind szentesittetett az is, hogy azon királyi utódok megkoronázandók levén, minden megkoronáztatás alkalmával előre bocsátani kötelesek a királyi hitlevél czikkelyeinek, feltételeinek elfogadását, és a kir. eskü letételét — azon szavakban: et erga semper totiesque quoties eiusmodi inauguratio instauranda erit, praemittendam praeinsinuatorum articulorum diplomaticorum acceptationem, seu regiam Assecurationem, deponendumque superinde juramentum, in ea, qua a majoribus suis praesti tutum esset forma, diaetaliter intra hoc Regnum Hungariae rite coronaturi." Ugyanezen feltételt mondotta ki a 3. t. cz. is.

A koronázási hitlevél elfogadása s a kir. eskü letétele nem jelent itt egyebet, mint a nemzet alkotmányos jogainak és szabadságának szentesitését, minthogy azoknak tartalmát csak ezen kötelezettségek képezik.

Tanusitja ezt az 1723. 2. s 3. törv cz. melyekben ahhoz, hogy a nemzet a királyi öröködési

jogot a leányágra is kiterjesztette, elválhatlanul azon feltételt is hozzá kötötte, hogy az összes örökösök megkoronáztatásuk alkalmával a hitlevéli feltételeket s a nemzet többi jogait, szabadalmait, kiváltságait, törvényeit és törvényes szokásait megerősiteni és megtartani tartozandnak.

A Sanctio Pragmatica tehát, midőn feltételekhez köttetett, oly kétoldalu szerződéssé alakittatott, mely mindkét részről kötelezettségeket von maga után. A nemzet köteles az ausztriai főherczeg utódokat, a család teljes magszakadtáig, királyokul elismerni; de egyszersmind ezen fejedelmek is kötelesek a nemzet alkotmányos jogait, szabadságait, törvényeit szentül megtartani s megőrizni.

És igy a dolog természeténél fogva minden e tárgyra vonatkozó események s változatok akkép magyarázandók és fejtendők meg, a mint a kétoldalu szerződések körüli szabályok igénylik.

Továbbá közjogi következménye:

2-or. Az, miszerint *Magyarország a többi austriai örökös tartományokkal elválhatlan kapcsolatba hozatott*, és igy azokkal egy oly egészszé alakittatott, mely feloszthatatlan, melynek alkatrészei az austriai uralom alatt egymás mellett létezni tartoznak.

Következik ez már magából az örökösödési rendből is, mely Magyarországra nézve szentesittetett, miután az akkép szabályoztatott, hogy Magyarország királyai örökidőkre ugyanazok legyenek, kik a többi austriai tartományok fe-

jedelmei, mi csak az egygyüt lét, egymás melletti állam-csoportozás feltétele alatt lehető.

Ez világosan is ki van fejezve azon törvény-czikkelyeinkben, melyek az örökösödési jogról rendelkeznek. Igy az 1723. 1. t. czikk bevezetése világosan mondja: *proque stabilienda in omnem casum cum vicinis Regnis ac Provinciis haereditariis unione;* és a 2. t. cz. 6. §-ban: juxta stabilitum successionis ordinem *in aliis quoque suis Regnis et Provinciis indivisibiliter invicem et insimul ac una cum Regno Hungariae* et Partibus ac Regnis et Provinciis eidem annexis haereditarie possidendis stb.

Azonban ezen közjogi viszony s együttlét nem alakittatott oly feltétlenül, hogy az teljes összeolvadássá válhatott volna.

Midőn ugyanis a Sanctio Pragmatica az egygyütlét alapjait felállitotta, egyszersmind Magyarországnak biztositotta azt is, hogy az saját törvényei, szokásai szerint kormányoztassék, hogy nemzeti szabadalmai, jogai, mentességei hűn megőriztessenek, és hogy saját alkotmánya és szabadsága örök időkre fentartassék. Az 1723. 3. t. cz. világosan mondja: Pariterque successores legitime Coronandi in iisdem Praerogativis et praemissis Immunitatibus et Legibus Status et ordines Regni inviolabiliter conservabunt; mig annak 2. t. cz. 10. §-ban szinte világosan áll: una cum confirmatis diplomaticis aliisque praedeclaratis Statuum et ordinem Regni Libertatibus et Praerogativis futuris semper temporibus occasine Coronationis observandam stb.

Magyarországnak tehát az örökös tartományokkali szövetség daczára meghagyattak saját szokásai, szabadságai és alkotmányos jogai. És innen következik, hogy a Pragmatica Sanctio hazánkat azon részekkel nem olvaszthatta egybe ugy, hogy hazánknak akár be kellene azon országokba olvadnia, akár saját alkotmányáról lemondva vagy lekényszeritve, azokkal közös törvények és alkotmány alá szorittatnia.

Ez mint mondom a fentebb idézett t. czikkekből is következik, de egyenesen világosan kimondotta azt az 1790. 10. t. cz. is e szavakban:

„Hungaria nihilominus cum Partibus adnexis, sit Regnum liberum, et relate ad totam legalem Regiminis formam (huc intellectis quibus vis Dicasteriis suis) independens, id est nulli alteri Regno aut populo obnoxium, sed propriam habens Consistentiam et Consitutionem — — proinde propriis legibus et consuetudinibus, non vero ad normam aliarum Provinciarum regendum et gubernandum."

Az az: Magyazország mindamellett a hozzákapcsolt részeivel szabad ország legyen, és az összes kormány formára nézve független, az az alá nem nem rendelve semmi más országnak vagy népnek, hanem saját önállással és alkotmánynyal birván, következéskép saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig a többi tartományok módjára, levén kormányzandó és igazgatandó."

Elég világosan megalapittatott ez már az 1715. 3. t. czikkelyben is, melynek

„1. §. nem akarja ő Felsége az ország KK.

s rendjeit máskép kormányozni s igazgatni, mint csak az országnak eddig alkotott vagy jövőben országgyülésileg hozando saját törvényei szerint.

2. §. Mely kir. nyilatkozat folytán azon „záradék iránt: Prout super intellectu et usu Legum Regio et communi Statuum consensu diaetaliter conventum fuerit" az országoktóli minden elszakasztás és a többi tartományok módjára való kormányzatra nézve a nevezett ország rendeit kellően biztositja."

Ezek szerint a Sanctio Pragmatica örökös kapcsolatba hozta ugyan hazánkat a többi örökös tartományokkal; de azért Magyarország önállását, politikai lételét el nem szüntette, el nem törülte.

Innen egyszersmind következik:

3-or. Hogy azon viszony, mely Magyarország és az austriai örökös tartományok között nem tekinthető *real* hanem csak *personal* — személyes kapcsolatnak és szivességnek.

A *reál unio* ugyanis közjogilag több egyesült államtesteknek, országok vagy tartományoknak oly szövetségi viszonyait jelenti, mely azoknak ugyanazon politikai alkotmány, és ugyanazon törvények szerinti országlását és kormányzatát vonja maga után.

Már pedig Magyarországnak saját önálló alkotmánya biztosittatott, valamint szentesittetett, hogy saját törvényeit s ősi nemzeti szokásait a kormányzatában megtarthassa.

Magyarországnak tehát a többi örökös tartományokkal nincs semmi más viszonya, mint

csak az, hogy a Sanctio Pragmatica folytán ugyanazon fejedelem felsége alá tartozik, de önléte s politikai önállásának fentartásával. E viszony pedig tiszsán csak *személyi unio*.

4. Azonban habár közjogilag ezen viszonyunkat nem tekinthetjük is másnak mint csak személyes szövetségnek; mindamellett is természetes következménynek tekintendő az, hogy Magyarországnak is közre kellessék működnie a szövetség közbiztosságának fentartására, s annak minden veszélytől való megmentésére.

Minden egyesületnek és szövetségnek ugyanis természetében fekszik részt venni mindazon terhekben, kiadásokban s áldozatokban, melyek a szövetség léte által szükségeltetnek. Mert különben alapczéljok: a szövetség nem valósitható, vagy a felmerült akadályok ellenében fen nem tartható.

Ha tehát Magyarország, min nem lehet kétkedni, valódi szövetségben kell hogy létezzék az austriai tartományokkal; akkor természetes azon kötelezettsége is, hogy a közös egygyütlét terheiben részt vegyen.

Ezen kérdés különösen nagy gyakorlati jelentőséggel birhat mindazon esetekben, midőn a birodalom, melynek hazánk is egy kiegészitő részét képezi, kül ellenség, kül megtámadások ellenében védelmezendő. Az innen eredő viszonyok s kötelezettségek csak a fentebbi elvek értelmében lehetnek jogosan megoldhatók.

Világosan következik ez az 1723. 1. törv.

czikk bevezetéséből is, hol határozottan mondatik:

„proque stabilienda in omnem casum, *etiam contra vim externam*, cum vicinis Regnis et Provinciis haereditariis unione etc. azaz: hogy Magyarországnak a szomszéd örökös tartományokkal s országokkal való kapcsolata *a kül erő ellenében* is biztosittassék.“

Ez természetesen oly kötelesség is, mely viszonyosan mindenik rész érdekében fekszik. Mert teljesitése által mindenik részesül azon kedvezményben, hogy kül ellen prédájává ne váljék, vagy megtámadásai rosszainak kitéve ne legyen.

5. Végre megemlitendő az is, mikép azon kormányzási politika, mely 1849—1861 októberig Magyarország irányában követtetett, a Sanctio Pragmatica értelmével és szabályaival egyenes ellentétben létezett.

Midőn ugyanis ezen 11 évi politika Magyarország önálló lételét s nemzeti alkotmányát megsemmisitette, midőn egész lételét s nemzeti működését idegen jogi s politikai törvények alá vetette, idegen hatóságok és hivatalnokok alá rendelte, akkor megszegte és lábbal tiporta a Sanctio Pragmatica — két oldalu szerződésnek — azon részét, mely a nemzetnek bizonyos jogokat biztositott, midőn rendelte, hogy Magyarország saját alkotmánya s nemzeti léte fenntartassék, saját nemzeti szokásai s törvényei szerint kormányoztassék.

Ezen rendszer a 11 évi politikája által akarta csakugyan hazánk közjogi kapcsolatját *reál* szövetséggé alakitani, mi által azonban az 1723-ki szerződvény lényeges részét megsértette s megsemmisiteni akarta.

NEGYEDIK FEJEZET.

A bécsi s linczi békekötés s az 1791 : 26. t. czikk.

Protestansok vallásszabadságáról.

Átalános szempontok.

Majdnem átalában minden jogtudósok megegyeznek abban, mikép a *bécsi* s *linczi* békekötés a protestansok vallás gyakorlatuk szabadságára nézve, valamint az azokból kifolyó 1791. 26. törvény czikk is Magyarország való li alaptörvényei közé sorolandók

És méltán — teljes joggal s hivatással.

Maga azon tárgy szentsége, a jogviszonyoknak azon nagy fontosságu neme, melyről azon törvények rendelkeznek, eléggé igazolja azoknak alaptörvényeink közé való soroltatását.

Mert ha a koronázási hitlevél s többi alaptörvényeink ily kitünő közjogi állásra s emeltségre érdemesittetnek, mivel a nemzeti szabadságok, kiváltságok s jogosultságok biztositására hozattak; akkor az idézett békekötéseknek sem adathatik kevesbé kitünő közjogi állomás, mint

hogy a vallásgyakorlat szabadsága a polgá . szabadságok legfenségesbikét képezi.

Azok tehát már azért is alaptörvényeink közé sorolandók, mert a legfontosb, legszentebb szabadságról s jogról szólanak.

Azon kitünőséget bizonyitja maga a foglalatjuk is; valamint azon törvényhozási szentesités is, melyet az 1608-ki és 1647-ki országgyüléseken nyertenek.

De különösen bizonyitja alaptörvényi minőségüket az, mikép mint minden alaptörvényeink, ugy azok is különösen viszonyos, kétoldalu szerződések minőségével birnak. Miután a nemzet kebelében és fejedelmeink irányában a legvérengzőbb vallásháboruk hosszas évekig dúltanak, miután a protestans és katholikus vallásfelekezetek egymás elleni küzdelmeikben a nemzet testet egymás iránti véggyülöletü pártokra szakgatták; mind azoknak valódi törvény, az az kétoldalu szerződés vetett véget, mely t. i. az erdélyi fejedelmek közbenjöttével a protestans és katholikus nemzet-testek és fejedelmeik között jött létre.

A további béke helyreállitása, az ország nyugalma helyreállitása végett az egymás ellenében állt protestans-katholikus felekezetek s fejedelmek akkép egyeztek meg, hogy a vallásos villongásoknak, melyek a nemzet összes életerejét felemésztendik, véget vessenek, azon feltétel alatt, ha a vallásszabadság biztosittatik a protestansoknak.

Miután tehát itt valódi kötvények fordul-

nak elő, s miután ily törvények az alaptörvények lényegét képezik, semmi kétséget sem szenvedhet, mikép az idézett bécsi s linczi békekötések s azok kifolyásául szolgáló 1791 : 26. t. czikk valódi alaptörvényeink közé tartoznak.

Ezt bizonyitják azon törvényhozásilag szentesitett megerősitések is, melyekben azon kötvények több izben országgyüléseinken részesültenek.

A) Bécsi békekötés 1606. évből.

A bécsi békekötés által azon vallási és polgári szabadság háborunak vettetett vége, mely *Bocskay* vezénylete alatt kezdetett s általa is végeztetett.

Ezen békekötés volt legelső alapja Magyarországban a protestansok vallásszabadságának, mely azontúl sokszor még meg lőn támadtatva és veszélyeztetve, de kioltva és megsemmisitve soha sem.

És ezen békekötés *Bocskay István* és másrészt a magyar király között annak törvényes rendje és módja szerint köttetett, miért valóds két oldalu szerződés lényegét viseli magán a azért teljes joggal, mint már fent is érintettük, alaptörvényeink közé sorolandó.

Bizonyitja maga ezen kötvénynek tartalma és kifejezései is. Ezekből láthatjuk ugyanis, mikép azon kötvényt mindkét réézről t. i. a király és Bocskay részéről egyezkedések, alkudozások előzték meg, melyek után az egyesség mindket-

tejük megbizottjai által, pecséteik erősitésével megköttetett. A bevezetés 5. §-ban világosan mondatik „*hogy az egyesség mindkét részről úgy mint következik megköttetett.*"

Következéskép jelen esetben két részről egyezkedés jött közbe, és annak folytán közöttük egyesség köttetett, melyben a vallásszabadság biztositva lett Ez a bécsi kötvény eredete és lényege, mely ennél fogva valódi kétoldalu szerződvényt, tehát alaptörvényt is képez.

Ezen viszonyos egyesség folytán megalapitatott; miképellent nem állván az előbb létezett rendelvények s törvények Magyarország határai között minden statusok s rendek, t. i. magnások, nemesek, sz. kir. városok, és közvetlenül a korona alá tartozó kiváltságos községek s a határszéleken a magyar katonák hitvallásuk s vallásgyakorlatukban soha sem fognak háborgattatni, sem háborgattatásuk mások által meg nem fog engedtetni. Hanem az emlitetteknek szabad vallásgyakorlat engedtetik meg, csakhogy a r. kath. vallás sérelme nélkül, és hogy a katholikusok egyházaik, papságuk, templomaik szabadon és sértetlenül maradjanak, s azok, melyeket mindkét részről azon zavaros időkben elfoglaltanak, ismét visszaadattassanak.

Továbbá pedig szentesittetett, hogy az ország minden hivatalai, a külsők is, mint a határszéli vezérségek is, mindig magyaroknak, és a hozzájok csatolt nemzetbelieknek, minden vallás különbség nélkül fognak adományoztatni.

Ezen békekötvény megerősittetett az 1608-i

országgyülésen, melynek erre vonatkozó czikkelyei igy szólnak :

I. cz. Mi pedig a bécsi kötvény I. czikkjét illeti, Magyarország rendjei határozák s végzék 1. Hogy a vallás gyakorlata mind az ország báróinak, mágnásainak, nemeseinek, mind a szabad városoknak, és az ország összes karai s rendjeinek, mind saját, mind a fiskus jószágain; továbbá a magyar katonáknak a magyarország határszélein, az ő saját vallásuk; valamint a mezővárosoknak s faluknak, melyek azt szabadon elfogadni akarják, mindenütt szabadon megengedtessék, és senki közülök bárki által annak szabad gyakorlatában ne gátoltassék. Sőt

2. cz. Az ország karai s rendjei között netán keletkezhető gyülölségek s viszálkodások meggátlása végett rendeltetik, hogy minden vallás felekezet saját egyházi elöljáróival az az superintendenseivel birhasson.

Eredeti latin szövege ez :

§. 1. Ut Religionis exercitium tam Baronibus, Magnatibus, nobilibus, quam etiam liberis civitatibus ac universis Statibus et ordinibus Regni in suis ac Fisci bonis item in cofiniis quoque Regni Hungariae militibus, Hungaris, sua cuiusque Religio et confessio; nec non oppidis et villis eam sponte ac libere acceptare volentibus, ubique liberum relinquatur; nec quisquam omnium in libero eiusdem usu ac exercitio a quoquam impediatur.

§. 2. Quin imo ad praecavenda inter Status et ordines aliqua odia et dissensiones, ut quaeli-

bet Religio suae Professionis superiores seu Superintendentes habeat, statutum est.

Azon fontosságnál fogva azonban, melylyel a *bécsi kötvény* közjogunk terén bir, szükséges azt eredeti szövegében is közlenünk, mely igy következik :

Nos Mathias Dei gratia Archidux Austriae stb. stb. memoriae commendamus stb.

§. 1. Quod cum Sacra Caes. Reg. Maiestas, Dominus et Frater noster observandissimus ad singularem nostram intercessionem benigne condescenderit, et ad sopiendos in Incl. Reg. Hungariae motus et tumultus, nobis totalem superinde Plenipotentiam concesserit, prout etiam mediantibus tunc temporis S. Caes. et Rég. Maiestatis intimis, ac aliis Consiliariis et Comissariis *Tractatus* habitus et denique *etiam conclusus ab utriusque Partis Comissariis* eorum subscriptione et sigilli impressione confirmatus fuerit.

§ 2. Quia tamen ex parte Spec. et Magn. dni Stephani Bocskay et sibi adhaerentium Hungarorum superinde nonnullae ad huc difficultates remansisse videbantur obquas revidendas denuo Mag. Dnus Stephanus Illésházy stb. Cum aliis sibi adiunctis nobilibus stb. hoc ad nos Viennam venerit;

§. 3. Ideo nos stb. in bonum Reipublicae Christianae et pacis publicum, ac Regni huius conservationem (ne propriis et intestinis dissidiis conflagraret, atque ut tantae christiani sanguinis effusioni parceretur, Vicina etiam Regna et Provinciae a continuis incursionibus tandem

liberari et una cum Regno Hungariae respirare possint) benigne assensimus et annuimus, ut difficultates illae quae ex priori Tractatu remansisse videbantur, denuo reassumerentur, tractarentur, et finaliter superinde concludentur,

§. 4. Prout etiam per illustres stb. stb. et alios in hunc qui sequitur modum *utrinque* concordatum fuit.

Art. I. Quantum itaque ad Religionis negotium attinet non obstantibus pro tempore constitutionibus publicis sed neque articulo postremo A. 1604 (cum is extra Diaetam et sine Regnicolarum consensu adiectus fuerit, et propterea etiam tollitur) deliberatum est:

§. 1. Ut juxta Sacr. Caes. Reg. Maiestatis priorem resolutionem (ad quam se Regnicolae in sua replicatioue referunt) nimirum quod omnes et singulos Status et ordines intra ambitum Regni Hungariae solum existentes, tam Magnates, Nobiles, quam lib. civitates et oppida privilegiata, immediate ad Coronam spectantia; item in confiniis quoque R. Hungariae milites Hungaros in sua Religione et Confessione nusquam et unquam turbabit, nec per alios turbari aut impediri sinet.

§. 2. Verum omnibus praedictis Statibus et Ordinibus, liber Religionis ipsorum usus et exercitium permittetur: absque tamen praejuditio Cath. romanae Religionis et ut Clerus, Templa et Ecclesiae Catholicorum intacta et libera permaneant; atque ea, quae hoc disturbiorum tem-

pore utrinque occupata fuere, rursum eisdem restituantur.

Art. IX et X. Sacr. Caes. et Reg. Maiestas Hungariam et Partes ei adnexas Sclavoniam videlicet, Croatiam et Dalmatiam per Hungaros nativos et Nationes ei subiectas et annexas possidebit. §. 1. Item tam maiora quam minora officia Regni, etiam externa et Confiniorum Praefecturas ex Consilio Hungarico, Hungaris et nationibus ei annexis idoneis *nullo interposito Religionis discrimine* conferet. §. 2. Si tamen suae Caes. Reg. Maiestati ita videbitur; poterit in partibus danubianis duorum confiniorum Praefecturas pro arbitrio suo externis bene meritis ex vicinis Suae Maiestatis conferre.

Magyarul ezen kötvény így hangzik:

„Mi Mátyás Isten kegyelméből austriai főherczeg stb.

„Miután ő Felsége fivérünk minket a magyarországi zavarok s mozgalmak lecsillapitásának eszközlésére megbizott s teljhatalommal fölruházott, mind két részről aláirásokkal s pecsétekkel erősített kötvény jött létre. (1 §.)

Minthogy azonban Bocskay István s követői részéről még, egy némely nehézségek látszattak fennmaradni, azok kiegyenlitése végett Illésházy több más nemesekkel ide Bécsbe elönkbe jött. (2 §)

Mi azért a keresztény köztársaság és közbéke érdekében s ezen ország fentarthatása végett — nehogy t. i. az saját benső viszályai által följeméssztessék, s azzal a szomszéd országok is

megmentve a folytonos betörésektől békéhez juthasson, megegyeztünk, hogy azon nehézségek megvizsgáltassának, egyezkedés tárgyává tétessenek s véglegesen elintéztessenek. (3 §.)

A mint s mind két részről, ugy mint következik, következő egyesség köttetett:

I. cz A mi a vallás ügyet illeti, ellent nem állván a létező köz rendeletek és az 1604. évi czikkely (mely t. i. országgyülésen kivül a hon lakosok beleegyezése nélkül hozatott, s azért is megsemmisittetik), határoztatott.

1 §. Hogy ő Felsége előbbi határozatának értelmében, melyre a nemzet hivatkozik, hogy t. i. Magyarország határai közt létező összes országos KK és Rendeket mind a mágnásokat s nemeseket, mind a szabad városokat és kiváltságos mezővárosokat, melyek közvetlenül a sz. korona tartozékai, és a magyarországi határvidéken létező magyar katonákat is vallásukban s hitükben soha és semmikép sem háborgatandja, sem mások által háborgattatni vagy gátoltatni nem engedi.

2 §. Hanem mind azon országos KK. és Rendeknek szabad vallás gyakorlat engedtessék, csakhogy a r. katholika vallás sérelme nélkül, és hogy a katholikusok templomai, egyházi rendje sértetlenül maradjanak s hogy azok mik e zavaros időkben mind két részről elfoglaltattak, azoknak vissza adatassanak.

IX. s X. cz. Ő Felsége Magyarországot s kapcsolt részeit született magyarok által kormányozandja. És az ország köz hivatalait mind a

nagyobbakat mind kisebbeket, külsőket s a véghatár parancsnokságokat is magyarokra s a hozzá kapcsolt nemzetiségekre ruházandja *minden tekintet nélkül a vallás különbségre.* 2 § **Azonban ő Felsége a dunai részeken két határvidék parancsnokságára tetszése szerint idegeneket nevezhetend ki.**

B) Linczi békekötés 1645 évből.

Azon szabadságháborunak, mely *Rákóczy György* erdélyi fejedelem alatt folytattatott 1645-ben a linczi békekötés vetett véget, mely egyszersmind a nemkatholikusok azaz protestansok vallásszabadságának biztositására is szolgált.

Ezen békekötvény ugyanazon tekintetek alá esik közjogi szempontból, mint az előbbi bécsi kötvény, tehát ugyanazon jogi szempontok folytán szinte kétségbevonhatlan erejü alaptörvénynek tekintendő. Miután szinte kétségbevonhatlan erejü alaptörvénynek tekintendő. Miután szinte kétoldalu szerződvényt képez, s miután mint ilyen az 1647-ki országgyülési törvényczikkelyek közé be is iktattatott, s miután később több országgyülések által is megerősittetett.

Mutatja ezt különösen a kötvény záradéka is, melyben t. i. a király biztositja Rákóczyt és híveit, hogy mindazok, mik előadattak, s mik iránt szerződtek, pontosan meg fognak tartatni. Ez a kétoldalu kötvény világos kifejezése s alakja, mely az iránt, semmi kétséget sem hagyhat fenn.

És ezen békekötés, mint az 1647. 5. cz. elősorolja, következőket rendel :

1. A vallás ügyére vonatkozólag az 1608. kor. előtti I. cz. s a kir. hitlevelek 6. feltételének s a későbbi határzatoknak érvényben hagyása s a közbejött különbféle akadályok s magyarázatok mellőzése mellett határoztatott s végeztetett: hogy az ország rendjei, szabad városok, kiváltságos községek és határvidéki katonák mindenütt szabad vallásgyakorlattal birjanak, a templomok, harangok és temetkezés szabad használatával, ugy hogy azon szabad vallásgyakorlatokban bár ki s bár mily módon s ürügy alatt ne háborgattassanak.

2. A parasztoknak vallásgyakorlatukbani nem háborgattatásáról rendeltetik, hogy az ország köznyugalma végett őket sem legyen szabad bárminkép s bármily ürügy alatt vallásuk szabad gyakorlatában a fejedelemnek, minisztereinek vagy földesuraiknak háborgatni, akár legyenek határvidékiek, akár mezővárosiak, vagy falusiak, és bármily földesurak, vagy Fiskus jószágain létezzenek. Az eddig pedig abban gátoltak, háborgatottak vagy kényszeritettek vallásuk szabad gyakorlatát ismét visszanyerhessék, gyako olhassák és folytathassák, a nélkül, hogy más az ő vallásukkal ellenkező szertartások végzésére hajtathassanak.

3. Azon mezővárosok és falvak plébániájaiból a lelkészek s prédikátorok senki által el ne üzettethessenek, s azokat, kik eddig eltávolittattak, szabad legyen visszahivni, vagy mások által helyettesittetni.

4. A vallás gyakorlatára s az egyházak elfoglalására vonatkozó sérelmek, melyek 1638. ő felsége elébe terjesztettek, mint a későbbiek is a legközelebbi dietán kiegyenlitessenek az evangelikusok igényeinek kielégitésével. Es a kik számára rendeltetik el a templomok használata, azokat illessék a plebániai bevételek is; és a templom foglalások tovább ne tartsanak, és azon sz. egyházak, melyek jelen zavaros időkben mind két részről erőszakosan elfoglaltattak, ezen oklevelek kicserélése után azonnal visszaadassanak az érintett protestansoknak, mind a katholikusoknak is. A jövőben keletkezendő vallásos sérelmeket mind egyebeket is ő felsége minden országgyülésen teljesen kiegyenlitendi, az evangelikusok sérelme nélkül.

5. A törvényeknek a vallás gyakorlatában való áthágói is Ulászló VI. decr. 8. cz. alá vétessenek vagy illően megbüntettessenek.

6. Az előrebocsátottak törvénybe igtattassanak,

7. A jelen békekötés többi egyezkedési tárgyai u. m a szent székekről, Jezsuiták eltávolitásáról, a hivatalok s méltóságok vallásbülönbség nélküli osztogatásáról stb stb. szinte a legközelebbi országgyülésen tárgyaltathassanak s elvégeztethessenek. Ő Felsége ezen szerződvény létesitésétől s az illető okmányok kicserélésétől számitandó 3 hó alatt az országgyülést minden további halasztás nélkül összehivandja, s akkép megtartandja, hogy mindazok, kik az 1608. kor.

nt. I. cz. szerint meghivandók, ott bizton megjelenhessenek, és az országgyülési ősi szabadsággal tanácskozhassanak.

Végre átalános amnestia is biztosittatik és pedig a bárki által elvett, elkobzott jószágok visszaadatásával.

A záradékban pedig mondatik: Mi tehát az előirt összes engedményeket s törv. czikkelyeket s mindazt mi bennök foglaltatik, ugy mint azok az egyezkedés s kötvénytárgyai valának és ezen levelünkbe szóról-szóra beiktattak, elfogadjuk, helybenhagyjuk és szentesitjük, *biztositván nevezett Erdélyország fejedelmét és követőit*, valamint Magyarországunk összes KK. s Rendeit is *királyi szavunkkal* és *jó keresztény hitünkre*, hogy mindazon czikkelyeket egyenként s összesen véve minden pontjaikban s záradékaikkal, mind mi magunk szentül és sérthetetlenül megtartandjuk, mind a többi összes alattvalóink által is, kiknek érdekében fekszik, bármily rendhez s állapothoz tartozzanak, megtartatni fogjuk. És erre utódainkat is, t. i. Magyarország törvényes királyait lekötelezetteknek lenni akarjuk. — Saját kezünk aláirásával erősitett levelünk erejénél fogva. Linz 1645. év. decz. 26.

Ezen vallásunk szabadságára nézve nagy fontosságu 1645-i szerződvény, mint az 1647. 5. czikkben foglaltatik, eredeti latin szövegében következőleg szól:

Art. 5. Diploma Regium Pacificationis cum Illustr. Principe Transilvaniae D. Georgio Rákó-

czy initae publicis Regni constitutionibus inseritur.

Quandoquidem sua Majestas Sacratissima pro paterna sua clementia super exortas in hoc Regno internas dissensiones, placidis mediis componere *ac cum Illustr. Principe Transilvaniae D. Georgio Rákóczy* ac sibi adherentibus medio certorum comissariorum sub certis conditionibus pacem facere clementer dignata fuerit, diplomatique super eadem pace emanato ut Status et ord Regni assensum suum praeberent, ab iisdem benigne postulaverit, iidem fideles universi Status et Ord. Regem benigne Suae Maiestatis requisitioni humillime annuentes, idem Diploma Maiestatis suae praesentibus constitutionibus inserando approbarunt et confirmarunt

§. 1. huius quidem diplomatis haec est Series.

§. 2. Nos Ferdinandus III. stb. memoriae comendamus stb.

§ 3. Quod cum superioribus proxime elapsis temporibus certi motus intestini et hostilitates in Reg. nostro Hungariae exortae fuerint, exindeque Pax et tranquillitas Regnique quies perturbata exstitisset: Nos paterna et benigna affectione moti eiusmodi suscitatos tumultus, ut Christiani sanguinis effusioni parceretur, sublatisque in Regno quibus vis dissidiis, indigenae quiete et tranquillitate perfruerentur, placidioribus potius transactionis mediis, quam armorum vi sopitos esse cupientes, ad postulata et praetensiones Illus. Georgii Rákóczy Principis Transil. quarumdam partium R. Hungariae dni, stb. ac eidem ad herentium Hungarorum nos clementer declaravimus.

§. 4. Quarum benignarum nostrarum concessionum Series (quemadmodum tam in tractatu Tyrnaviensi, quam etiam ultimate medio ablegati ad praefatum Principem Trans. fidelis nostri Egr. Joan. de Törös alias cam. nos. consiliarii conventum est) sequatur in hunc modum.

§. 5. *Primo* Quantum ad negotium Religionis attinet art. 1. Anni 1608. ante coronationem edito et Diplomatum Regiorum conditione 6. aliisque subsequentibus superinde Regni Statutis in vigore relictis; diversisque hactenus impedimentis et interpretationibus non obstantibus, declaratum et conclusum est. Quod omnes Status et ordines Regni ipsaeque liberae civitates, nec non oppida privilegiata et milites Hungarici in confiniis Regni, liberum habeant ubique suae Religionis exercitium, cum libero Templorum, Campanarum et Sepultarae usu, nec quisquam in libero Religionis suae exercitio a quoquam quovis sub praetextu turbetur et impediatur.

§. 6. *Secundo* : De non impediendis seu turbandis Rusticis in sua confessione declaratum et conclusum est : Ut illi quoque propter bonum pacis et tranquillitatem Regni, sive sint confiniarii, sive oppidani, sive Villani in quorumcunque dominorum terrestrium et Fisci bonis juxta vigorem praescripti articuli et conditionis in libero suae Religionis exercitio ac usu modoque ut supra simili a sua majestate Regia, vel eiusdem ministris, aut dominis suis terrestribus quovi modo aut quovis sub praetextu non turbentur aut impediantur; Hactenus autem impediti, co-

acti, et turbati, liberum Religionis ipsorum usum reassummere exercere et continuare permittantur, neque ad alias Religioni ipsorum contrarias ceremonias peragendas compellantur.

§. 7. *Tertio*: Concordatum etiam est inter nos, ut imposterum ab eorundem Oppidanorum et Villanorum Parochiis Ecclesiae Pastores sive concionatores per quoscunque amoveri et exturbari neutiquam possint: Qui autem hactenus amoti fuissent, liceat ipsos reducere vel alios loco ipsorum substituere.

§. 4. *Quarto*: Quaestiones vero circa gravamina negotium Religionis et occupationis Templorum concernentes tam quae in A. 1638 suae maiestati exhibita sunt, quam post subsecuta, in futura primitus Regni celebranda Diaeta propter tranquilliorem Regni permansionem, unionemque animorum, ut vel amicabili Dominorum Regnicolarum compositione sopiantur, vel authoritate S. Maiestatis finaliter complanentur cum satisfactione Evangelicorum; ac pro quibus usus Templorum determinabitur, proventus Parochiarum quoque ad eosdem pertineant; nec ultra occupationes Templorum fiant; Ea vero Templa quae hoc disturbiorum tempore violenter utrinque occupata fuerunt, statim post permutationem diplomatum praedictis Evangelicis restituantur, prouti etiam Catholicis, Gravamina autem futuris quoque temporibus in eodem negotio Religionis avergentia, tam Catholicorum quam Evangelicae Confessionis hominum, quam etiam alia gravamina Regnicolarum tam Evangelico-

rum quam Catholicorum secundum 17 Conditiones Sua Maiestas singulis Diaetis plenarie complanabit absque iniuria Evangelicorum.

§. 9. *Quinto.* Accordatum quoque est ut sua Maíestas contra transgressores Statutorum etiam in negotio Religilionis in futura Diaeta vel articulum 8. decr. VI. Uladislai Regis renovandum et observandum curabit, vel etiam condignam poenam cum certo executore statuere dignabitur.

§. 10. *Sexto.* Praemissa autem omnia pro uberiori Declarationi Statutorum, tollendisque ulterioribus Regnicolarum dissensionibns, ut in primitus celebranda Diaeta confirmentur, publicisque Regni Statutis inserantur; conclusum est.

§. 11. *Septimo.* Caetera sub hac Pacificatione utrinque agitata et tractata; utpote: Sedis Spiritualis Status, Patrum Jesuitarum personalis a Regno absentia; Decreti Andreae II. per Ludovicum primum facta confirmatio; de arendationibus Decimarum, art. 61. A. 1548 renovatio; et cum effect uobservatio; de non abalienationibus bonorum aviticorum per Ecclesiasticos sive Saeculares factis vel fiendis; de personarum ad Diaetam convocari solitarum discretione; atque vocum in eadem Diaeta collectione, et suffragiorum examine; de militis extranei, juxta art. 24. A. 1625 e Regno eductione; similiter de non eductione militum Hungarorum de confiniis regni; de distributionibus honorum et officiorum Regni, maiorum vel minorum, sine Religionis discretione; de administratione Juris et communis Justitiae; nec non omnium Tractatuum ratione

Hungariae, cum Turcis, vel aliis quibusvis vicinis nationibus, per nativos Hungaros saeculares institutione; ac aliis etiam omnibus Libertates Patriae, atque defensionem et conservationem Regni et Regnicolarum concernentibus negotiis; ut primis statim comitiis aliquid certi de iis statuatur, vel jam statuta ibidem de facto effectuentur; simili modo conclusum est.

§. 12. *Octavo.* Eandem autem generalem Regni Diaetam, ut sua sacratissima Caesarea et Regia Maiestas, intra spatium Trimestre a die finiti praesentis Tractatus et commutandorum Diplomatum (sedatis tumultibus cum Principe Transilvaniae) clementer promulgare, et sine ulteriori dilatione seu reiectione ita celebrari facere dignabitur; ut omnibus ad diaetam Regni juxta artic. 1. A. 1608 post coron. éditum vocari solitis, tute ibidem comparendi, et agendi potestas cum solita ab antiquo libertate dietae fiat. In qua etiam caeteri articuli, Bonum Regni concernentes, hactenus non effectuati, juxta art. 72. 1638 realiter effectuentur et observentur.

§. 13. *Nono.* Amnestiam generalem omnibus et singulis Regnicolis, sua maiestas sacratissima juxta formam amnystiae prioris Pacificationis Viennensis concedere dignabitur; ita ut etiam bona Universis, et jura possessionaria sub his disturbiorum temporibus, per suam Maiestatem vel dominum Palatinum Regni vel alios quibuscunque donata, collata et inscripta, vel per quoscunque fideles suae maiestatis, quovis modo occupata et adempta, prioribus possessoribus vel eo-

rum haeredibus statim et de facto remittantur; similiter etiam ex parte Regnicolarum supplicantium reddantur. Et super huiusmodi Amnystia peculiare Diploma, sua maiestss sacratissima concedere dignabitur.

Nos itaque praescriptas universas et singulas coucessiones et articulos ac omnia et singula in eis contenta, prouti iidem tractati et conclusi sunt, atque hisce litteris nostris de verbo ad verbum inserti acceptamus approbamus et ratificamus: *assecurantes praefatos: Principem Transilvaniae eique adhaerentes* ac etiam universos et singulos Status et Ordines Incliti regni nostri Hungariae, *in verbo nostro Regio et bona fide Christiana*, quod eos omnes et singulos articulos in omnibus eorum punctis et clausulis, tam nos ipsi sancte et inviolabiliter observabimus, quam etiam per alios omnes subditos nostros, quorum interest vel intererit cuiuscunque status et conditionis sint, observari faciemus. Ad quod observandum etiam Successores nostros, legitimos scilicet Reges Hungariae obligatos esse volumus; harum nostrarum manus nostrae subscriptione roboratarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in arce nostra *Lincensi* austriae Superioris 26. decemb. 1645. stb.

C. Az 1791 : 26. törv. czikk.

Azon jogok, melyek a szabad vallásgyakorlatra nézve a nemzetnek, oly sok véres küzdelmek s a nemzet erejét felemésztő benső villon-

gások s polgári háboruk után, vissza adattak a *bécsi* és *linczi* békekötvényekben, az 1791 : 26. t. czikkben ujra megerősitettek és szentesitettek. némely részletekben még tökéletesebben is kifejtve.

Ez okból minden törvénytudóink és államférfiaink megegyeznek abban, mikép e törvényt is alaptörvényeink közé kell sorolnunk.

Ezen törv. czikknek tartalma következő:[1])

„Miután az ország Rendjei az egymásközti örökös egyetértés és egyesülés érdekében igazságosnak találták, hogy a vallás ügye Magyarország határai között csupán az 1608 és 1647-ki törvények álláspontjára helyeztessék és hogy következőleg az 1608. évi I. t. czikkelyben idézett bécsi békekötésnek és az 1647. évi 5. törv. czikkelyben foglalt linczi törvénynek tartalma, mint a mindkét hitfelekezetü evangelikusok örökre helyreállitott szabad vallásgyakörlatának alapja megujittassék, ő Felsége kegyes beleegyezése folytán (a katholikus klerus és némely világiak ellenmondásai ellent nem állván, sőt azok örökre érvényteleneknek nyilvánittatván) végeztetett.

1. Hogy nem tekintvén az ujabbi rendeleteket, törvényczikkeket, előjogokat, magyarázatokat: ezentul minden rendeknek, zászlósoknak, mágnásoknak, nemeseknek királyi városoknak saját birtokaikban s kamarai jószágokban, ugy-

[1]) Megjegyezvén mikép az 1848. évi 3. t. cz. által módosittatott, mint alább látni.

szintén mezővárosoknak, faluknak szabad vallásgyakorlat, s szentegyházaknak, tornyoknak, harangoknak, iskoláknak, temetőknek szabad használata engedtetik; s ebben bár mily sorsu legyen is valaki, sem ő felsége sem más földesurak által semmi szin alatt ne háborgattassék; de parasztok is akár mezővárosokban és falukban, akár kamarai jószágokon lakjanak, vallásuk gyakorlatában, a közcsend és béke végett, mind ő felségétől, mind minisztereitől, s más földesuraktól meghagyassanak. Ily vallásszabadság nagyobb erősségére annakokáért elrendeltetik:

2. Hogy ezentul minden különbség a nyilvános és magános istentisztelet közt megszünvén, mindenütt csak nyilvános legyen; melynélfogva az alább megirandó mód szerint mind azon helyeken, melyek eddig fiókoknak tartattak, vagy akárhol, ide számitva azokat is, hol már vallásgyakorlatban voltak, minden további engedelem nélkül templomokat, toronynyal vagy a nélkül, iskolákat, paplakokat épithetnek, predikátorokat hivhatnak; oly feltétellel azonban, hogy mivel ő felsége az adózó nép fentartására fő figyelmét forditja, tehát az előszámlált esetekben egy vegyes vármegyei küldöttség, a földesur jelenlétében, mindazáltal az egyházmegye főnökén kivül, először is a megkivántató költségeket, a helység lakosainak számát, vagyonbeli állapotját, ha valjon a költségek vitelére a hivek képesek-e, megvizsgálván, ez iránt a vármegyének jelentést tegyen; mi megtörténvén, oly bizonyság levél mellett, hogy a személyek száma

s a tőke elegendő az isteni tisztelet fenntartására, a földesur köteleztetik a szentegyház, paplak, iskola számára telket kimutatni; a kath. községek azonban ily épületek felállitásához sem pénzbeli, sem marhás és kézbeli segedelemmel nem tartoznak járulni; mi az evangelikus földesurak és községek részéről, kath. szentegyházak és paplakok épittetési esetében szintén megtartandó; mi mellett egyébiránt az evangelikus nemességnek s földesuraságnak joga isteni tiszteletet behozni, szentegyházakat, paplakokat alakitani, vagy kiigazitani, mindenkor sértetlenül fenmaradand.

3. Az evangelikusok szabad vallásgyakorlattal birván, semmi szin vagy birság alatt akár kézmüvesek, akár más sorsu emberek legyenek, a meglevő czéhszabályokra sem tekintve, misékre, menetekre s más vallási szertartásokra ne kényszeritessenek.

4. Mind a két hiten levő evangelikusok vallási dolgaikban saját egyházi főnökeiktől függjenek, s hogy e főnökök fokonkénti hatósága rendes szerkezetet nyerjen, ő felsége az elöljárók s főnökökre, valamint a többbi elrendezésekre, a vallásszabadság sérelme nélkül, oly rendet fog megállapitani, mely a két felekezet világi és egyházi férfiainak megegyezésével legczélszerűbbnek találtatik. Melynélfogva ő felsége felsőségi hatalmából eredő felügyelési jogánál fogva gondoskodand, hogy mind a két hitű evangelikusokat kihallgatván, e tárgyban rendes, és az evangelikus vallás elveivel

megegyező szerkezet hozassék be; addig is pedig a fennlevő egyházi törvények, melyek az elöljáróktól behozatván, jelenleg is gyakorlatban vannak, vagy melyek jövendőre törvény értelmében hozatnak, semmi kormányszéki rendeletek vagy királyi parancsolatok által ne változtassanak. Szabadságukban álland tehát az evangelikusoknak nemcsak consistoriumokat állitani, hanem zsinatot is egybehivni azon helyre, melyet ő felsége engedelmével választanak, előbb azonban mind az egybegyülendő személyek száma, mind a tárgyalás alá jövendő dolgok ő felségének bejelentendők s minden esetben elhatározandók lesznek, s az ilyen legfelsőbb engedelemmel egybegyüjtött zsinatja egyik vagy másik felekezetnek, egy ő felsége által kirendelt biztost bebocsátani köteles leend, ki egyébiránt ott rendelkezni vagy elnökösködni nem, hanem csupán felügyelni fog. A zsinatokon hozott egyházi törvények és rendeletek ő felsége jóváhagyása után lesznek érvényesek. Átalában ő felsége, az emlitett szabadságok mellett, kormányszékei által mind felügyelői végrehajtó hatalmát, mind a két hitü felekezet vallásdolgaiban őt illető felsőségi jogát mindenkor és elidegenithetlenül fenntartván.

5. Mind a két hitü evangelikusok elemi vagy grammaticalis tanitó intézeteiket megtarthatják, vagy ujakat állithatnak, s pedig alsókat szabadon, főiskolákat királyi jóváhagyás mellett, ezekbe professorokat, rektorokat, iskolamestereket tehetnek; ezeket eleresztthetik, számukat

megnagyobbithatják vagy kevesbithetik; helybeli fő- és közönséges iskola-igazgatókat s gondnokokat, sőt még a tanitási rendszer módját és rendjét is maguk megválaszthatják; a főfelügyelést ő felsége azonban kormányszékei által magának fenntartja; oly formán, hogy az egészhez idomitott literáriai szerkezetről való intézkedés, melyet az ország rendei ő felségének átadtak, ide is kiterjedjen A tanulóknak megengedtetik maguk vagy a predikátorok s iskoláik számára segedelmet szedni, külföldi akademiákra kimenni, s az ottani stipendiumokat használni. Evangelikus symbolikai és theologiai vagy más istenitiszteletre szánt könyvek szabadon kinyomathatnak, oly móddal azonban, hogy ezeket előbb maguk az evangelikusok által választandó, s a kir. helytartótanácsnak bejelentendő könyvvizsgálók által megvizsgálják, s bennök semmit, mi a kath. vallás kigunyolására szolgálna, felelet terhe alatt meg ne engedjenek. Ez uj könyvekből pedig szabályszerint három példány mindenkor ő felségének a magy. kir. helytartótanács utján felküldessék.

6. A stólafizetések, melyeket eddig az evangelikusok a kath. plebánosnak, iskolamesternek, egyházfinak adtak, három hónap mulva e törvény kihirdetése után megszünjenek; ha csak önként fizetni nem akarnának, mely esetben a katholikusokkal egyformán fizessenek. Szentegyházak, paplakok, iskolák épitésénél vagy kiigazitásánál az evangelikusok a katholikusoknak és viszont a katholikusok az evangelikusoknak semminemü

marhás és kézi napszámmal segiteni nem tartoznak; melynélfogva az előbb kötött szerződések érvényteleneknek nyilvánittatnak.

7. Mind a két felekezetű evangelikus papok hitsorsosaik közül való betegeket és rabokat illő okossággal és vigyázattal mindenkor és minden helyen meglátogathatják, halálra elkészithetik, de beszédet a néphez nem tarthatnak. A kath. lelkészeknek, ha betegekhez, rabokhoz, halálra itéltekhez hivatnak, és a szükséges vigyázatot megtartják, a bemenetel semmiesetre sem tiltathatik el.

8. Mind alsó mind felső közhivatalok azon országpolgároknak, kik a hon körül érdemeket szereztek, s megkivántató tulajdonokkal birnak, valláskülönbség nélkül adassanak.

9. Az evangelikusok a törvényes esküformában szűz Máriára és a szentekre esküdni nem tartoznak.

10. Azon *alapitványok*, melyek jelenleg az evangelikusok sajátjai, vagy jövendőben szentegyházaik, lelkészeik, iskoláik, tanulóik, kór- és árvaházaik számára tétetnek, semmi szin alatt tőlök el nem vétethetnek, s ezek kezelése tőlök el nem vonathatik; sőt a kezelés egészen saját embereikre bizassék, azon alapitványok pedig, melyek talán az utóbbi uralkodók alatt elvétettek, visszaadassanak. Egyébiránt a királyi főfelügyelés ez alapitványokra is kiterjed, hogy rendeltetésükhöz képest kezeltessenek.

11. Mind a két felekezetbeli evangelikusok házássági ügyei, elitélés végett saját consistoriu-

maiknak adatnak által, oly móddal azonban, hogy ő felsége mind a két hitű evangelikusok kihallgatásával módokról gondoskodand, miszerint a consistoriumok felállitásánál a perlekedők biztosittassanak; egyszersmind pedig az itélethozásokban követendő elvek is ő felsége eleibe jóváhagyás végett előterjesztessenek. Addig is azonban az ily házassági perek, világi hatóságok, nevezetesen vármegyékben és kerületekben a törvényszékek, királyi 's bányavárosokban a városi tanács által döntessenek el az utóbbi években gyakorlott elvek szerint; innen a körülményekhez képest a királyi táblára, vagy hétszemélyes főtörvényszékre a feljebbvitel is megengedtetvén. E mellett megjegyeztetik itt az, hogy az elválási végitéletek csak polgárilag érvényesek; a püspökök ily elválás elismerésére nem kényszerithetnek, sem érvényességük a kath. félre ki nem terjesztethetik. Mi az ország törvényei szerint tilos, de az evangelikusok valláselvei után a házasságba megengedhető rokonsági fokokat illeti: ő felsége szintugy, mint ez II. József alatt történt, az evangelikusokat a harmadik és negyedik vérségi fokban a királyhoz intézendő folyamodástól most egyszer s mindenkorra felmenti.

12. Mivel e szerint az evangelikusok szabad vallásgyakorlata, szentegyházaik, paplakjaik, iskoláik megtartása törvények által biztositva van; a katholikusok és evangelikusok közti egyetértés nagyobb erősségére elhatároztatik: hogy mind a két fél szentegyházai, paplakjai, iskolái birtoká-

ban megmaradjon; s a *katholikus alapitványok csak katholikusokra, az evangelikus alapitványok evangelikusokra fordittassanak;* és nemcsak minden kölcsönös követeléstől eálljanak (kivevén azt, hogy az evangelikusok a Szirmay-, Hrabovszky-, Apaffy-féle alapitványokróli jogaikat bizonysággal kereshetik), hanem jövendőben a szentegyházak, paplakok, iskolák elfoglalása tilalmaztatik. Kik pedig ily erőszakoskodásokat követnének el, azok 600 magyar forintig büntettessenek, az 1647. évi 14-ik törvényczikk értelmében.

13. Minthogy a katholikusoknak egyik vagy másik evangelikus vallásra áttérni, a kath. vallás elveivel meg nem egyezik: tehát ily esetek, a gondatlan lépések megakadályoztatása végett, ő felségének bejelentendők lesznek; egyszersmind a katholikusokat akár minemű módokkal az evangelikus vallás bevételére édesgetni tilalmas. [1])

14. Már fentebb emlittetett, hogy az evangelikusoknak ezen jogai csak Magyarországon érvényesek: ez okból Dalmát-, Horvát- és Tótországok municipális törvényeikben továbbra is meghagyatnak. Melynélfogva a megnevezett országok határain belől az evangelikusok fekvő jószágot nem birhatnak, sem köz- és magánhivatalokat nem viselhetnek; mindazáltal örökségeiket törvényes uton kereshetik, s ha e móddal

[1]) Az áttérésekre nézve az 1844. 3. t. cz. szabatos törvényt hozott a vallásszabadság értelmében.

birtokhoz jutnak, ő felsége magának azon jogát, hogy kármentesittessenek, fentartja. Ezenkivül némely ágostai és helvetiai vallástételt követő alsó tótországi faluk vallásuk szabad gyakorlatában továbbra is meghagyatnak. Végre az evangelikusok kereskedés és gyárak végett a mondott országokban lakásokat bérelhetnek, de nemesi vagy polgári fekvőbirtokokat nem vásárolhatnak.

15. Vegyes házasságból született vagy születendő gyermekek, mely házasságok egyébiránt mindig katholikus plebánosok előtt köttessenek, de ily házasságokat akárminő szin alatt akadályoztatni keményen tilalmaztatik, ha atyjuk katholikus, mindnyájan e vallást tartoznak követni; ha pedig anyjuk katholikus, akkor csak a férfimagzatok követhetik atyjuk vallásását.

16. Eredetileg vegyes házasságból, vagy olyanból, mely később egyik félnek a katholikus vallásra térése által ilyenné lett, származó házassági perek katholikus egyházi törvényhatóságok elibe tartoznak; mivel mindkét esetben valódi sacramentumról van kérdés.

17. Az evangelikusok, köteleztetnek a katholikusoknak szokásban levő ünnepeit külsőleg megtartani; de lakjaikban mindennemű dolgaikat, melyekkel az ájtatosság nem zavartatik, végezhetik. E mellett minden uri és cselédtartó emberek közkereseti büntetés alatt figyelmeztetnek, hogy jobbágyaikat és cselédeiket, akár katholikusok, akár evangelikusok legyenek azok, az ünnepektől, vallási szertartásoktól s ájtatosságtól visszatartani ne merészeljék.

Azonban érdekesnek, sőt szükségesnek találjuk, ezen szinte alaptörvényül szolgáló *1791*: *26. t. cz.* szövegét eredetiben is közleni, mely következő:

Artic. 26. De negotiis Religionis.

Cum Status et ordines fine stabiliendae inter se perpetuae harmoniae ac unionis, justum esse agnoverint ut negotium Religionis intra ambitum Regni Hungariae solum ad statum Legum A. 1608 et 1647 reponatur ac ut per consequens pro basi ac fundamento in perpetuum restabiliti liberi religionis exercitii Regnicolarum Evangelicarum tam Augustanae quam Helveticae Confessioni addictorum assummantur et renoventur tenores Pacificationis Viennensis art. 1. ante coronationem A. 1608 citati, ac in legum tabulas relati, Pacificationis item Lincensis art. 5. 1647 inserto, hinc clementer annuente sua maiestate sacratissima (Contradictionibus dominorum Cleri et alicuius partis Saecularium Catholicorum non obstantibus imo iisdem in perpetuum nullum vigorem habentibus) statuitur:

1. Ut non attentis posterioribus Constitutionibus et articulis uti et Privilegiis, Resolutionibus, et explanationibus a modo in posterum Religionis exercitium cum libero Templorum, Turrium, Campanarum, Scholarum, Caemeterium, ac Sepulturae usu tam Baronibus, Magnatibus, et Nobilibus, quam liberis etiam civitatibus, universisque Statibus et OO. in Suis et Fisci bonis Oppidis item et Villis ubique liberum relinquatur, nec quisquam omnium cuiuscunque Status

et Conditionis existat in libero eiusdem usu ac exercitio quovis sub praetextu a Sua Maiestate aut aliis quibusvis dnis terrestribus quovis modo turbetur aut impediatur; Rustici quoque sive sint oppidani, sive villani, in quorumcunque dnorum terrestrium et Fisci bonis propter bonum pacis et tranquillitatem Regni in libero religionis exercitio usu et modo simili a Sua Maiestate Sacrat. vel eiusdem ministris aut quovis sub praetextu non turbentur aut impediantur.

2. In uberiorem taliter declarati liberi Religionis exercitii corroborationem, ultro declaratur, nullibili jam privatum, sed ubique publicam esse, et hinc distinctione inter privatum et publicum exercitium penitus cessante, liberum fore Evangelicis modo infra notato in posterum ad illa etiam loca, quae hactenus pro filialibus habita sunt, et cuncta illa, in quibus Evangelici necessarium existimaverint ministros introducere, templa cum vel sine turribus, Parochiasque et Scholas prout indistinctim in illis etiam locis, ubi exercitium habent, sine ullo ulteriore recursu erigere, aut reparare, ea nihilominus sub cautela, ut cum conservatio contribuentis plebis praecipuam publicae providetiae Partem constituat, in locis illis ubi dehinc cum introductione liberi Religionis exercitii novum quodpiam Templum vel Oratorium exstruendum, aut minister illocandus veniret, praevie ope mixtae deputationis per concernentem Comitatum exmittendae, absque tamen influxu hominis dioecesani, necessarii sumptus et expensae, viresque contri-

buentis plebis, numerus item sive animarum, sive familiarum, ibidem sedem fixam habentium, intertenendo etiam deinceps publico religionis exercitio suppar, in concursu dominii tenestralis investigentur, cognoscantur ac Comitatui referantur, ubi obtentis super eo Testimonialibus, quod fundo sufficienti provisi sint, adsit etiam congruus intertenendo Religionis exercitio numerus, Dominus Terrestris nonnisi convenientem fundum intra villanum, vel cespitalem pro Ecclesia, Ministro et Schola, adsignare tenebitur, Communitates autem Catholicae ad erectionem vel dotationem similium Ecclesiarum, vel Scholarum sumtibus seu operis currulibus, seu manualibus concurrere nulla ratione obligabuntur, quod ipsum etiam ex parte Dominorum terrestrium, ac Comunitatum Evangelicarum relate ad neo erigendas Ecclesias aut Parochias Romano Catholicas observabitur, jure Nobilium aut Dominorum terrestrium Evangelicorum quoad introductionem liberi religionis exercitii, erectionem item aut restaurationem Templorum et Parochiarum semel pro semper pro irrestricto et illimitato declarato.

3. In sequelam liberi Religionis exercitii Evangelicis competentis, seu sint hi opifices, aut alterius cuiuscunque status et conditionis homines, non attentis etiam privilegiis coehalibus. nec ad Missae Sacrificium, nec ad Processiones, neque ad alias Ceremonias, et Actus Religioni suae Contrarios ullo titulo, ullisque mulctis adi-

gantur, auc datias cuiuscunque nominis hoc titulo praestandas compellantur.

4. Evangelici utriusque Confessionis in iis quae ad Religionem pertinent, unice a Religionis suae Superioribus dependeant, ut autem haec gradualis in re Religionis Superioritas suo certo ordine consistat, reservat sibi sua maiestas Sacrat. tam relate ad coordinationem praedictae Superioritatis, quam et reliquas disciplinae partes, intacta caeteroquin Religionis libertate, eum stabilire ordinem, qui communi virorum eiusdem Religionis tam Saecularium, quam Religionis ministrorum consensione, maxime congruus reputabitur.

Hinc sua Maiestas Caes. Regia pro suprema Inspectionis sibi competentis potestate, Evangelicos utriusque Confessionis ulterius audiet, atque una curabit, ut hac in re certus, principiisque ipsorum Religionis accomodatus ordo constabiliatur, interea vero statuitur, ut Canones circa Religionem per Synodos suarum Confessionum suo modo conditi, in quorum nempe actuali usu consistunt, et deinceps ratione per hanc legem definita condendi, neque per dicasterialia mandata nec per regias absolutiones possint alterari; liberam proinde illis futuram non modo Consistoriorum quorumvis celebrationem, sed et Synodorum, praevie tamen tam quoad numerum Personarum ad illas concurrentium, quam etiam objecta ibidem pertractanda per suam Maiestatem Regio apostolicam de casu ad casum determinandam, ad locum quem ipsi praevio Altefa-

tae Suae Maiestatis adsensu delegerint, Convocationem, ita tamen, ut ad has Superintendentiarum Evangelicor m unius aut alterius Confessionis Synodos praeviae, ut dictum Suae Maiestati insinuandas. Si altefatae Suae Maiestati ita visum fuerit, Regium quoque hominem sine Religionis discrimine, non quidem pro directione aut praesidio, sed solum pro Inspectione admittere teneantur, Canonesque et Statuta taliter condita, non nisi postquam Superinspectionem Regiam transiverint, et aprobationem obtinuerint, robur sortiantur firmitatis, salva alioquin in omnibus Supremae Regiae Inspectionis, via legalium Regni Dicasteriorum exercendae, potestate, salvis item reliquis Juribus altefatae Suae Maiestatis circa Sacra Evangelicae Ecclesiae utriusque Confessionis competentibus, quibus summe fata Sua Maiestas praejudicium aliquod inferri nullo unquam tempore patietur.

5. Scholas quoque tam Triviales, quam Grammaticas, non solum quas habent, retinere, sed et novas, ubicunque iis necesse virum fuerit, prout et altiores accedente tamen praeviae quo ad hasce assensu Regio erigere, ibique Ludimagistros Professores, Rectores, Subrectores vocare et dimittere, numerum eorum augere vel minuere, nec non Directores seu Curatores Scholarum quarumvis tam locales quam Superiores et Supremos e suae Confessionis hominibus eligere, rationem, normam, et ordinem docendi, atque discendi, (salva Suae Maiestatis quoad Scholas etiam hasce Regiae Supremae Inspectionis, uti

praemissum est, via legalium Regni Dicasteriorum exercendae protestate) ordinare, futuris semper temporibus liceat Evangelicis utriusque Confessionis, coordinatione tamen literariae Institutionis, erga demissam SS. et OO. propositionem, per Suam Maiestatem determinanda, ad has perinde Scholas, huc tamen haud intellectis Religionis obiectis, quae cuivis Religioni propria manere debent, extendenda. Studiosis praeterea ipsorum, non modo Benefactores ipsorum pro recipienda stipe et adiuvando ministerio tuto accedere, sed etiam studiorum causa peregre ad Academias exterorum sine ullo impedimento proficisci, eaque quae sibi constituta habent, stipendia percipe permittuntur, Libros porro tam symbolicos, quam Theologicos et ad pietatis exercitium spectantes sub inspectione peculiarium per ipsos constituendorum, ac Consilio Regio nominetenus referendorum Censorum suae Confessionis, libere typis excudi facere, ea tamen lege admittantur, ut nulla in Religionem catholicam scommata, vel Sarcasmi libris his inserantur, onere responsionis quoad eodem scommata, vel sarcasmos imprimi admittentes mansuro; ordinatione item Regia, ut librorum novius excussorum tria semper Exemplaria via R. Locum. Consilii Suae Maiestati submittantur, ad hos etiam Libros extensa.

6. Solutio stolae aut Lecticalis hactenus per Evangelicos Parochis Catholicis et Ludimagistris, aut aliis Ecclesiae servitoribus, seu in aere parato, seu in naturalibus, seu in laboribus prae-

stita, in posterum ex integro cesset, et a trimestri publicationis articulorum praesentis Dietae computando, nuspiam amplius exigi valeat, nisi Evangelici opera dictorum Parochorum sponte usi fuerint, quo casu pro illis actibus stolam cum catholicis aequalem deponere tenebuntur. Quonam autem modo Catholicis Parochis pro amissis hisce reditibus resarcitio praestanda sit, desuper Consilium Locumtenentiale audietur, una vero illis significabitur, nunquam Suam Maíestatem ad id accessuram, ut huius indemnisationis titulo, aut contribuenti populo, aut Aerario regio Camerali quidpiam oneris adcrescat. Occasione autem erectionis aut reparationis Templorum, Parochiarum aut Scholarum, nec Catholica Plebs Evangelicis, nec evangelica plebs catholicae manuales aut currules operas dare obligetur, eatenusque initi contractus pro cassatis habeantur.

7. Ministri utriusque confessionis Evangelici aegrotos et captivos suae Confessionis adhibitis solitis policiae cautelis libere semper et ubique visitare, ad mortem praeparare, ac ad supplicium condemnatis, publice etiam in loco supplicii, quin tamen ad concionem dicant, assistere poterunt, Sacerdotibus autem Romano Catholicis dum per aegrotos, captivos et condemnatos ad vocati fuerint, accessus adhibitis soliris politiae cautelis, nulla ratione denegetur.

8. Quoad officia publica tam maiora, quam minora statuitur, ut illa Patriae filiis de Republica Hungarica bene meritis, ac requisitas

per legem qualitates habentibus, nullo interposito Religionis discrimine conferantur.

9. Evangelici etiam a depositione juramenti decretalis quoad clausulam (Beatam Mariam Virginem, Sanctos et Electos Dei) immunes declarantur.

10. Fundationes Evangelicorum pro Ecclesiis, eorumque Ministris, Scholis item cuiuscunque nominis, nosocomiis, orphanotrophiis et quibuscunque pauperibus vel Juventuti Augustanae et Helveticae Confessionis constitutae, aut in posterum constituendae, prout etiam Eleemosinae ab iisdem nulla ratione eximantur, nec e manibus et administratione eorum ullo sub praetextu eximantur; directio praeterea harum fundationum iis de ipsorum medio, quibus de recto ordine competit, salva et illibata relinquantur; illae vero fundationes quae Evangelicis utriusque Confessionis sub ultimo Regimine nefors ademptae fuissent, iis illico restituantur, superinspectione Regia ut hae fundationes ad mentem fundatorum administrentur, ac dispensentur, ad easdam quoque extensa.

11. Universae causae matrimoniales Evangelicorum utriusque Confessionis, propriis ipsorum Consistoriis dijudicandae relinquantur, Sua tamen Maiestas Sacratissima pro Regio suo munere auditis ipsis Evangelicis utriusque Confessionis, congruam praevie initura est rationem, non modo ut ad omnigenam litigantium partium securitatem Consistoria haec debite organisentur, sed et principia ipsa, juxta quae Consistoria

haec suo tempore causas matrimoniales dijudicandas habebunt, fine inspectionis et Confirmationis sibi exhibeantur. Interea autem causae hae matrimoniales judicabuntur secundum principia posterioribus his annis vigentia per fora saecularia, quippe in Comitatibus et Districtibus foro proprio judiciario provisis, per sedes eorundem judiciarias, in liberis autem ac regiis et montanis civitatibus coram eorundem magistratus salva ad Tabulam Regiam ac pro re nata etiam ad Septemviralem Apellata, eo tamen per expressum subnexo, quod divortii sententiae nonnisi quoad effectus civiles ubique pro validis habeantur, Episcopos autem ad agnoscendam huiusmodi vinculi nullitatem, illamque ad catholicas extendendam obligare nequeant. Quantum ad dispensationes, in gradibus lege Patria prohibitis secundum Principia vera Evangelicorum permissis, eosdem Evangelicos sua maiestas sacratissima necessitate huiusmodi dispensationum, quippe in tertio vel quarto gradu, quemadmodum jam antea per piae memoriae augustum Imperatorem et Regem Josephum II. fratrem suum desideratissimum constitutum erat, apud se quaerendarum semel pro semper eximit.

12. Evangelicis utriusque Confessionis penes conditae hac ratione ac perpetuo duraturae Legis provisionem circa liberum Religionis suae exercitium, conservationem item Templorum, Scholarum et Parochiarum suarum nec non Fundationum omni ratione securis redditis, pro amplius confirmanda inter illos ac Romano Catholicam

Religionem profitenses Regnicolas pace et concordia statuitur, ut quoad proprietatem dictorum Templorum, Scholarum, Parochiarum et Fundationum, (Salva tamen quoad fundationes Szirmaianam et Hrabovszkianam uti et Abaffianam, in quantum illam probis fulcire possent, pro Evangelicis praetensione) Status possessionis actualis, utriuque pro Cynosura ea ratione adsumatur,ut fundationes Catholicorum pro Catholicis, Evangelicorum autem pro Evangelicis deinceps convertantur, adeoque non modo ab ulteriori harum repetione pro futuro ab utrinque praescindatur, verum etiam nullae unquam deinceps quocunque sub praetextu admitti possint, Templorum, Scholarum, Parochiarum occupationes, illos autem qui talium violentarum occupationum se reos fecerint poena 600 florenorum, ungaricalium art. 14. 1647. sancita maneat.

13. Cum transitus a Catholica Religione ad alterutram ex Evangelicis in sensu Pacificationis receptis, Catholicae Religionis Principiis adversetur, ne is *temere* fiat, occurentes eiusmodi casus ad Suam Sacrat. Maiestatem referendi venient; injungatur praeterea sub severa poena ne quiscuncque demum ullum Catholicum ad amplectendam Religionis Evangelicae Professionem quocumque praesumat allicere medio.

14. Iam superius declaratum est Jura haec Evangelicorum solum intra ambitum Regni Hungariae suum habere vigorem, Regna proinde Dalmatiae Croatiae Slavoniae in ulteriori municipalium suarum Legum usu reliquantur, adeo-

quē Evangelici intra eorundem Regnorum limites, nec bonorum, nec officiorum sive publicorum, sive privatorum sint capaces; liberum tamen maneat Evangelicis Augustanae et Helveticae Confessionis avita sua jura possessionaria in medio etiam eorum Regnorum ordinaria via juris revindicare, in quae si possessionem aliquam adepti fuerint, Sua Maiestas sibi reservat de eorum Indemnisatione providere, praeterea illae aliquot in Slavonia inferiori possessiones partim augustanae partim Helveticae Confessioni addictae ultro etiam non modo nulla ratione molestentur, sed et in libero Religionis Exercitio, ea qua nunc perfruuntur ratione ultro relinquantur; denique Commercii aut Fabricarum causa liberum maneat Evangelicis utriusque confessionis Domicilium jure locationis, adeoque absque ulla seu nobilitaris, seu civilis Fundi proprietate ibidem sumere.

15. Proles e mixti matrimoniis, quae semper coram Parochis Catholicis ineunda erunt quibus tamen impedimenta quaepiam quocunque sub praetextu in contrarium ponere cautum esto, susceptae et suscipiendae, si pater Catholicus fuerit illius Religionem sequantur, si vero Mater fuerit Catholica tunc nonnisi Proles masculae Patris religionem sequi possint.

16. Causae matrimoniorum tam eorum, quae jam tempore quo illac inita sunt, mixta erant, quam et eorum quae per transitum alterutrius Partis a Sacris Evangelicis ad Sacra Catholica mixta effecta essent cum utrobique de veri nomi-

nis Sacramento agatur, sedibus Catholicorum spiritualibus deferuntur.

17. Festivitates Catholicorum nunc usitatas quoad Forum externum non tamen in privato, ubi praeter strepitosos quivis alii Labores peragi poterunt, ad evitandas publicas Offensiones Augustanae et Helveticae Confessioni addicti observandas habebunt, eo addito, ut Dominis Terrestribus cunctisque Patribus familias, sub actioni Fiscali interdictum sit, subditos ac servitores suos, seu Evangelicos, seu Catholicos ab observatione Festorum, suique ritus ac devotionis impedire.

D. 1791 : 27. — 1844 : 3. — 1848 : 20. törv. cz. rendeletei.

Az előbbi czikkben ismertetett 1791. 26. t. czikkelyre következő 27-ik czikkben a *nem egy. görögöknek* biztosittatik szabad vallásgyakorlat, jószágbirhatási és közhivatal viselhetési képesség és pedig kivétel nélkül mindenütt tehát Horvát- s Tótországban is. Ezen *27. t. cz.* igy szóll:

Sua R Apost. Maiestas clementer annuere dignatur ut Graeci ritus n. un. Regni incolae in Regno hoc jure civitatis donati, sublatis in contrarium sancitis Legibus, in quantum hae ad Graeci Ritus non unitos se referunt ad instar aliorum Regnicolarum — acqirendorum et possidendorum bonorum, ac gerendorum omnium

Officiorum capaces in R. Hungariae, Partibusque adnexis sint. Juribus caeteroquin R. Maiestatis circa negotia cleri, Ecclesiae, Religionis, cuius exercitium plene ipsis liberum erit, Fundationum, Studiorum ac Juventutis educationis, non minus Privilegiorum ipsorum, quae fundamentali Regni Constitutioni non adversantur prout Maiestas Sacr. a gloriosae Memoriae maioribus suis accepit, ita eidem altefatae Reg. Maiestati porro quoque in salvo relictis.

Azonban törvénytudósaink öszhangzó véleménye oda terjed, mikép e czikkelyt *alaptörvényeink közé nem számithatjuk*, miután az ezeknek kellékeivel nincsen ellátva.

És ezen jogérzet folytán hasonló tekintet alá jön az 1848. or.gyülés XX. tör. cz. is, mely az *unitaria hitfelekezet* vallásszabadságát alapitja meg.

Megjegyezvén még mikép az 1844. 3. t. cz. által az 1791. évi 26. t. cz. némelyekben módosittatott.

Ez okból szükséges, hogy megismertessük mind az 1848. 20., mind az 1844. 3. törv. czikkelyeket.

Az *1844. 3. t: cz.* igy szóll :

A bécsi és linczi békekötések alapján az 1791 : 26. törvény következendőkben bővittetik s illetőleg módosittatik:

1. §. Kijelentetik, hogy azok, kik 18 éves koruk eléréséig az Evangelika Vallásban neveltettek, a Nőszemélyek pedig férjhezmenetelők után, habár még ezen időkort el nem érték is,

sem magok, sem maradékaik, vallásos kérdés alá többé nem vétethetnek.

2. §. A jelen törvény kihirdetése után keletkező azon vegyes házasságok is, melyek evangelikus lelkipásztor előtt köttetnek, törvényesek.

3. §. Azon vegyes házasságok, melyek római Katholikus és az Evangelika vallás bármelyikéhez tartozó felek között az 1839-ik évi Martius 15-ik napjától kezdve, a most folyó 1844-ik évi November 10-ik napjáig köttettek, és nem római katholikus, hanem az evángelika vallás bármelyikének lelkipásztora által adattak össze, törvényesittetteknek jelentetnek ki.

4. §. Az illető törvényhatóságok kötelesek a jelen törvény kihirdetésétől számitandó egy év alatt ily házasságokat hitelesen összeiratni; az összeirást a felek és maradékaik jövő biztositása végett levéltáraikba betétetni, s mennyiben a házasságok az illető egyházi anyakönyvbe beirva nem lennének, ezen anyakönyvbe beiratni.

5. §. A római Katholika vallásból az evangelica vallások bármelyikére leendő átmenet eseteit illetőleg rendeltetik:

6. §. Az átmenni kivánó ebbeli szándékát önmaga által választott két tanú jelenlétében azon vallásbeli lelkipásztor előtt, kinek egyházi Községéhez addig tartozott, nyilatkoztassa ki.

7. §. Ezen első kinyilatkoztatástól számitandó négy hét eltölte után ugyanazon, vagy más, szinte általa meghivott két tanú jelenlétében, ugyanazon egyházi Községnek lelkipásztora előtt, újolag nyilatkoztassa ki: hogy átmeneti el-

tökélett szándéka mellett továbbá is megmaradott.

8. §. Az átmenni akaró mind első-, mind másod izbeni nyilatkozata felől azon lelkipásztortól, ki előtt átmeneti szándéka iránt nyilatkozott, mindkét izben külön-külön bizonyságlevelet kérjen.

9. §. Ha a lelkipásztor a kivánt bizonyságlevelet akár a 6-ik akár a 7-ik §§.ok esetében bármi oknál fogva azonnal ki nem adná: mind az első mind a másod izben tett nyilatkozat felöl bizonyság-levelet a jelen volt tanúk adjanak.

10. §. Az átmenni akaró a 8-ik vagy 9-ik § rendelete szerint vett bizonyságleveleket azon vallásbeli lelkipásztornak, mely vallásra általmenni szándékozik, bemutatván, ez által az átmenet egy vallásról a másikra teljesen befejeztetett. — Ezen bizonyságlevelek előmutatása nélkül azonban az átmenet meg nem történhetik.

11. § A megtörtént átmenetek esetei az illető püspöki hivatalok által a helytartó tanács utján tudomás végett félévenkint fognak Ő Felségének bejelentetni.

A legujabb 1848: 20 t. cz. pedig következőleg szól:

1. §. Az unitária vallás törvényes bevett vallásnak nyilvánittatik.

2. §. E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapittatik meg.

3. §. Minden bevett vallásfelekezetek egy-

házi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elibe kimeritő törvényjavaslatot fog elöterjeszteni.

4. §. A bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatás, vallásküllönbség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedtetik.

5. §. A ministerium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallásu tábori lelkészekkel láttassanak el.

6. §. Az *1844: 3-ik törvényczikknek* rendelete a görög nem egyesült vallásuakra is kiterjesztetik.

7. §. Ha valamely község görög szertartásu lakosainak bár nagyobb része fogja jövendőben hitvallását megváltoztatni, — ily esetben a községi egyház az előbbi valláson hátramaradt lakosok birtokában hagyandó; — a mennyihen tehát a legujabb időkben is hasonló esetek közigazgatási tárgyalás alatt volnának, azok a fenebbi elvek szerint lesznek elintézendők; de ezen törvény elveinél fogva jelen állapotot visszahatólag foglalások által háborittatni meg nem engedtetik, — s azért, a mely egyházak iránt folyó évi január első napjaig vagy kérdés nem támasztatott, vagy közhatósági elintézés jött közbe azok kérdés alá többé nem vétethetnek.

8. §. A *görög nem egyesülteknek* vallásbeli és iskolai ügyeik iránti intézkedési joga is az álladalom felügyelése mellett ezennel biztosittatván, e czélból a magyar felelős ministerium lehető

legrövidebb idö alatt, mindenesetre pedig a legközelebb tartandó országgyülése előtt, egybehivandja az összes felekezet által választandó egyházi gyülekezetet, (congressust) melynek tagjai addig is, mig annak szerkezete törvény által rendeztetni fog, ezuttal, a különböző nyelvü népességre való tekintettel, oly arányban választandók, hogy az egyházi osztályból 25, a világiból 75, s ezek közé a határőrvidékről 25 követet küldessék.

Ezek azon alaptörvények, melyek hazánkban a vallás gyakorlat szabadságának szentesitésére szolgálnak.

Láthatni mikép őseink már századok előtt hősiesen és bölcsen vivtanak s küzdöttenek az emberiség ezen legszentebb jogainak érvényesitése mellett.

Ez nem oly tény, mely megengedhetné, hogy nemzetünk a polgárisodás s felvilágosodás szempontjából Európában minden más nemzetiségeknek utána tétethessék vagy a legelmaradottabbak közé soroltathassék.

Alkotmányozó gyülésünknek s következö or.gyüléseinknek szent kötelességük leend e dicső pályán tovább haladni, és a vallás szabadság érdekében még mind azt megtenni, mi még abból más felekezetekre nézve is hiányzanék. A szabadság müve csak akkor lehetend tökéletes, ha a vallás szabadság átalános leend minden korlát s kivétel nélkül.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az ország függetlenségéről, önállásáról s politikai jogairól

Az 1791: 10. 12. 13. 19. t. cz. alapján.

Ezen törvényczikkelyek nemzetünk függetlenségének, politikai, törvényhozási és biráskodási önállásának biztositását tartalmazzák és alapitják meg. Elég nagy fontosságu okok, hogy ezen nemcsak nemzeti jogbiztosságunk, hanem összes nemzeti jövőnk s mind szellemi, mind anyagi kifejlődésünk valódi főbiztositékait s eszközeit a lehető legtökéletesebben ismerjük.

Tartalmuk következő:

1791. 10. t. cz.

A *10. cz.* megalapitja, hogy ámbár az 1723. 1. 2. t. cz. a nőág örökösödését Magyarországban s részeiben is megalapitván, ott is ugyanaz lenne hivatva az uralkodásra, ki a többi örökös elválhatlanul összekapcsolt tartományokban; mind a mellett Magyarország kapcsolt részeivel *szabad*

ország legyen és összes kormányzatára nézve *független*, az az alá nem rendelve semmi más népnek vagy országnak, hanem saját léttel s alkotmánynyal birván; következőkép a törvényesen megkoronázott fejedelmei által jelenben mint jövőben mindig *nem a többi tartományok módjára, hanem saját törvényei és szokásai szerint* az 1715. 3. és 1741. 8. 11. t. czikkek rendeleteként kormányzandó és országlandó legyen.

Eredetileg — latinul — e cz. igy szóll:

Art. 10. *De independentia Regni Hungariae, partiumque eidem annexarum.*

Erga demissam SS. et OO. Regni propositionem sua quoque Maiestas Sacr. benigne agnoscere dignata est, quod licet successio sexus foeminei augustae domus austriacac per art. 1. 2. 1723. in Regno Hungariae part. eidem annexis stabilita, eundem quem in reliquis Regnis et ditionibus haeereditariis, in et extra Germaniam sitis, juxta stabilitum successionis ordinem inseperabiliter et indivisibiliter possedendis, Principem concernat, Hungaria nihilomimus cum partibus annexis sit Regnum liberum, et relate ad totam legalem Regiminis formam (huc intellectis quibusvis dicasteriis suis) independens, i. e. nulli alteri Regno aut populo obnoxium, sed propriam habeus consistentiam et constitutionem proinde a legitime coronato haereditario Rege suo adeoque etiam a sua Majestate sacrat. successioribusque eius Hungariae Regibus, propriis legibus et Consuetudinibus non vero ad normam

aliarum Provinciarum dictantibus id art. 3. 1715. 8 11. 1741. regendum et gubernandum.

Az e törv. czikkben hazánk önálló s független kormányzására való tekintetből hivatkozott törvények némelyikét (1715 : 3 t. cz.) már fent közlöttük, némelyet (1741 : 8) lejjeb fogunk megismertetni, és itt most különösen az oly nagy fontosságú 1741 : 11 czikkelyt kell bemutatnunk. És ez igy szól:

„1. §. Ö Felsége kegyelmesen elhatározá azt is, hogy t. i. az országnak dolgait és ügyeit mind bent a honban, mind azon kivül magyarok által elintéztendi s elintéztetni eszközlendi,

(Quae insimul id quoque clementer resolvit, quod nimirum Res et Negotia Regni tam intra quam extra Regnum per Hungaros tractabit, tractarique faciet.)

2. §. Annál fogva királyi udvarában is, azokban, mik a reá ruházott legfelsőbb hatalom körébe tartoznak, magas itélete s kir. hivatása szerint hű magyar tanácsosai segélyével s tanácsával élni fog.

(Ac proinde, in Augusta quoque Aula sua, in his quae a concessa sibi suprema Protestate dependent, pro altissimo judicio, Regioque munere suo, fidelium consiliariorum suorum Hungarorum opera et consiliis utetur.)

3 §. Sőt midőn fontosb teendök jövendnek elő, az ország Primását és Nádorát, másokat is az országos zászlósokból, és Horvát-, Tót-, Dalmátország bánját, főkép midőn azon országok dolgai és közbiztossága forog szönyegen, fönséges

jelenléte elébe hivatandja, és az ügyeket ekkép közlendi velök;

(Imo dum magis ardua negotia pertractanda occurrerint, Regni Primatem et Palatinum, aliosque e Regni Proceribus, et Regnorum etiam Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Banum, dum praesertim de rebus, Securitateque eorundem Regnorum agendum foret, in Augustam suam Praesentiam advocari curabit, talismodique negotia cum illis conferet)

4. §. És a magyar nemzetből magába birodalmi ministeriumába is alkalmazni fog.

(Et ad ipsum etiam Status ministerium Nationem Hungarum adhibere dignatibur.)

5. §. Bent az országban pedig, minden politikai és ezen ország közállapotját illető ügyeket, az orsaág törvényei által megállapitott módositások szerint jövőben is a királyi helytartótanács által végeztetendi, mely mindenesetre az 1723. 101. tör. cz. által kijelölt hatáskörében és önállásában fentartandó.

(Intra Regnum vero, Politica quaevis, et publicum eiusdem Regni Statum concernentia negotia, stabilita per Leges Regni modalitate, medio Regii Locumtenentialis consilii (in ea quam art. 101. 1723. continet activitate ac Independentia utique conservandi) expost quoque rite per tractari faciet.)

6. §. A bekövetkezendő üresedés eseteiben pedig, ugyanazon kir. helytartótanácshoz, az ország minden részeiből alkalmas férfiakat, az or-

szág dolgaiban s alkotmányában otthonos s birtokos magyarokat fog alkalmazni.

(In secuturis autem vacantiarum casibus, ad idem Regium Locunt. Consilium, et omnibus Regni partibus viros idoneos, rerum et constitutionis Regni guaros, possessionatos Hungaros assumet.)

1791. 12. t. cz.

A *12. t. cz.* Magyarország *törvényhozói s végrehajtói hatalmának önállását* szentesiti, [1]) következőleg: Magyarországban s kapcsolt részeiben a zörvényhozatal, eltörlés s magyarázat hatalma egyedül a *törvényesen megkoronázott fejedelmet és az országgyülésen törvényesen összejött ország rendjeit* közösen illeti, s azonkivül az nem gyakorolható; mit ő felsége elismer, s nyilvánitja, hogy a rendek ezen jogát sértetlenül megtartandja, s azt mint őseitől átvette utódjaira is bántatlanul átszállitandja, biztositván az ország rendjeit, mikép áz országot s kapcsols részeit *rendeletek u. n. pátensek által, melyek ugy is az országnak semmi biróságánál el nem fogadhatók, sohasem kormányozandja;* a pátensek kiadását csak azon egy esetre szoritván, midőn oly ügyekben, melyek a törvényekkel ugy is öszhangzásban vannak, kellő sikerrel a kihirdetés máskép nem eszközölhető. Következésképp szentesittetik az is, hogy a tör-

[1]) Azon nemzéti jogok, melyek ezen törvényhozási hatalomból folynak, az országgyülési vagy is törvényhozó-hatáskörben központosulnak.

vénykezés módja, mint az a törvényekben megalapittatott, vagy fog alapittatni, a király által meg nem változtattatik, sem az itéletek végrehajtása kir. parancsok által nem gátoltatik, sem mások által meggátoltatni nem engedtetik, sem birói hatóságok törvényes itéletei meg nem fognak változtatni, sőt a király vagy más politikai hatóság fölülvizsgálata alá sem fognak vonatni, hanem az eddig hozott s jövőben hozandó törvények, elfogadott országos szokások szerint fog az igazságszolgáltatás, a valláskülönbség nélkül kinevezendő biróságok által gyakoroltatni, és a végrehajtó hatalom a királyi felség által csak a törvények értelmében kezeltetni.

Eredeti szövege ez :

Art. 12. *De legislativae et executivae potestatis exercitio.*

Leges ferendi, abrogandi, interpretandi Potestatem in Regno hoc Hungariae Partibusque annexis salva art. 8. 1741. dispositione, legitime coronato Principi et SS. ac OO. Regni ad comitia legitime confluentibus, communem esse, nec extra illa exerceri posse, Sua Majestas sacratissima ultra ac sponte agnoscit, ac se jus hoc Statuum illibatum conservaturam, atque prout illud a divis suis maioribus acceperat, ità etiam ad augustos suos Successores inviolatum transmissuram benigne declaravit, Status et OO. securos reddens, nunquam per Edicta, seu sic dictas Patentales, quae alioquin in nullis unquam Regni judiciis acceptari possunt, Regnum et partes adnexas gubernanda fore, expeditione Patentalium

ad eum duntaxat casum reservata, ubi in rebus legi alioquin conformibus, Publicatio debito cum effectu, hac unica ratione obtineti valeret. Proinde

Forma Judiciorum lege stabilita aut stabilienda, authoritate regia non immutabitur, nec legitimarum Sententiarum executiones, mandatis impedientur, aut per alios impediri admittentur, nec Sententiae legitimae fororum Judiciariorem alterabuntur, imo nec in Revisionem Regiam, nec ullius dicasterrii politici pertrahentur, sed secundum conditas hucusque, aut in futurum condendas Leges, receptam Regni consuetudinem, Judicia per Judices absque discrimine Religionis deligendos celebrabuntur, executiva autem Potestas, nonnisi in sensu legum per Regiam Maiestatem exercebitur.

Az itt idézett 1741. 8. t. azt rendeli, hogy Magyarország s kapcsolt részei KK. és Rendeinek sarkalatos jogai, szabadságai, mentességei s kiváltságai, nevezetesen melyek a H. J. K. I. r. 9. cz. s 1723. 6. czikkében az adómentességre nézve foglaltatnak (az iránt, hogy a többi tartományok módjára ne kormányoztassanak az 1715. 3. t. cz. által már ugy is biztositva levén,) a kir. hitlevél azon záradéka alá *de usu et intellectu leyum* vonhatók semmikép sem lehessenek."

1791. 13. t. cz.

A *13. t. cz.* az országgyülés *tartásának időszakáról* szól ekkép: Az országos törvények s nevezetesen az 1655. 14. 49; 1715: és 1723. 7. cz. értel-

mében, minden 3 esztendőben, vagy ha az ország java és szüksége ugy kivánná, előbb is hivattasék össze; gondoskodván ő felsége jövőre is, hogy a kir. propositiók tárgyalása után, az ország rendjeinek sérelmei minden országgyülésen valósággal és mulhatatlanul orvosoltassanak, és minden or.gyülés törvényei pontosan végrehajtassanak.

Latin szövege ez:

Art. 13. *De periodica Diaetarum celebratione.*

Singulo triennio, aut publica Regni utilitate et necessitate exigente etiam citius, ad exigentiam sancitarum superinde Regni Legum, signanter 1655. 49. 1715. 14. 1723. 7. hic loci renovatorum, per Majestatem Reg. generalis Regni diaeta indicetur, ad quam Status et OO. citra omne ponendum impedimentum comparituri, diaetaliaque negotia legali cum libertate pertractaturi sunt. Ut autem pertractatis debite propositionibus regiis, cuncta justa gravamina universorum Statuum et OO. Regni in qualibet diaeta effective et inomisse tollantur, legesque in singula diaeta condendae exacte effectuantur, et effectuari procurantur, Maiestas Regia futuris etiam quibusvis temporibus, vi muneris sui Regii curatura est.

Érdekes az 1655. 49. t. cz. mely igy szóll: Siquidem Conventibus Regni generalibus articularem triennis terminum excedentibus, tam diaetales contributiones cessent, quam periculis et gravaminibus pluribus et majoribus Regnicolae circumveniantur et agraventur, ac exinde tracta-

tus quoque diaetales non sine taedio et molestia Suae Maj. ac profusione expensarum totius Regni solito longius protrahantur §. 1. SS. et OO. omnium voto decernunt ut juxta diplomatis conditionem secundam, et sancitos superinde articulos Dietae pro conmode et necessitate Regni singulo triennio Regnicolis promulgatae celebrentur.

„Minthogy 3 évet haladó országgyülésnél mind az or. gy. folyó adók megszünnek, mind a honlakosok sérelmei s bajai összhalmozódnak, minélfogva az országgyülési értekezletek is ő felsége nem csekély bajára s a költségek emelkedésével szokottnál hosszabb időre kinyulnak; 1. §. A KK. és RR. közakarattal határozzák, hogy a kir. hitlevél 2-ik feltétele s az iránt szentesitett törvényczikkelyek értelmében az országgyülés minden három évben kellően kihirdetve megtartassék."

Az 1715. 14. t. cz. igy szól: *Siquidem ipsa generalium comitiorum celebratio salutarium relevandorum Regni gravaminum remedium esset* idcirco statutum est ut modo in posterum Generalis Regni diaeta quovis Triennio vel publica Regni utilitate aut necessitate exigente etiam citius celebretur.

Minthogy maga a közországgyülés tartása az ország sérelmei orvoslásának üdvös eszközéül szolgál; annálfogva határozátott, hogy a közországgyülés minden harmadévben, vagy ha az ország közjava vagy szüksége ugy kivánná előbb is tartandó legyen.

És e t. czikkek az 1723. 7. t. cz. által megerősittettek.

Az 1848. változatról lejebb teendünk emlitést.

1791. 19. t. cz.

Az ország által megadandó adók és közsegélyek iránt megalapitja, mikép az ország rendjei biztosittatnak, hogy akár pénzben akár terményekben, akár ujonczokban álló subsidiumok királyi önkény által sohasem vettetnek sem az ország rendjeire, sem a nem nemesekre, sőt még az önkénytes ajánlás vagy más ürügy alatt sem fognak országgyülésen kivül szorgalmaztatni, — az 1715. 8. t. cz.-nek, mely az 1741. 22. által bővebben magyaráztatott, épségben meghagyásával — az állandó katonaság fenntartására szolgáló adónak mennyisége pedig mindenkor az országgyülésen az egyik országgyülésről a másikra fog meghatároztatni.

Eredetileg igy hangzik :

Art. 19. *De subsidiis et Contributione.*

Non absimiliter et de eo plene securos reddere dignata est sua sacr. Maiestas Status et OO. Regni partiumque eidem annexarum, quod subsidia cuiuscunque nominis sive in aere sive in naturalibus aut Tyronibus nec Statibus et OO. nec Ignobilibus regio arbitrio imponentur, imo nec praetextu liberae oblationis, aut alio quocunque titulo extra diaetam *salva Dispositione art. 8. 1715. per art. 22. 1741.* uberius declarati sollicitabuntur; quantitas vero contributionis

pro intertentione stabilis militiae destinatae semper in comitiis Regni ab una Diaeta ad aliam determinabitur, reliquis etiam praecitati art. 8. 1715. tenoribus in salvo relictis, ac ultro pro confirmatis hisce declaratis.

Az e t. czikkelyben idézett törvények következőleg hangzanak:

1715. 8. t. cz. 2. §. Minthogy pedig maga a nemesi insurrectio által az ország eléggé meg nem védhető, azért nagyobb és rendes katonaság bel s külföldiekből, mindenesetre tartandó lenne, mi pedig zsold nélkül nem létezhet, ez pedig adózás nélkül elő nem állitható; annálfogva az arra szükségelt adó és segélyek tárgya iránt az ország rendeivel az országgyülésen kellend határozni.

3. §. Hogyha pedig véletlen ellenséges beütésnek rendkivüli esete adná elő magát; vagy ha a véletlenül kiütő háboru tekintete az oly nehéz dolog rendes tárgyalását meg nem engedné, ily esetekben nemcsak hasznos, hanem szükségesnek is találtatott, hogy a nádor, primás és a főpapok, ország bárói, kir. tábla, megyék s kir. városok a mennyire s minél nagyobb számmal lehet, az ország határain belül s nem kivül összehivattassanak."

4. §. Kik tudomást nyervén oly véletlen szükség okáról, s azt az ország java és szükségére elegendőnek találván, ily adózásnak (nem is más országos ügyeknek) tárgyában tanácskozhassanak és határozhassanak.

Az utóbbiakat fölvilágositó 1741. 22. t. cz. igy szóll:

„Az 1715. 8. t. cz. következőleg magyaráztatik:

1. §. Hogy t. i. semmi más esetben, mint csak ha vagy az ellenségnek véletlen betörése, vagy egyenesen ez országot érő s lángoló háborunak tekintete az országgyülés rendes összejöttét gátolná, lehet az előbbi czikkben kijelölt országos összejövetelnek helye."

Jegyzetek az 1791-ki alaptörvényekre.

Ezen törvényeknek alaptörvényi minőségéről szinte nem lehet kétség.

Nagy fontosságu s közjogi nyomatéku már azon szükség, mely azokat előidézte, valamint azon nemzeti érdekek is, melyek azokhoz kapcsolvák.

Miután ugyanis Magyarországban ugyanazon örökösödési rend hozatott be, mely a többi austriai tartományokban létesittetett, s miután igy elválhatlan kötelékbe jöttek azok egymással, természetes hogy oly kapcsolat alakult köztünk s közöttük, mely sok tekintetben a jogviszonyok közösségére mutatott. Nagyon könnyü lehetett volna abból azon következtetés, hogy hazánkban s a többi országokban a kormányzat, országlás és törvényhozás is közös és ugyanaz, tehát hogy Magyarország önállással s politikai léttel nem bir. Már pedig ez merően ellenkeznék mindazon nemzeti szabadságainkkal, melyek nemze-

tünk elidegenithetlen tulajdonai, melyek századokon keresztül minden fejedelmeink, magok az austriai házbóli uralkodók által is szentesittettek s melyekről a nemzet sem az austriai uralom elfogadásával sem az 1687. s 1723-ki örökösödési rend helybenhagyásával le nem mondott.

Elkerülhetlenül szükséges volt tehát, hogy midőn a nemzet szabad akaratjából beleegyezését adván az austriai leányág örökösödésnek Magyarországot illetőleg is kiterjesztésére, ezáltal a többi örökös tartományokkal való összeolvadás kül szine alatt némileg kétségek lehetőségét idézte elő nemzeti önállása iránt; másrészt az uralkodó fejedelem, s ház, melynek részére történt azon áldozat, biztositást adjon a nemzet alkotmányos függetlenségének fenmaradása iránt. És ez történt a fent idézett alap törvényekben.

Miután pedig ezek a nemzet lehető legnagyobb érdekei az alkotmány legfőbb jogai körül forognak, természetes hogy az azokat szabályozó törvények alaptörvényeknek tekintendők.

Ez azonban világosan is bizonyitatik az *1825 : 3. törv.* czikk által, *mely határozottan alap törvényeknek nevezi az 1791-ik idézett törvényeket,* és azokat ujra mint ilyeneket megerősiti, és megtartani, valamint mások által is megtartatni, igéri.

Ezen érdekes törvény czikkelyt meg kell ismertetnünk egész szövegében 1827. 3. t. cz. *Az alap törvényeknek érvényükben való megtartásukról.*

Hogy az ország KK. s Rendeinek az alap

törvények épségben megtartása iránti aggodalmuk, mely a lefolyt eseményekből keletkezett, melyeknek következményeik már úgy is kegyelmesen eltávolitattak, megszüntessék; Ő Felsége teljesen meggyőződvén arról, hogy az ország s király boldogsága a törvények pontos megtartásán és sérthetlenségén alapszik és hogy ha akár a király akár az ország Rendjei jogaiból valami elvonatik, a törvények s az ország törvényes szerve összefüggésének, mely századok gyakorlata által megszilárdult, össze omlani kellene, kegyelmesen nyilvánitani méltoztatott: hogy legfőbb gondjai közé számitja, ezen ország alkotmányának, melyet megkoronázási esküje által megerősitett, minden időbeni védelmét és fentartását, s hogy az okból 179°/₁ or. gyülés 10 12 s 19 t. czikkelyeit is mind ön maga állandóúl megtartandja, mind mások által megtartatni eszközlendi. Mely Ő Felségének a törvények tisztelete iránti legbensőbb hajlamából eredő kegyes biztositását az ország KK. s Rendei hálásan fogadják

Eredeti latin szövege:

Art. 3. *De conservandis in suo vigore Legibus fundamentalibus.* Ad tollendam Statuum et Ordinum de conservandis in suo vigore Legibus fundamentalibus solicitudinem ex praeteritis eventibus ortam, quarum effectus caeteroquin jam benigne sublati sunt, Sua Maiestas sacratissima de eo plene persuasa, quod felicitas Regis et Regni, exacta Legum observantia et incolumitate nitatur, atque si Juribus seu Regis, seu Re-

gni Stauum quidpiam decerpatur, Legum et legalis Regni sistematis Compages, seculorum usu roborata, subruenda sit, benigne declarare dignata est : quod praecipuis accenseat curis Constitutionem Regni huius, inaugurali suo Juramento firmatam, omni tempore tueri et conservare, ac ideo etiam articulos 10, 12. 19 A 179⁰/₁ tam ipsa constanter observatura, quam per alios ,observari factura sit. Quam benignam assecurationem e tenerrimo suae maiestatis sacratissimae in Legum observantiam studio profectam SS. et OO. homagiali devotionis et gratissimi animi sensu suscipiunt.

És az idézett alap törvények, melyekben Magyarországnak tökéletes politikai önállása, minden más országtól és hatóságaitól való függetlensége, önálló törvényhozása s állami kormányzata biztositatik, mindeddig törvényes úton még meg nem szüntettek, tehát még mindig érvényben levőknek tekintendők kivételül szolgál csak az 1791 : 13. tör. cz. mely áz *1848-ik törvényes országgyülés IV. t. cz.* által akkép választattatott, hogy 3 év helyett évenként rendeltetett megtartatni.

Azon törvények, melyek szinte az 1848-ik or. gyülésen némely nevezetes jogviszonyokban tettek választatást melyek különösen a felelős ministeriumot létesitették, az országgyülési választásokat népképviseletre alapitották s ezzel e jogokat a nem nemesekkel is megosztották, azon közjogi vizsgálodás tárgyait képezendik, melyet az 1848-ik törvények jogi természetére

nézve tartani szükségesnek tekintünk, s melyekről azokból lejjebb leend szó,

A magyar országgyülés hatásköre.

Az imént elősorolt törvények világos tanuságot tesznek az iránt, mikép Magyarországnak a valódi alkotmány szentesitett törvények és pedig viszonyos, két oldalu kötvényekül tekinthető alaptörvények által biztosittatott, melyeknek érvénye s létele az erőszak s önkény hatalma által megsemmisithető nem vala.

A legfontosb közjogi kérdés tehát a körül forog, hogy melyek azon jogok, melyek a nemzet alkotmányát képezik? Vagy mivel minden nemzetnél az alkotmányos élet mindenek felett a törvényhozásban, az országgyülés hatóságában központosul, melyek azon jogok s teendők, melyek a magyar országgyülés hatáskörét [1]) kiegészitik?

---

[1]) Arra nézve, hogy a magyar országgyülés, mily elemekből álljon, az 1848 elütti közjogi állapotra nézve szabályzó törvényül az 1608 koron. utáni 1. t. cz. szolgált. Ebben az alapittatott meg, hogy az ország Rendjei 4 osztályi lakosokból állnak, t. i. főpapokból, mágnásokból, nemesekből és kir. városokból. Aunál fogva határoztatott, hogy e 4 renden kívül mások a dietára meg no hivattathassanak. Az 1848-ki törvények ezen közjogi állapotot lényegesen megváltoztatott, a rendiség helyébe a képviselési rendszert állitván. Most tehát az országgyülés alkatrészeinek meghatározására — a főrendeken kivül — alapul a 48-ki törvények szolgálnak.

E jogok következőkben köpontosulnak.

I A *törvényhozatal* s a törvényekre vonatkozó változtatások. Az 1791 : 12. t. cz. mint fent láttuk, ezen alkotmányos jog terjemét s biztositékait világosan elősorolja.

Innen következtethetni, mikép ezen jog az állam kormányzat minden nemére s körére kiterjed — kivévén a felségnek kizárólag fenntartott jogokat.

Annál fogva a nemzet rendelkezése alá tartozik nem csak a jogi, hanem az összes nemzetgazdászati törvényhozás is az ipar és kereskedelmi ügyekben, közrendőri s pénzügyi dolgokban, s összes politikai közigazgatásban.

A jogi hatáskör pedig nem csak a közjogi viszonyok megalapitására vonatkozik, hová sorolandó különösen a büntető jog, birósági szervezés is, hanem kiterjed a magán jogi törvények hozatalára s módositására is.

Az idézett 1791 : 12. t, cz. kivül minden — már több század óta kiállitott kir. hitlevél e jognak a nemzet és fejedelem közti közösséget tanusitja, midőn kimondják, hogy kötelezik a fejedelmet az ország törvényei, szabadalmai stb. megtartására, a mint azok értelme és használata iránt a fejedelem s országos rendek között országgyülésileg megegyezés létesül hetend. Igy az 1830: 2. 1792: 2. 1791 : 2. 1715 : 2. 1731 : 2. stb.

Azonkivül számos régibb törvényeink is szentesiték e nemzeti alkotmányos jogot.

Már *Verbőczi* is tanusitja a legrégibb századok óta e nemzeti jogot, mondván: Midőn a ma-

gyarok még kapitányok s vezérek alatt állottak, azok gyakorlák a törveny alkotás hatalmát; a keresztény hitet azonban felvevén s királyt választván, e jog és felség a sz. koronára ruháztatott, és ezután a királyok a népet összehivám és megkérdezvén, hozták a törvényeket. A fejedelem azonban önmagától és önkényileg, főleg az isteni s természeti jogtól kivételes, és az ősi nemzeti szabadság csorbitásával járó dolgokban nem hozhat törvényeket; hanem csak a nép öszszehivása s megkérdezése mellett az iránt: hogy oly törvények tetszésükre vannak-e vagy sem? s az *igen*nel felelvén, oly határozatok törvényekké válandnak. Gyakran azonban maga, a nép is határoz közakarattal olyanokat, mik a köz jó előmozditására vezetni látszatnak s határzatát irásban a fejedelem elébe terjeszteni kérvén, hogy törvényt hozzon felettük. És ha az azokat szentesiti, szinte törvény erőre emelkednek, és tettleg törvényekül tekintetnek. *(III. törv. k. II. rész. 3. cz. 1. 2. 3. 4. §§.)*

Az *1527. 3. t. cz.* rendeli, hogy minden addigi törvények egy törvénykönyvbe összeszedessenek, a következő országgyülés elébe terjesztessenek, és csak miután az összes országos Rendek beegyezése hozzájárult a király által szentesittessenek.

Az *1548. 21. t. cz.* szinte azt rendeli, hogy a király által kinevezett törvénytudóktól átvizsgálandó nemzeti jog a dieta elébe terjesztessék.

Az *1550. 11. t. cz.* az átvizsgált munkát, mely a megyékből összehivandó jogtudósok által

is tárgyalandó, azután szinte az országgyülés elébe rendeli terjesztetni.

Ugyan ily értelemben rendelkezik az 1553: 15; 1563: 3; 1606: 11; 1608: 16 kor. előtt; 1609: 69; 1715: 24; 1723: 34 — mely törvényczikkelyek mind bizonyitékai a nemzet törvényhozási jogának.

Több czikkelyek világosan tilalmazzák azt is, hogy az országgyülési törvényekhez önkényileg adalékok, pótlékok járulhassanak, mint p. o. az 1618: 28. t. cz., melyben mondatik: „addit amenta et Diminutiones Constitutionibus seu articulis Statuum et Ordinum Suae Maiestati pro Confirmatione porrectis, aut porrigendis, non committantur."

És innen, azon szentesitések után, melyek a magyar nemzetnek az összes törvényhozási jogot biztositják, könnyü megitélni közjogi természetét azon jogi törvényeknek, a magán és büntető jog körében, melyekkel a nemzet 1849 után országgyülésen kivül elárasztatott. Ezen rendeleteknek, s rendszabályoknak hazánkra való kiterjesztése legelső alaptörvényeinkkel jött összeütközésbe — mert törvényesen összegyült országgyülésen kivül, a nemzet befolyása nélkül eszközöltetett.

Ezen fenséges jognak a törvényhozásnak minden időben egyik legkitünőbb tárgyait képezé azon reformok létesitése melyek az alkotmányos

lét tökéletesitését és a köz jó tekintetéből az állam működés bármily ágának javitására s kifejlesztésére irányoztatnak.

Országgyüléseinknek ebbeli hivatása már a régibb századokban elismertetett és felfogatott. Már Verbőczi II. r. 3. czikkében mondatik: Maga a nép is olyakat, melyeket a köz jó előmozditására alkalmasnak vél, köz egyetértéssel elhatároz, és azután a fejedelem elébe terjeszti, hogy törvény erőre emelje."

Az 1588: 4 a köz jövedelmek kezelésének javitásáról gondoskodik.

Az 1723: 97. a kir. Helytartó tanács szervezéséről.

Mindenek felette azonban legüdvösebben gyakorlá törvényhozásunk e reform jogát jelen századunk második negyede után, midőn oly nagy buzgalommal lépett fel a volt jobbágyok állapotjának javitására és a hűbériség maradványainak, az osztálykülönbségeknek megszüntetésére. — Az 1832—36-ik országgyülés törvény czikkelyei valódi fény pontjai törvényhozásunknak. Tovább folytattatott ez, midőn a nem nemeseknek a hivatal és ingatlan birtok szerezhetés képessége megadatott és jog körük más tekintetekben is kijjebb terjesztetett.

Azon törvények, melyek az igazságszolgáltatás javitásával a hitelérdekében hozattak, melyek a közlekedési eszközök javitására irányoztattak, melyek a birtok viszonyok okszerű szabályozására intéztettek stb. a nemzet jobblété-

nek, nemzetgazdászati kifejlődésének emelésére felette jótékonyan hatottak.

E törvényhozási reformok tetőpontjukat érték a nagy emlékü 1848-ik törvényekben, melyek egyrészt a személy és föld birtok felszabaditása s a köz teher viselés átalánossá tétele és a politikai jogok kiterjesztése által a törvény előtti egyenlőség szent és magasztos elvét valósitani igyekeztek; és másrészt a felelős ministerium szentesitése által alkotmányos életünk biztositására is nagyszerű eszközt létesitettek.

Ezeket kell jövő alkotmányozó országgyülésünknek, valamint a következő törvényhozásoknak is szem előtt tartani, hogy azok alapján folytassák a nemzeti átalakulás nagy művét, és a parliamentaris rendszer tökéletes keresztűl vitelét.

Az örök szentesitési záradékok érvénye.

A törvényhozási jog gyakorlatának terén nagy jelentőségü kérdésül szolgál, valjon mily erő és jogi érvény tulajdononitando az u. n. *örök szentesitésü záradékoknak — clausulae perpetuae sanctionis,* melyek által valamely törvényhozás azt mondja ki: hogy bizonyos rendeletei, törvényei örökre érvényesek s megváltoztathatók ne legyenek.

Ily törvényeket nemzeti törvénykönyvünk is mutathat fel, mint nevetesen 1486 az 1492. 107. az 1741 : 8. t. cz. Az utóbbi a nemességnek

kiváltságait, szabadalmait, melyek különösen az I. r. 9. cz.-ben foglaltaknak, nevezetesen az adók s köz terhektőli metességét örökre megalapitottnak nyilványitja.

Azonban a nemzet legfőbb érdekeinek tekintetéből azt kell mondanunk, mikép ily örök szentesitésü záradékok kötelező eréjét elismerni nem lehet.

Nem lehet és nem szabad azoknak több érvényt és jogi erőt tulajdonitani, mint magoknak alaptörvényeinknek. —

Már pedig semmi kétséget sem szenved, hogy a mint az alap törvényeink — két oldalú szerződésként — a nemzet s Fejedelem kőztí viszonos egyezés kifolyásaiul szolgálnak s mint illyenek ugyanazon szabad megegyezés által megváltoztathatók, vagy eltörülhetők Azt tanusitja világosan az 1848 törvényhozásunk, mely előbbeni alap törvényeinket, különösen a politikai jogokban, lényegesen módositotta.

Ez okból más egyébb törvényeknek sem lehet örök érvényt tulajdonitani. Ez ellenkeznék a nemzet érdekeivel, mert megkötné kezeit a jövőre, mert lehetetlenitené a reformokat, melylyeket az előhaladott korigényei, a polgárisodás szelleme követel, mert akadályozná a politikai viszonyokkal való kiegyezést, mi sokszor a nemzet lételének feltételévé válik.

Nem is lehet belátni, mikép lehessen joga valamely nemzedéknek arra, hogy a jövő törvényalkotási hatóságát korlátolja és igy annak

kevesb törvényhozási hatalmat engedjen, mint a melyet ön maga igényel s gyakorol.

A nemzetnek minden időben csak ugyanazon hatalma s fensősége lehet, mely a nemzeti lét összes ügyeinek minden tekintetbeni vezényletére kiterjed, s melyet elvenni, korlátolni nincs joga s hatalma senkinek.

A magyar törvényhozás azt nem is imerte el. Igy különösen épen azt a nemesi adómentesség kiváltságát, melyet a 1741. 8. t. cz. örökre érvényesnek nyilvánitott, az 1848-i törv. teljesen megsemmisitettek.

II. *Az adó megajánlási és kivetési jog.*

A nemzetnek ezen joga abban áll, mikép az adó meghatározása országgyülésén kivül nem történhet; az adót a nemzet beleegyezése nélkül felemelni vagy leszállitani nem lehet, nem annak nemét sem megváltoztatni; a köz adó csak egy országgyüléstől a másikig ajánltatik meg; és csak ugy szedethetik be, mint az országgyülésen kivettetett.

A nemzetnek mindezen joga, az 1715 : 8 és 1791 : 19 t. cz. folytán, melyeket fentebb egész terjedelmükben közlénk, kétségbe nem vonható. Felhozandó még e tekintetben az

„*1827 : 4. t. cz.* Ő Felsége biztosokká teszi a KK. és Rendeket, hogy az adózás és bármily nevü közsegélyzés ügye, akár pénzben, akár terményekben, akár ujonczokban álljon [1]) az 1715

---

[1]) A nemzet e fontos jogához oly szorosan ragaszkodott, mikép a kormány még a szükségesb várépitések-

és 1791 tör. folytán, de az 1715 és 1741 : 22 t. czikknek az adóra vonatkozó rendelkezése fenntartásával — az országgyülési tárgyalástól semmi, még rendkivüli esetekben sem vonható el, és azon adózás országgyülésileg megállapitott nemére s mennyiségére nézve országgyülésen kivül semmi változás sem fog tétetni, hanem az mint egy országgyüléstől a másikig meghatároztatott, fog behajtatni".

Ezen törvény azért is fontos, mert az a közadózás ügyét épen ugy mint a subsidiumokét átalában az országgyülés elébe tartozandónak nyilvánitja.

Tehát az adó megajánlása a nemzet kétségtelen joga levén, annak megtagadása iránti kérdés, mi különösen a parliamentáris életben a korona ellenében, az alkotmányosság legfőbb biztositékául tekintetik, a közjog átalános elvei szerint döntendő el.

III. A katonai — honvéderők — meghatározása és kiszolgáltatása.

A nemesi felkelés — insurrectio — képezé a 18-ik századig a honvédelemnek legnevezetesebb erejét, s arra nézve, melyet igénybe venni a fejedelem joga volt, a kivitel módja és terjedelme az országgyülés tanácskozása és elhatározása alá tartozott. Ezen honvéderő azonban, mint az ország rendei az 1715. 8. t. czikkelyben

re sem használhatott kézimunkát közmunka fejében, ha csak az országgyülés fel nem hatalmazá, hogy az iránt a megyékkel egyezkedjék.

önmagok is bevallák, elégtelenné válván, helyét az állandó rendes katonaság váltotta fel.

A nemzetnek erre is megmaradt lényeges befolyása és intézkedési joga.

Az állandó katonaság Magyarország részéről, külön az összes birodalom kötelezettségétől határoztatott meg, és pedig az ország rendjei által akkép, hogy az ujabb időkben — 1848 előtt — 12 gyalog és 11 lovas ezredből állt — mintegy 100,000 főig (a jelen század elején még csak 64 ezer) a tiszteken kivül.

A nemzetnek a legujabb időkig kétségbevonhatlanul fenállt azon joga, hogy az ujonczozás által kiegészitendő és ekkép fentartandó magyar katonaság számára a szükséges *ujonczoknak számát és kiállitása módját mindig csak az országgyülés közbejöttével lehete meghatározni és kiszabni.* — Hasonlóan a katonasági önkénytes ajánlatok is az országgyülés elébe tartoznak. Befolyást gyakorlottak arra is, hogy mily katonaság tartathassék az országban, mire nézve I. Lipót kir. hitlevelének 13. pontja s az 1681. 8. t. cz. határozottan tilalmazzák az idegen katonaságnak hazánkbani tarthatását és követelék annak kivitelét.

E nemzeti fontos jog ujabb korban az 1715. 8. és 1791. 19. többször idézett és fennebb szószerint is előadott törvényczikkelyek által minden kétségen kivülivé helyeztetett, miután bennök megalapittatott, mikép a fejedelem által Magyarországban semmi közsegélyzés és tartozás, nem különösen az ujonczokban sem másként

mint csak az országgyülés utján követelhető és vehető igénybe.

A magyar közjog által is el van ismerve a fejedelemnek azon felségi joga, hogy mint hajdant a felkelést, ugy azután az állandó katonaságot legfelsőbb hatalmával igazgathassa és kezelhesse, azonban mindazon eszközöket, melyek arra szükségeltetnek, csak hazai törvényeink értelmében alkalmazhatja s foganatosithatja p. o. az elszállásolás, élelmezés stb. iránt. Erre nézve különösen megalapiták törvényeink, hogy az adózó nép a katonaság számára fuvarozással, termény és más kiszolgáltatásokkal tulságosan ne terheltessék, ne máskép mint csak a törvényszabta határokig (igy rendelé az 1655. 22. 1723. 100. stb. t. czikk) hogy a katonaság által a népnek kár vagy jogsérelmek ne okoztassanak (1808. 11. t. cz.) továbbá hogy a katonai szolgálati idő 10 évnél tovább ne terjedjen (1840. 2.) hogy a kiállitás egyszerre és pedig sorshuzás által történjék, hogy az önkénytesek beszámitassanak; hogy az ujonczkivetés és felosztás az országgyülésen megalapitott kulcs szerint eszközöltessék; hogy ujonczaink csak a magyar ezredekben szolgáljanak, hogy azokat nem magyar ezredekbe áttenni semmi szin alatt sem legyen szabad.

A nemesi felkelés az állandó katonaság behozatala után még nem szünt meg, de 1848 után a közteherviselés és ujonczkötelezettség megalapitásával megszünt azon egyedüli alap, mely azt igazolá és fentartá. Ha felkelésnek helye lehet, az csak az egész nemzetre, osztály különbség

nélkűl érthető. A *nemzetőrség*, mely az 1848-ki törvényczikk által államintézményeink közé törvényes uton és módon behozatott, a nemesi felkelést pótolandja.

A határvidéki katonaság feletti rendelkezés a magyar király kizárólagos jogai közé tartozik, de számos törvényeink vannak (p. o. az 1647. 40.; 1635. 46.; 1662. 13.; 1741. 18.; 1765. 33.; 1807. 25. stb.) melyek azt tanusitják, hogy a határvidék sem állt egészen a nemzet befolyásán kivül, azon s több más törvények 'a nemzet rendelkezéseiről tevén tanuságot.

IV. Az ország sérelmeinek orvoslása.

Ez szinte egyik legfőbb hivatása a magyar országgyülésnek, mint ezt századok gyakorlata tanusitja, századokon keresztül, mindaddig mig csak a nemzetnek joga volt szólhatni és panaszkodhatni — tehát 1848-ig — folytonosan tartván azon jogsérelmek, melyek az ausztriai kormány s befolyása által nemzetünk alkotmányos jogain elkövettettek. Ezen sérelmek — közjogi kihágások s visszaélések által számtalan alkotmányellenes dolgok jöttek ugyan elő, melyekből azonban az illető alkotmányos jog hiányára csak a legnagyobb elfogultság vagy tudatlanság vonhat következtetést. A sérelmes visszaélések gyakorlatából keletkezett tényleges állapot nem képezhete, s nem is képezett rendes jogállapotot, mert a nemzet sohasem szünt meg országyülésein az ellen hangosan óvást tenni.

Az országgyülésnek ebbeli joga — nem említve az 1559. 1563. 1572. 1580. 1587. 1608.

1688. évi törvényeket — különösen az 1659-ki kor. hitlevél 2-ik feltételében világosan meg van alapitva következőkép :

„*I. t. cz. 3. §. Második feltétel* Hogy a sérelmek, melyek ő fensége kormányzatának kezdetéig bármikép előjönnének, ő fensége által mindjárt kormányzása kezdetén *a 6 hó alatt összehivandó országgyülésen teljesen orvosoltassanak.* Azon sérelmek pedig, melyeket az ország összes Rendei idő folytával ő felsége uralkodása alatt szenvednének, azok mindenik országgyülésen ugyanazon országgyülés tartama alatt eltávolittassanak és orvoslásuk eszközöltessék.“

Az 1723. 7. t. cz. pedig igy nyilatkozik :

Minthogy a közországgyülés tartása az 1659. 1. t. cz. értelmében az orvoslandó sérelmeknek üdvös eszközéül szolgál, azért az az 1715. 14. cz. szerint megtartassék.“

Ily szellemben szól az 1827. 5. t. cz. is és pedig :

„Miután a gyakorlat és századok tapasztalata tanusitja, hogy az országgyülés tartása az ország üdve és boldogságának legnagyobb előmozditója, a *sérelmek eltávolitásának és megakadályoztatásának pedig üdvös eszközét képezi ;* annál fogva biztosittatnak a Rendek, hogy az országgyülés megtartásáról szóló törvények mulhatlanul megtartatni fognak.“

V. A benső zavarok és viszályok kiegyenlitése.

Ez iránt világos tanubizonyságot tesz a bécsi és linczi békekötvény, valamint ujabb korban a vallásszabadság biztositékául szolgáló 1790. 26.

törv. czikkely; melyeknek fent terjedelmesen közlött tartalmára utasitjuk olvasóinkat.

VI. Azon viszályok elintézése, melyek szomszédokkal a határok iránt keletkeztek.

Ezt tanusitja nevezetesen az 1715. 39. t. cz. mely szerint a szomszédtartományokkal, nevezetesen: Austriával, Morvaországgal, Sileziával, Stiriával, Lengyel és Erdélyországgal létezett határ-viszályok kiegyenlitése végett, a határok bejárására az országgyülés által biztosok neveztettek ki; kik azt teljesitsék, az iránt ő felségénél jelentést tegyenek, ki az ország Rendeinek igazságot ki fog szolgáltatni.

Igy az 1729. 11. t cz. mely a szepesi városok visszaállitásáróli előbbi törvényeinket megerősiti, és egyszersmind rendelkezik azon határviszályok eltávolittatása iránt, melyek ugyanazon helyek irányában keletkeztek.

Igy az 1791. 11. t. cz. mely rendeli:

„Ő felsége az ország Rendei előterjesztése folytán a királyi hivatásához tartozónak nyilvánitja, hogy Magyarország s kapcsolt részeinek határai el ne idegenitessenek, mindazon határviszályok pedig, melyek a szomszédokkal függőben vannak, vagy nem a törvény utján intéztettek el, vagy jövőben keletkezendnek, országgyülésileg kinevezendő biztosok által, hozzájok járulván az illető tartományok részéről ő felsége kinevezettjei is, mindjárt az országgyülés végeztével megvizsgáltassanak, s a felek kihallgatásával kiegyenlitessenek, és az elvont részek habár azon szomszéd tartományok adótáblázataiba be-

vezettettek is, királyi hatalom által visszaadassanak."

VII. Az indigenák és a kiváltsággal felruházott sz. k. városoknak törvényczikkelyeibe való beigtatása.

Az 1550. 77.: 1729. 11.: 1790. 11. stb. tör. czikkelyeink bőven tanusitják.

VIII. Nádor és koronaőrök választása.

Mellőzve számos ebbeli törvényeinket (p. o. 1622. 33. 1638. 1. 1659. 1. 1681. 2. stb) melyek a nádor választási jogról rendelkeznek, megemlitjük csak az 1608. kor. előtti 3. t. czikkelyt, melyben mondatik: Ugyanazon KK. és Rendek a nádorra nézve elhatározzák, *hogy ő felsége kettőt jelöljön ki a katkolikus statusból és kettőt az evangelikus vallásfelekezetből, kik közül azok egyikét az Ieten segélyhivása mellett a legalkalmatosabbat megválasztandják.* És ha az elhunyt, helye betöltése végett ő felsége megtartandja, hogy egy év lefolyása alatt uj nádor választása végett közországgyülést hivand össze. (1. §) És ha ezt ő felsége nem tenné vagy tenni nem akarná, akkor az ország birájának, vagy ennek nem létében a tárnokmesternek teljes és mindennemű hatalom adatik (méltósága és hivatala elvesztésének terhe alatt) a nádorválasztási külön országgyülést kihirdetni s összehivni."

A koronaőrök választásáról az 1464. 2.; 1500. 23.; 1715. 37. stb. t. czikkelyek rendelkeznek.

Az utóbbi czikkely mely Nádasdy Tamás és Kolonics Ádám grófoknak koronaőrökké lett megválasztatását bizonyitja, egyszersmind biz-

tositja előbbi törvényeink alapján azt is, hogy a sz. korona bent az országban tartassék, biztos helyen, s helyéről csak veszély esetében és csak a nádor tudtával vitessék máshova.

Sőtt az országgyülés jogai s hatáskörébe tartozik.

IX. A *király választás* is — azon esetre ha az austriai jelenleg uralkodó család a Sanctio Pragmatica értelmében kihalna.

Az alatt pedig a *király koronázás* tartozik minden trón ürülés esetében az országgyüléshez, mint ezt az eddig is közlött s lejjebb a koronázásról szóló törvényeink tanusitják.

X. A *külügyek elintézésért* s hadüzenetek eszközlésére való befolyás, mint ezt tanusitja az 1681. 4. t. cz.

Megjegyzendő még, mikép a magyar országgyülés hatásköre az előbbi századokban az imént előadottaknál még terjedtebb volt. Igy oda tartozott nevezetesen

A *felség sértés* és *hütelenség* eseteinet megalapitása s azok felleti biráskodás. Az országgyülés ebbeli jogát tanusitja nevezetesen II. Ulászló 1495-i II. decrétuma 3. t. czikkelye mely ekkép rendelkezik:

„Hogy ha ő Felsége valakit a honlakosok közül hütelenség vétségében elmarasztalni kivánná, akkor biszonyos időre országgyülést hivjón össze, a melyre az is, ki ellen hütelenségi vád emeltetik, személyes s nem meghatalmazott általi

megjelenésre külön levél által meghivatassék. (1. §.) Ki ha megjelenik s magát kitisztázhatja, jól van; természetesen ha nem jönne, vagy megjelenvén bár, magát ki nem menthetné, nótában vagy hütelenségi büntettben elmarasztassék (2. §.)

Igy rendeli *Mátyás király II. decret 3. czikkelye* is t. i. „Hogy mi az ország lakosai közül valakit vagy többeket, a főpapok és országbárói tanácsa nélkül nótában vagy hütelenség büntettében el ne marasztalhassunk."

Továbbá az 1478. 10. t. cz. szerint a király a főpapok, országbárói és nemesek közül nem számüzhetett vagy fogathatott el, ha csak nem az ország Rendjei itélete folytán.

Az 1606. 2, t. cz. folytán a városok elleni panaszok az országgyülés itélete alá tartoznak.

A káptalanok s konventek pecséjeit s jegyzőkönyveit visszaadni vonakodók a kir. Fiskus felléptére az országgyülés elébé idezendők voltak (1622. 15).

A templomok s parochiák elfoglalói az első birótól az országgyülésre fölebbezhetének birtokon kivül (1647)

HATODIK FEJEZET.

A király megkoronáztatásáról.

1687. 2. t. cz. 1741. 4. t. cz. 1723. 1. t. cz. 4. §. II. Ferd. III. Károly hitl. 5. §. 1791. 2. t. cz. (koronázási hitlevél) s 1791. 3. t. cz.

Már államrendszerünk alapitója, sz. István királynál a megkoronáztatás a királyi hatalom elnyerésének és kezdetének jelvényeül, tanuságául vétetett.

Azóta történelmünk összes századain át minden királyainknál lényeges kellékül szolgált a koronáztatás a királyi szék elfoglalására. Ez a folytonos gyakorlat által szentesitett szokás lőn, mi később törvények által is megalapittatott s örökittetett.

A mi jelen — 1848. előttre visszamenő közjogunkat illeti, világos törvényeink értelmében a megkoronáztatás oly kelléknek tekintendő, *mely a felségi jogok gyakorlatára, tehát a királyi legmagasb hatalom birására elkerülhetlen szükséges.*

Kimondatott ez már a hármas törv. I. 4. 9. czimjében is, de később is, mint nevezetesen az 1741. 4. t. czikkelyben — tehát az *austriai uralkodás* alatt is — hol ez áll: *Suprema tamen Potestas, privilegiorum item collatio et alia jura Maiestatica velut de lege Regni, solis legitime coronatis Regibus competentia, penes solam coronatam Regiam Maiestatem remanebunt.* („A legfelsőbb hatalom, és a kiváltságok adományozása és a többi felségi jogok, mint az országos törvények szerint csak a törvényes megkoronázott fejedelmeket illetők, csupán a megkoronázott felség mellett maradandnak.") Ugyanezen felségi hatalom kifolyása a törvényalkotás is, miért az 1791. évi 12. t. cz. világosan mondja: *„Magyarországban és kapcsolt részeiben a törvényhozatala, eltörlése és magyarázatának hatalma — az 1741. 8. t. cz. épségben tartásával — a törvényesen* **megkoronázott fejedelmet** *s az országgyülésen törvényesen összegyült ország rendjeit illeti közösen* stb.

Ez szerint alkotmányos jogunk értelmében a felséget s felségi hatalmat teljesnek s igy a királyi uralmat és országlást kellő kellékekkel ellátottnak nem tekinthetni, mig a király megkoronáztatása törvényes módon nem eszközöltetik.

Különbeu magok azon törvényeink, melyek kétségtelenül alaptörvényeinket képezik, mulhatlanul megkivánják a király megkoronáztatását.

Igy az 1687. évi 2. törv. czikk, mely mint fent láttuk, valódi alaptörvényül szolgál, egyszersmind a koronázásról rendeli: et erga semper

totiesque quoties eiusmodi inaúguratio instauranda erit, praemittendam praeinsinuatorum articulorum Diplomaticorum acceptationem seu regiam assecurationem, deponendumque superinde Juramentum *in ea qua a Majoribus suis praestitum esset forma diaetaliter intra hoc Regnum Hungariae rite coronaturi..*

Tehát az örökösödési rendet megalapitó alaptörvény a megkoronáztatás — és pedig ősi formájában — kellékül és feltételül tüzte ki.

Átalában minden királyi hitlevelek, melyek szinte kétségbevonhatlan alaptörvényt képeznek, különösen az austriai ház fejedelmei alatt, mindig megerősitik és szentesitik a koronázás lényeges kellékét mint nevezetesen *II. Ferdinand* hitlevele, melynek 5. §-ban mondatik: Nos in Regem juxta antiquam consuetudinem et libertatem eorum semper observatam unanimi consensu rite *eligere proclamare* invocatoque numinis divini auxilio *Coronare* promptos paratosque fore, declaraverint."

Ugyanezt rendeli és tartalmazza III. Károly hitlevele is, melynek 5. §. azt mondván: *Primo quod praeter ab antiquo deductam haereditariam Regiam successionem Coronationemque, in reliquo universus libertates immunitates* stb. *confirmatas observabimus* stb. a 8. §-ban megalapitja: Ut praemissum est quoties eiusmodi *Inauguratio Regia* instauranda erit, toties haeredes nostri masculi futuri *neo coronandi haeraditarii* Reges praemittendam habebunt praesentis assecurationis acceptationem stb.

Ugyanez ismételtetik és ujra szentesittetik M. Terézia, II. Lipót, Ferencz s Ferdinand kir. hitleveleikben.

A III. Károly királyunk alatt szentesitett 1723. évi alaptörvényt képező I. cz. 4. §-ban hasonlóan kimondatik: Ita ut illa vel masculus eiusdem haeres eodem succesionis jure etiam *pro infallibili Rege* Hungariae habeatur et *coronatur.*"

Ezekből is világosan kitetszik, mikép a megkoronáztatás a felségi hatalom lényeges feltételeül tekintendő, és így azon törvények, melyek felette rendelkeznek, valódi alaptörvények. Legvilágosabban tanusitja ezt — ha még szükséges — az 1791. 3. t. cz. mely igy szól: Ad penitus e medio tollendum omne dubium, quod ex tenore quorundam verborum acceptati a Sacrat. Regia Maiestate et extradati inauguralis diplomatis, *de coronatione per haereditarios Reges Hungariae suscipienda, contra fundamentales Regni leges* obmotum est, futurisque temporibus obmoveri posset, clementer annuit Caes. Reg. Apost. Maiestas ut inauguratio coronatioque Regia *cum singula Regiminis mutatione intra sex mensium a die obitus defuncti Regis computandum spatium, ritu legali inomisse suscipiatur* salvis tamen intermedio tempore omnibus juribus haereditarii Regis, quae ad publicam, constitutionique conformem Regni administrationem pertinent, salvis non minus eidem Regi debitis homagialis Fidei Obligationibus; privilegiorum nihilominus Collatione im-

posterum quoque penes solam legitime coronatam Regiam Maiestatem permansura."

Ebben világosan kimondatik, *hogy alaptörvényeink rendelkeztek a koronáztatás* kellékéről, mert az idézett törvényczikk épen azon kételyek eltávolitására hozatott, melyek azon alaptörvények ellenében keletkeztek vagy felmerülendnek. Világosan kimondatik egyszersmind a megkoronáztatás szüksége, *sőt megalapittatik általa, hogy annak az országlás változásátóli 6 hó alatt meg kell történnie.*

És épen azért ezen 1791. 3. t. czikket is alaptörvényünknek kell tekintenünk, minthogy oly kellék s feltételről határoz, mely Magyarországban a királyi felség törvényes lételére mulhatlan szükséges.

A meg nem koronáztatás következményei.

Törvényeink és pedig sarkalatos nemzeti jogainkról szóló alaptörvényeink Magyarországban a királyi felség teljességére mellőzhetlenül megkivánják a megkoronáztatás feltételét.

Másrészt a Sanctio Pragmatica által behozott s megalapitott örökösödési jog folytán a magyar sz. korona s királyi trón azt illeti, ki az elhunyt király után arra az öröködési rend szerint hivatva van. Ezen örökségi jog változhatlan és mellőzhetetlen.

Mig tehát törvényeink csak a megkoronázott fejedelmet ismerik el királyi felségnek, addig az

öröködési törvények a trónt átruházzák mindenkire, ki az örökösödésben következik.

Kérdés tehát: hogyan egyeztethető össze ezen két közjogi feltétel, és valjon az örökösödési jog mellett van-e még a koronáztatásnak lényeges szükségessége?

Kérdés továbbá: hogy annak, ha a megkoronáztatás elmulasztatnék, mily közjogi következményei leendnek?

A fentebbi törvényekből a következő közjogi eredmények állnak elő:

A megkoronáztatás szükséges kellék;

de azon austriai főherczeg, kire az előbbi király elhaltával az örökösödési jog rendje szerint a királyság jut, törvényes uralkodónak elismerendő;

azonban az előbbi király elhunytától számitandó hat hó alatt köteles magát megkoronáztatni;

azok, melyeket e hat hó alatt királyi hatalmánál fogva intézkedik, ki nem terjeszkedhetve a kiváltságok osztogatására — különben törvényes erejüeknek tekintendők;

csakhogy azon feltétel alatt, hogy országlása, kormányzása az ország alkotmányának, tehát törvényeinek megfelelő legyen;

ha tehát oly intézkedéseket tesz azon 6 hó alatt, melyek az ország alkotmányos jogait sértik, azokkal ellentétben állanak, azok nem leendnek érvényesek, tehát azok megsemmisitendők;

valamint másrészt ha az utolsó trónüresedéstőli 6 hó alatt a megkoronáztatást nem eszközöltetné, a 6 hón túl terjedő időszak állapotja és intézkedései érvényeseknek és törvényeseknek nem tekinthetők.

HETEDIK FEJEZET.

Az ország területi épségéről s fentartásáról szóló alaptörvények.

Valódi alaptörvényeink közé sorolandók azok is, melyek országunk területi épségének fentartását biztositják.

Ilyen újabb időkből M. Terézia koron. hitlevelének 5. §.-ban foglalt 3-ik czikk, mely világosan rendeli és szentesiti, hogy Magyarországnak s hozzá kapcsolt tartományoknak mind azon részei, melyek visszaszereztettek, vagy Isten segélyével ezentúl visszaszereztetni fognak *egészen az országhoz és kapcsolt részeihez a kir. eskü értelmében visszacsatoltassanak.*

Ezzel kapcsolatban biztositatik az ország, hogy határaiból, s hozzá tartozó részeiből mi sem idegenittethetik el. *Fines Regni nostri Hungariae* — foglaltatik M. Terézia kir. eskűjében — *et quae ad illud quocunque Jure aut titulo pertinent, non ablienabimus* ac minuemus, sed quoad poterimus augebimus, et extendemus stb. stb.

Hasonló tartalmú I. Lipót kir. hitlevelének 12. §. is, mely igy szól: *Undecima Condítio:* Quod metas Regni Hungariae et Partium ei subiectarum non abalienabit imo differentias ratione metarum cum Polonis, Silesiis, Moravis et Austriacis, nec non Stirianis, Carinthis, Carniolis, exertas et vigentes, omni Studio ac ope Serenitas sua componet, determinabit aut recuperabit. A 16. §. ban pedig szentesittetik, hogy Lubló vára tartozékaival s a 13 szepesi városokkal, melyek az ország tetemes kárával és sérelmével a Lengyelek által biratnak, vissza fognák szereztetni.

III. Ferdinand hitlevele 12. 15. 16. §§. ban ugyanezek köttettek ki és köteleztettek; valamint III. Károly hitlevelének 7. §.-ban is ugyanazon biztositás foglaltatik, melyet fent M. Terézia hitleveléből idéztünk.

Azon biztositás hasonlóan, hogy az országnak semmi része sem fog elidegenittetni; sőt az elesett birtokok lehetőségig vissza fognak szereztetni és csatoltatni — *non alienabimus nec minuemus, sed quoad poterimus, augebimus et extendemus* — ezen feltétel rendesen minden kir. esküben is, mely a királyi hitlevélre letétetni szokott, bennfoglaltatik.

Ennek kifolyásául szolgál az 1836. 21: t. cz. mely Kraszna, Közép Szolnok, Zaránd megyéket, Kővár vidékét, Zilah városát Magyarországhoz visszacsatoltatni rendeli; és az 1848. VI. t. cz., mely annak foganatositását szentesiti. Ilyen az 1848. VI. t. cz. is, mely Erdélynek Ma-

gyarországgali egyesitését szentesitette. Mert mindezen területek Magyarországhoz tartoztanak, annak kiegészitő részei valának — tehát alaptörvényileg ahhoz visszacsatolandók valának. *Sajnos hogy ezen alaptörvényünk — mint több mások is — még jelenben sincs valóságra emelve,* még mindig teljesittetlenül vesztegel.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Az 1848-ki törvények közjogi tekintete.

I. *Átalános szempontok.*

Midőn Magyarország alaptörvényeit és ezekben a nemzet sarkalatos jogait taglaljuk és ismertetjük, lehetetlen, hogy kiváló figyelemmel s kegyelettel meg ne emlékezzünk azon törvényekről is, melyek mint 1848-kiak az összes nemzet által mint a nemzeti szabadságok valódi szent ereklyéi tekintetnek s tiszteltetnek.

És lelkiismeretesen megvallva, nem ok nélkül.

Ezen törvények részint kimondották és szentesitették azon nagyszerű, azon magasztos elveket, melyek a nemzet összes testrészeit a jogokban egygyé összeolvasztják, és igy az osztályok közötti gyülöletes különbségeket lerontva, valódilag egy nemzetté alkotják; részint magokban rejtik azon magvakat, melyekből a jogegységnek és egyszersmind a nemzeti szabadságnak elemei foghatnak kicsirádzani.

Az, hogy nemzetünk a művelt európai államok sorába léphessen, az hogy a polgárisodás dicsőségére érdemesittethessék, csak oly törvények által eszközölhető, milyeket 1848-i törvényhozásunk alkotott.

Nem kereshetők egyebütt azon források se, melyekből egyedül lehető a nemzeti vagyonosság kifejlődésének, a nemzeti jólétnek, a közboldogságnak kiszivároghatni.

Azon elemek, melyek a nemzetnek mind szellemi mind anyagi haladását és felemelkedését eszközölhetik, valódilag legelőször csak 48-i törvényeinkben vannak lerakva. Az előbbi törvényhozások, és pedig főleg az 1836-i és 1844-i lelkesen megkezdették ezen átalakulási műtételt, de a kezdeményezésnél tovább alig is haladhattak, egy későbbi kornak hagyván fel, hogy a szerencsésb viszonyok és események hatálya alatt a nagyszerű munkát bevégezhessék.

Ugyanily fontosságot kell tulajdonitanunk a 48-i törvényeknek a politikai jogosultság tekintetéből is.

Azon törvények, melyek a királyi eskü és hitlevelek szentesitéseivel a nemzetnek, illetőleg egy részének, alkotmányos jogokat, és az austriai tartományokkali kapcsolat után politikai önállást, és minden alárendeltséget, s beolvasztást kizáró függetlenséget biztositottak, melyek tehát a nemzetnek mint ilyennek saját nemzeti létet biztositottak, tökéletesb kifelődésüket és valósitásukat csak a 48-i törvények üdvös szabályaiban találhatják fel.

Mind oly szempontok, melyek a közelgő s az alkotmányos életünkre s kifejlődésünkre nagy jövőjű országgyülés küszöbén, nagy mértékben igényelik, hogy a 48-ki törvényekre, mint azon alkotmányos lét uj alapjaira kiváló figyelmet forditsunk.

E tekintetből két feladatot tüzünk ki rövid fejtegetésünk s közjogi vizsgálódásunk tárgyává:

először mily elvek alapittattak meg a 48-i törvényekben, melyek az alkotmányos és társalmi életben a korszerű átalakulás és szabadelvű kifejlődés alapjaiul tekinthetők;

másodszor: mily közjogi tekintet alá veendők ezen 48-i törvények, s nevezetesen: *valjon azok oly alaptörvényeknek* mint az eddig előadottak, *tekinthetők-e?*

II. Az 1848-i törvények alapelvei.

Az 1848-ki törvények oly elveket szentesitettek, melyekre a nemzeti lét kifejlődhetése és egy szebb nemzeti jövő alapjai biztosan lerakhatók. Ezen elvek nagyszerű reformot képeznek mind a társalmi életben, mind a szorosan vett alkotmányos rendszerben.

A társalmi életre vonatkozólag megszüntették azon bilincseket, melyek a földre és személyre a keresetre s tulajdonjogra nehezedének, megsemmisitették a különbféle kiváltságokat és jogkülönbségeket, melyek osztályt osztály ellenébe állitottak, és a nemzeti testet szerteszaggaták.

Az alkotmányos életben pedig megalapitot-

ták azon jogokat, melyek nélkül az alkotmány egy nemzetnél sem lehet biztos és valóság.

Ez elvek, melyektől saját kárunk nélkül nem szabad eltérnünk, hanem inkább azokat még tovább kellend fejlesztenünk s tökéletesitenünk, a következők:

1. *A közös teherviselés* a mint azt a VIII. t. cz. mondotta ki, midőn világosan rendeli „Magyarország és a kapcsolt részek minden lakosai, minden közterheket különbség nélkül egyenlően s aránylagosan viselik."

Midőn e törvény világosan s határozottan minden közterhekről szól, akkor természetesen nem csak az adóknak, hanem más egyebeknek, u. m. a katona kötelezettségnek, közmunkáknak stb. terhét is közössé tette.

Hogy ezen elvtől törvényhozásunk semmikor sem térjen el, hogy azt semmi tekintetben meg ne csorbitsa, nem csak jogosság igényei követelik, melyek meg nem engedhetik, hogy azok, kik az államban az egygyüttlét javadalmaiban egyformán részesülnek, a közterhekben is egyenlőn ne osztozzanak; hanem azt teszik szükségessé a társalom legfőbb érdekei is, melyek a közboldogulás, anyagi kifejlődés szempontjából tetemes csorbulást szenvednek mindenütt, hol bizonyos osztályok a teherviselésre nézve kedvezményekben részeltetnek.

2. *Az urbériség megszüntetése.*

A IX. t. cz ugyanis megalapitotta „hogy az urbér s azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok, (robot) dézsma és

pénzbeli fizetések e törvény hirdetésétől fogva örökösen megszüntetnek.“

Ez által szabaddá tétetett a személy, mely a volt jobbágyoknál az urbériség folytán különösen az urbéri munka kötelezettsége által tökéletes alárendeltségben szenvedett; és ezen felszabaditás által az ipar és szorgalom is szabaddá tétetett, felmentetvén bilincseitől, melyek a robottól elválhatlanok valának. De mi nem kevesbé fontos, szabaddá tétetett a föld is, mely a volt urbéreseknél szinte a földesuraságnak s rendelkezésének volt alávetve. Ez által megalapittatott minden osztálynál a szabad földtulajdon, mely nélkül a földmivelés, a mezei ipar nagyobb kifejlődésre és virágzó állapotra még sehol sem emelkedhetett.

Az urbériség megszünte által tehát a polgári szabadságnak nagy fontosságu elemei s feltételei hozattak létre, t. i. a személy és tulajdon szabadsága.

3. Az *ősiség megszüntetése* a XV. t. cz. alapján, melynélfogva a tulajdonjog az ingatlanok nagy részére nézve teljes érvényre emeltetett, midőn a nemesi ingatlan jószágokról való szabad rendelkezhetés lehetővé tétetett, és megszüntettek azon korlátok is, melyek a kir. fiskus tulterjesztett örökösödési joga folytán léteztek.

Valamint akkor, midőn az urbériség eltörlése által a volt jobbágyok földbirtoka szabaddá, szabad rendelkezhetésüvé tétetett, ugy akkor midőn az ősiség megszüntettetvén,a nemesi jószágok is felszabadittattak a szabadrendelkezhetés bilin-

csei alól, a társalmi kifejlődésnek egyik legfőbb alapja szereztetett meg. Mert a magasb fokra emelendő iparnak, szorgalomnak, a mezei gazdászat tökéletesitésére szükségelt beruházásoknak, a gazdászati iparral járó különbféle vállalatok létesitésének, lényeges és elkerülhetlen feltétele az oly tökéletes tulajdonjog, mely az illető vagyonról és hasznairól korlátlan rendelkezhetést engedjen meg — mi azonban a volt jobbágyok földbirtokánál az urbériség miatt, a nemeseknél pedig az ősiség folytán merőben lehetlenné tétetett. És itt rejlettek a mezei gazdászat, a földmivelés hátramaradásának legfőbb okai.

4. A *jog s törvény előtti egyenlőség*, mely különösen a X. s XXIII. t. czikkely által szentesittetett, midőn az urbéri biróságok megszüntetvén s a városi biróság s hatóság irányábani kivételes állapotok is eltörültetvén a biróságok közössé s igy a biróság s törvénykezés előtti egyenlőség valósággá alakittattak.

Ezen jogegyenlőség valósitására működik a a XXI. t. cz. is, mely t. i. a vallásfelekezetek jogegyenlőségét alapitotta meg.

5. A *népképviselet létrehozatala* midőn az V. t. cz. az alkotmányos jogok legfontosbikát, az országgyülési követek választhatási jogát, mely addig a nemesség és némely kiváltságos rendek kizárólagos jogát képezé, a nép minden osztályára kiterjesztette, s így eszközölte, hogy az országgyülésen ne csak egyes osztályok, hanem az egész nép képviselve legyen.

6. Az *országgyülésnek évenkinti tartása*; mi-

dőn a IV. t. cz. rendelé „Az országgyülés jövendőben évenkint és pedig Pesten tartandván üléseit, az évenkinti ülésre az ország Rendeit Ő Felsége minden évben, és mennyire a körülmények engedik, a téli hónapokra hivatandja össze. És a képviselők három évig tartandó egy or.gyülésnek mindhárom évi üléseire választatnak."

7. A *felelős ministerium alapitása*; midőn a III. t. cz azt határozta: hogy Ő Felsége s az ő távollétében a nádor s kir. helytartó a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében független magyar ministerium által gyakorolják, s bármely rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak ugy érvényesek, ha a Buda-Pesten székelő ministerek egyike által is aláiratnak. Es a ministeriumnak mindenik tagja mindennemű hivatalos eljárásáért felelős.

Ezen elvek, melyek az 1848-i törvényhozásban irányadóul szolgáltak, eléggé tanusitják a 48-i törvényeknek nagyszerű jelentőségét. Azok a magyar alkotmánynak és jogviszonyoknak alapjait gyökerestül megváltoztatták. A személyjogoknak más alakot adtak, a birtokviszonyokat uj rendszerre fektették.

Ezeknél fogva az *arany bulla*, mely a nemzeti szabadságnak, kiváltságoknak és politikai jogoknak leglényegesb forrását képezé, teljesen átalakittatott, lényegében megváltoztattatott, mint lényeges módositást szenvedtek mindazon későbbi alaptörvények is, melyek a nemzet alkotmányát s közjogi viszonyait szentesiték.

A mi az *arany bulla* lényegét s ennek felfor-

gatását illeti, abban fő elemet képezett az *általa szentesitett politikai szabadság*, mely már első királyunk által adatott, s melyhez ellenmodási sőt ellenállási jog is kapcsoltatott. Ezen alkotmányos szabadság azonban csak a nemességnek — servienteseknek — adatott; mig ellenben a 48-i törvények azt — az or.gyülési képviselet joga által — az egész népre, a nemzet minden osztályaira kiterjesztették. Az arany bullának azon pontja tehát 48 után érvényesnek többé nem tekinthető.

Egy másik lényege azon biztositék, miszerint *idézés s elitelés nélkül senki el nem fogattathatik, rendes birósága elől senki el nem vonattathatik.* Azonban e jog is, mely a polgári szabadságnak egyik legfőbb biztositékát képezi, csak a nemeseknek adatott meg, mely kiváltságos helyzet a 48-i törvényhozás szellemével s lényegével össze nem férhet. Az nem mondotta ki ugyan határozottan s világosan a törvény előtti egyenlőséget; de oly intézkedéseket tett, és oly elveket állitott fel, melyek a törvény és jogegyenlőséget szükségkép magokban foglalják. Midőn ugyanis az 1848-i törvények az urbéri viszonyok eltörlése által a volt jobbágyok személyét és földjét szabaddá tették, midőn a földesuri hatóság iránti alárendeltségből kiszabaditották, midőn falukon s városokban a birósági kivételeket megszüntették s a biróság előtti egyenlőséget kimondották; akkor azon törvények az osztályok közötti különbségeket is lerontották, és igy a törvény előtti jogegyenlőséget is megalapitották.

Ezen jogegyenlőség annál inkább feltételezendő 48 után, minthogy a polgári jogoknak legfőbbike, a követválasztási jog is kiterjesztetett a nép öszszes osztályaira.

Ha pedig ily jogegyenlőség létesittetett a 48-i törvények által, akkor abból önként következik az is, mikép az arany bullának fent idézett biztositéka sem lehet többé egy osztálynak kiváltsága, hanem a 48-i törvények alapján az a nem nemesi osztályokra is kiterjesztettnek tekintendő. Mert azon biztositék kiváltságos állása nem lehetne összhangzásban azon törvény előtti és valódi jogegyenlőséggel, melyet a 48-i törvények kétségen kivül megalapitottak.

További kiváltság, mely az arany bullából származott az is: mikép a *szabad birtok rendelkezhetési és tulajdon jog* különösen a nemeseknek biztosittatott. Miután azonban az urbériség eltörlésével a földbirtok a volt jobbágyoknál is teljesen szabaddá tétetett, természetes, hogy a 48 i törvények után a szabad birtok rendelkezhetési jog szinte minden osztályt illet, mi által ismét lényeges pontjában szenved az arany bulla változtatást.

Végre az arany bulla a nemesi osztálynak teljes *közteher mentességet* biztositott. Láttuk azonban fentebb, mikép e tehermentesség a 48-i törvények által végkép eltörültetett, a teherviselés közössége szentesittetvén.

Az arany bullán kivül azon alaptörvényeink, melyek alkotmányos jogainkról s a közjogi viszonyokról rendelkeznek a 48-i törvények által

szinte lényeges változtatást szenvedének, a mennyiben a nemzetnek azon *önkormányzata s politikai függetlensége*, az austriai örökös tartományok irányábani önállása, a köz élet s törvényhozás minden nemében, mely az előbbi alaptörvények által biztosittatva, azok értelmében testületi hatóságok által gyakoroltatott, melyeknek felelőssége a nemzet s azt képviselő or.gyülés irányában nem létezett; ezen önkormányzat a 48-i törvények által felelős ministerium által rendeltetett gyakoroltatni, minélfogva a kormányzatot kezelők felelőssége is szentesittetett.

Ily változatokat idéztek elő az 1848-i törvények.

III. A 48-i törvények alaptörvényi minőségének kérdése.

Nem csekély fontosságu azon kérdés: valjon a 48-i törvények, melyeknek főbb szabályait s intézkedéseit fentebb megismertettük, tekinthetők-e már jelenben is alaptörvényeknek vagy sem?

Nem szükség mondanunk, mikép a szentesitett törvények és az alaptörvények között lényeges különbség forog fenn.

Az, hogy a 48-i törvények érvényes törvényeknek tekintendők-e, némelyek által némileg kétségbe vonatott ugyan, de közjogilag még be nem bizonyittatott, s nem is fog bizonyittatni. Mert azon törvények törvényesen összehivott országgyülésen hozattak, és azután annak rende

szerint ő Felsége által szentesitettek. Érvényük tehát minden kétségen kivül esik.

Az azonban, mi a törvény érvényességét eszközli, még nem elég arra, hogy az alaptörvénynek is tekintethessék.

Az is való, hogy a 48-i törvények a nemzet sarkalatos jogairól rendelkeznek, mint nevezetesen a képviseleti jogról, a kormányzat módjáról, a kormány felelősségéről stb. Ez azonban szinte nem elég még az alaptörvényi minőség előállitására.

Vannak számos törvényeink, melyek szinte nagy fontosságu, valódi sarkalatos jogokról intézkedtek, de azért még sem soroltattak az alaptörvények közé.

Ilyen különösen az *I. rész 9. czikke*, mely a nemesség legfőbb szabadságait s kiváltságait szentesitette. Innen azonban csak az ismertetett el, hogy e törvény a nemzet sarkalatos jogairól szól, de nem az is, hogy azért már alaptörvénynyé is vált légyen. Azon okból az I. r. 9. cz. a magyar közjogban az alaptörvények sorában nem szokott megjelenni.

Azon törvényeink, melyeket fent már elősoroltunk, s melyekben a nemzetnek az országgyülésen gyakorlandó jogai foglaltatnak, szinte sarkalatos jogokról szólnak, de azért szinte nem soroltatnak az alaptörvények közé.

Azon kivül, hogy a törvény a nemzet sarkalatos jogait tartalmazza, megkivántatik az alaptörvényi minőségre még az is, hogy oly kellék-

kel birjon, melyek kitűnőbb szentesitést eszközöljenek. Ilyen az p. o. hogy későbbi törvényekben alaptörvényeknek nyilvánitassanak, s mint ilyenek megerősitessenek, mi történt p. o. az 1827. 3. t czikkben; vagy hogy a fejedelem s nemzet közti viszonos egyezkedés és szerződés kellékeit mutassák elő, mint a bécsi s linczi békekötések, s mint átalában a koronázási hitlevelek; vagy hogy oly feltételekről szóljanak, melyek a fejedelem s nemzet közti közjogi viszonynak lényeges feltételeül tekintendők, mint a koronázás, törvényes örökösödés, mi nélkül törvényes királynak senki sem ismerhető el.

Már pedig ily kellékeket a 48-i törvényekben fen nem találhatunk. Az erősebb szentesitésnek, az alapul vehető szigorúbb kötelezettségnek azokban semmi nyoma.

Azonkivül, mi különösen figyelembe veendő, a 48-i törvényeknek nagyobb közjogi sulyát, milyen az alaptörvényeknél feltalálható, tetemesen csökkenti az, mikép azon törvényeknek majd mindenike csak ideiglenes törvényt képez, mint ez azokban maga az országgyülés által világosan ki van mondva.

Már pedig az alaptörvényeknek egy fő tulajdona s következménye a tartósság. Ha bár az örök érvényesség záradékát kötelezőnek nem tekintjük is, azt még is el kell ismernünk, mikép az alaptörvények épen fontos közjogi tartalmuk folytán, valami rövid időre, ideiglenesen nem hozattathattak, s nem is hozattak soha. Azok

mindig oly szabályt s intézkedést szentesitettek, melyet mindenki szorosan megtartani köteleztessék, mely megváltoztatható ne legyen, mely a fejedelem s nemzet közti jogviszonyokban állandó alapul szolgáljon. — Ezen kellékeket pedig az ideiglenesség tulajdona végkép kizárja s lehetleniti

Minden alaptörvényeink olyanok, melyeket nem csak az élő fejedelmek szentesitettek, hanem ezek azoknak megtartására még utódaikat is lekötelezték. Ez a 48-i törvények ideiglenessége által kizáratott.

Az igaz, hogy van egy-két törvény közülök, melyek ideigleneseknek nem nyilvánitattak, miután azonban a többi ideiglenesen hozottnak mondatott, ennek a nem ideiglenesen hozottakra is oly befolyást kelle gyakorolni, mely az állandó tartósság és szentesités kellékét kizárja. Az, hogy a törvényhozók mindenben többnyire ideiglenesen intézkedtek, oly állapotot feltételez, melyben átalában nem lehete a tartósságra gondolni és számitani.

Mi tehát azt állitjuk, hogy a 48-i törvények alaptörvényeknek nem tekintethetnek.

Azon jogok azonban, melyek bennök foglaltatnak, méltán megérdemelhetik, hogy alaptörvények tartalmává alakitassanak, kivált ha némely hiányaik kipótoltatnak, u. m. azok, melyek a jogegyenlőséget sértik, midőn a követválasztási jognál még némely különbségeket megengednek a néposztályok között.

De ha azt akarjuk, hogy alaptörvények ere-

jére emeltessenek, akkor legelső tēendő lèend, hogy a kellő átvizsgálás után a koronázási hitlevélbe beiktattassanak.

Az okt. 20-i diploma.

Mcg kell még ezen közjogi tényezőt is említenünk, főkép miután a szomszéd tartományokban arra mint alaptörvényre szokott hivatkozás történui.

Ugy hiszszük egy gondolat sem képződhetik az iránt, hogy azt mi Magyarországban alaptörvénynek ismerjük el.

Az mint a fentebbiek mutatják, épen semmi kellékkel sem bir az alaptörvényi minősitésre.

Az nem is keletkezett törvényesen összegyült országgyülésen, tehát nem is azon az uton, mely hazánkban a törvény alkotására mellőzhetlenül megkivántatik. Sőt az még ellenkezésben van alaptörvényeinkkel, alkotmányos jogainkkal is, mi törvényeink által még azoknál sem engedtetik meg, kik örökösödés utján trónra jutván, felhatalmaztatnak, hogy a 6 hó alatt összehivandó or.gyülésig a törvényhozatal rendes utján kivül rendeletek s ily intézkedések által kormányozhassanak.

Hogy az okt. 20-i diploma alaptörvényeinkkel ellenkezik, eléggé kitünik már abból is, miképólyjogokat von el országgyülésünk jogköréből, melyek a nemzet politikai önállására, ön-

álló törvényhozására lényegesen megkivántatnak és a melyek minden kétségen kivül nemzeti törvényhozásunkat illetik.

Ily közjogi tényező alaptörvények közé soha sem sorolható.

1847/8-ik évi törvényczikkek Ára . . . . 30 kr.

Bovankovics József birói parancsok magyar példányokkal. Alkalmas kézikönyv birák, ügyvédek és perlekedők számára Ára . 1 ft.

Irhóczi Kovách Lajos uj kimeritő tisztirási szótár. Hatosságok, hivatalnokok, ügyvédek és mindazoknak számára, kik az 1844 II. törv. czikk, rendeleténél fogva a latin nyelv helyett a magyart használni kötelesek legujabbb hivatalos kútfőkből. Ára . . . . 36 kr.

Kriebel Tivadar. A főméltoságú királyi főtörvényszékeken 1847-ben váltó és csődügyekben hozott nevezetesb birói határozatoknak gyüjteménye Ára . . . . 22 kr

Robot és **Dézma** erkölcsi és anyagi mező és státusgazdasági tekintetben. Három koszoruzott pályamunka Ára . . . . 2 ft. ...

Zsoldos Ignácz. A magyar váltótörvény mikép a 1840 XV. t. cz. némelly szakaszai az 1844 V. t. cz. által világositattak, s illetőleg módosittak. Magyarország váltó törvényhatósági térképével Ára . . . . 54 k

Zsoldos Ignácz. A magyar váltó-törvény táblákban Ára . . . . 1 ft.

 Az előbbi törvényczikkek 1847/8 előtti sz... nálunk kaphatók.

Pest, 1861. Nyomatott Herz Jánosnál.

